વિણા-વેલી.

નોવેલ.

ગદ્યપદ્યાત્મક   રચિ પ્રસિદ્ધકર્તા



દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ

ઠે. સારંગપુર નગીયાની પોળ અમદાવાદ.

આવૃતી ૨ જી   પ્રત ૧૦૦૦   સને ૧૯૧૦.

અમદાવાદ પીરમસાના રોજા પાસે શ્રી સત્યસાગર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ પોચાભાઈ ચકુભાઈએ છાપી

મુલ્ય ૦-૧૨-૦

ॐ तत् सद् परमात्माने नमः

વીણા-વેલી

નૉવેલ

રચિ પ્રસિદ્ધ કર્તા

દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ

ઠે. સારંગપુર તળીઆનીપોળ—અમદાવાદ.

દોહરો

સુખ દુઃખ વિધિએ નિર્મ્યું, નહી કોથી મટનાર;
હું કર્તા સુખ દુઃખનો, કહેનારોજ ગમાર.

અમદાવાદ પીરમસાના રોજા પાસે સત્યસાગર પ્રિન્ટીંગ
પ્રેસમાં પટેલ મોચાભાઈ ચકુભાઈએ છાપી.

આવૃત્તિ ૨ પ્રત ૧૦૦૦ સન ૧૯૧૦

મુલ્ય બાર આના.



દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ

અર્પણપત્રીકા.

પરમ કૃપાળુ ક્ષમાવંત અને દયાવંત દાતાર જગ
કીરતારની અને મારા વ્હાલા વાંચક
વૃંદની પવિત્ર શેવામાં

કૃપા, દયા અને ક્ષમાની મુર્તી જગ કિરતાર અને મારા
વ્હાલા વાંચક વૃંદ પરમ કૃપાવંત જગ કીરતારે મને
આવું જ્ઞાન સાથે હિમ્મત આપનારૂ પુસ્તક રચિને
પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા સુપ્રેરણા કરી તેથી તે દયાળુ
દેવનો સદાને માટે દાસ છેઉં તેમને તનમનથી
પ્રણામ કરૂ છું અને તેમની પવિત્ર શેવામાં
આ લઘુ પુસ્તક અર્પણ કરૂ છું તેમજ
વ્હાલા વાંચક વૃંદ તમોએ આવું ઉમદુ
પુસ્તક ખરીદ કરી મને આશ્રય
આપ્યો તેથી તમોને આ પુસ્તક
અર્પણ કરી અત્યાનંદ પામુ
છુ તે તેને સ્વીકાર કરી
આભારી કરશોજી.

લી. દાસાનુંદાસ.

દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ.

પ્રસ્તાવના,

સુજ્ઞ વાંચક વૃંદ.

જો કે ઘણી ઘણી નોવેલો આપે વાંચી હશે પરંતુ સરળ અને સહેલુ લખાણ વાંચવાથી મને જે આનંદ ઉપજે તેટલો આનંદ અઘરૂ લખાણ વાંચવાથી ઉપજતો નથી; સ્વભાશામાં સંસ્કૃત ભાશા ઉમેરવાથી વિદ્વતા ભર્યું લખાણ ગણાય છે, ને તેને વિદ્વાનો પસંદ કરે છે. પણ સંસ્કૃત ભાશાનું જ્ઞાન ન હોય તેઓને વાંચવામાં અઘરૂ થઈ પડેછે સરળ ભાશાનું લખાણ સર્વને વાંચવા માટે સરળ પડે છે, હમારા તરફથી નરસી મેહેતો મીરાંબાઈ વીગેરે પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે, તે નોવેલો જે વાંચકોએ વાંચ્યાં હશે તેમનેસરળ લખાણથી આનંદ મળ્યો હશે. રાજકઠીઆરો નોવેલમાં કર્મ બળનો આબેહુબ ચીતર દર્શાવેલો છે. વિદ્વાન સાક્ષર કવી ડાહ્યાભાઈ ધોળશાજી ઝવેરીની કસાયલી કલમથી લખાયેલું ને ભજવાયેલું વીણાવેલી એ નામનું નાટક જગ પ્રસીધ અને લોકપ્રિય થઇ પડેલું છે, તેથી આ નોવેલ તેમાંનાં અસર કારક ભાષણો અને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપનાર હોવાથી વિશેશ લોકપ્રીય એમ થશે ધારી બહાર પાડવામાં આવ્યું છે. વિશેશમાં આ જમાનાની પ્રજા ગાયને વાંચવાનો શોખ ધરાવતી હોવાને લીધે સમયાનુંસાર કેટલાંક ચુંટી કઢેલા રાગનાં ગાયનો પણ મુકવામાં આવેલાં છે જેથી ગાયનો વાંચવાના શોખીનોને પણ સરખીજ રમુજ મળશે.

આવું જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપનારૂ ઉમદ્દ પુસ્તક લખવા ઇશ્વરે મને સદબુદ્ધિ આપી, તેથી હું તે પરમ કૃપાળુનો તન મનથી આભાર માનુ છું; મારા લખાણમાં લખાણની તેમજ પ્રુફ સુધારવાની સધળી ખામીને માટે ક્ષમા ચાહુ છું.

લી. શેવક

દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલ

ॐ तत् तत् परमात्मने नमः

વીણા—વેલી.

નોવેલ

કર્મબળ બળનો આબેહુબ ચિતાર.

મંગળાચરણ.

કર્તા — સ્તુતી

ગજાનન ! અતિ ગુણધર-શુભ આરભે શ્રેકર.
સમરૂ નામ ! તું સ્વામ ! હે ! સુંઢ ધર, ગજાનન.
સત્ય શરણ તુજ શુભ આરંભ વિશે,
માગુ નિર્વીઘ્ને મમ કાર્ય આ પુર્ણ કર; ગજાનન.
સ્થાપન શુભ કાર્યે તુજ, પહેલું,
માતુ પાર્વતી તુમ પીતા શીવ શંકર; ગનજાન.

પ્રકરણ ૧ લુ.

પ્રેમી દંપતીના વાર્તા વિનોદ અને વાદ વિવાદ

એક રમણીય શરદ પુનમની રમણીય રાત્રીના શુભ પ્રસંગે એક પરપ પ્રેમી રાજવંશી જોડુ રાજ મહેલના અંતઃપુરમાં વારતા વિનોદમાં ગુંથાયું હતું. રાજવીર પોતે સુવર્ણના પલંગમાં બીછાવેલા મખમલના ગાદલામાં આડા પડયા હતા, અને સતી રાણી પતીના પગ દબાવતી પ્રેમ ભરી વાર્તા વીનોદ કરી સતી ધર્માનુ સાર રાજાને આનંદ આપતી હતી.

એ પ્રમાણે કેટલી પ્રેમ ભરી વાર્તાઓ રાણીના મુખથી રાજા પોતે શ્રવણ કરતા હતા તે અરસામાં રાજાને કાંઈક સાંભરી આવવાથી સીસકારીનો નીસાસા રૂપી ઉદગાર રાજાના મુખમાંથી નીકળી ગયો. સીસકારીનો ઉદગાર સાંભળી સતી રાણી મનમાં ઘણોજ ખેદ પામી, અને મન સાથે વીચાર કરવા લાગી કે શું મારી સેવામાં કાંઈ ખામી આવી હશે તેથી આવો ઉદગાર બહાર પડયો હશે, કે બીજી કાંઈ ચિંતા રાજાના દીલમાં હશે તેથી આ ઉદગાર બહાર પડયો હશે; જો કે હજુ સુધી તો તેમની શેવા પ્રભુજી સમાન ગણીનેજ ઉઠાવું છું, કારણ સતિને પતિ એજ પ્રભુ છે, પતિ શેવા એજ મોક્ષનો રસ્તો છે તેની શેવા શીવાયની બીજી બધી શેવાઓ, દેવ, દર્શન, જપ તપ, એ સૌ નકામું અને ઢોંગ રૂપ છે. પતિના દુઃખે સતીને દુઃખી થવુજ જોઈએ તે ખાસ સતિનો ધર્મ છે, તો તેમને શું લાગણીથી આ ઉદગાર બહાર પડયો તે પુછીને સ્વિતુ થવુંજ જોઈએ. જો કે શેવામાં કોઈ વાતની ખામી આવવા દીધી નથી, છતાં વખતે જાણે અજાણે ખામી આવી હોયતો તે સુધારી તેમને સંતોશ આપવોજ જોઈએ, અગર બીજી કોઈ વાતની લાગણી હોયતો તેમના દુઃખમાં ભાગ લઈ તેમને યોગ્ય સલાહ આપી હીમત આપવી તે સતીનો સાચો ધર્મ છે; માટે તેણે રાજવીરને પુછયું, ! પ્રાણપ્રભુ!

કોઈ દીવશ નહીંને આજે આપના મુખમાંથી નીસાસા રૂપી સીસકારીને ઉદગાર શા કારણથી બહાર પડ્યો, તેનું કારણ આ દાશીને જણાવી કૃતાર્થ કરશો.

રાજવીરે કહ્યું, પ્રીયા તે જાણવાથી તમને શો ફાયદો છે સતીએ કહ્યું પ્રાણેશ! પતીના દુઃખે દુખી અને સુખે સુખી થવું તેજ સતીનો સાચો ધર્મ છે, તે આપનાથી ક્યાં અજાણ્યું છે? આપના પવિત્ર મુખમાંથી આવો ઉદ્ગાર કેમ બહાર પડ્યો તેનું કારણ હું કેવી રીતે સમજી શકું? કદાપી આ દાશીની શેવામાં કાંઈ ખામી આવી હોય, તો તેને માટે ક્ષમ કરશો, અને તે કસુર આ દાશીને જણવશો જેથી તેવી કસુર આ દાશી સુધારી આપને સંતોષ આપે અગર બીજી કોઈ વાતમાં આવો ઉદગાર બહાર નીકળ્યો હોય તો તે પણ જણાવી આ દાશીને દુઃખમાં ભાગ આપો. હું સદાની આપના સુખ દુઃખની ભાગીઅણ છું, સુખમાં ભાગ આપો છો, તો દુઃખમાં ભાગ કેમ ન આપો! સુખની ભોકતા બની દુઃખથી વિમુખ રહુ, તે મારા સતિપણાને બાધ ન લાગે? માટે નાથ! આપના નીસાસાના ઉદગાર બહાર પડવાનું કારણ આ દીન દાશીને જણાવો, એવી માગણી છે, વિનંતી છે. રાજવીરે કહ્યું પ્રિયા! તમારી શેવાની અવધિ છે! તમારી શેવાથી જે સુખ અને સતોષ મળે છે, તે વર્ણવ્યો જાય તેમ નથી; સતી ધર્મની જાણ હોઈ કસુર કરે તે કદાપી બનેજ નહી, પણ મારો નિસાસાનો ઉદગાર જુદા કારણ રૂપ છે.

સતીએ કહ્યું તો તે કારણ જણાવી દાસીને કૃતાર્થ કરો. આપની સુખ દુઃખની ભાગીને તે કારણ નહી જણાવાય તેવું હોય તો લાચાર! પણ જણાવાય તેવું હોયતો સત્વર કહી અધિરીને ધીરજ મળે તેમ કરો. ગરીબને પૈસાની અરે હાય, તેથી તેવા ઉદગાર નીકળવા સંભવીત છે, કે જેને પૈસાની અરે; પીંડ રોગીને તેવા ઉદગાર નીકળવા સંભવીત

છે, કે જેને મરવાની પીડા; પૈસાદારને તેવા ઉદ્દગાર નીકળવા સંભવિત છે, કે જેને પૈસો સાચવવાની પીડા, રાજાઓને તેવા ઉદ્દગાર નીકળવા સંભવીત છે, કે જેના રાજ્યમાં અંધેર; પણ આપના ન્યાઇ અને નેકી રાજ્યમાં અંધેર તો શું, પણ અન્યાયનું નામ નથી, તેમજ ગરીબ અને તવંગર સર્વે ઉપર એક સરખી રીતે વર્તો છો, જેથી રઇયતનો આપના ઉપર પુર્ણ ચાહ છે; અને આપના નેક રાજ્યમાં વાઘ અને બકરી એક આરે પાણી પીએ છે. અને આપની રૈયતના સુખ દુઃખ ઉપર પુરણ કાળજી છે. તેમજ સર્વ પ્રજાને નિષ્પક્ષપાત ન્યાય મળે છે જેથી રાજ્ય તરફની એવી કોઇ ચીંતા નથી કે જેથી આવા ઉદ્દગાર આપના મુખમાંથી બહાર પડે. માટે આપના નીસાસાના ઉદ્દગાર આ દાશીને જણાવવા કૃપા કરશો.

રાજવીએ કહ્યું પ્રિયા ! જે જે દ્રષ્ટાંતો તમોએ કહ્યાં, તે યથાર્થ છે. પણ રાજાઓએ અદ્દલ ન્યાય આપો તેથી શું થયું ? રઇયતનો ચાહ મેળવ્યો તેથી એ શું થયું ? વાઘ ને બકરી એક આરે પાણી પીએ એવું ધરમા ચરણી રાજ્ય ચલાવ્યું. તેથી એ શું થયું ? તે શીવાય બીજી ચીંતાઓ નથી ! રાણીએ કહ્યું નથી કેમ, બીજી ઘણી ચીંતાઓ છે કદાચ કોઈ દુશ્મન માંથે જાગે અને રાજ્ય મેળવવા લડાઈ કરે તે ચીંતા કેમ નહી ? રાણીએ કહ્યું શું કોઈ દુશ્મન માંથે ઉભો થયો છે, જેથી તેને જીતવાની ચિંતા છે ?

રાજાએ કહ્યું બહારનો દુશમન સારો, કે એકી વખતે જીતીને વશ કરી શકાય; પણ અંદરના દુશમન બુરા કે સદંતરનું સત્યાનાશ વાળે; રાણીએ કહ્યું એવો દુશમન અંદરનો કોણ છે, તે કૃપા કરી દાસીને જણાવો.

રાજવીએ કહ્યું, કોણ શું ? છોકરો ખરાબ નીકળે તો બાપને ચીંતા નહી ? નોકર ખરાબ નીકળે, તો શેઠને ચીંતા નહી. ?

રાણીએ કહ્યું એવો કીયો નોકર ખરાબ નીકળ્યો છે,

અને તેણે શું ખરાબી કરી છે કે જેથી કોઈ દીવશ નહી ને આજ આવો ઉદગાર આપના કોમળ મુખમાંથી પ્રથમજ બહાર પડયો. નોકર ખરાબ નીવડયો હોય તો તેને નોકરીમાંથી બાતલ કરો. નોકરીમાં રાખશો નહી અને મારેજ આવો ઉદગાર આપના મુખમાંથી બહાર પડયો હોય તો ગણેશ આપ સર્વ સત્તાધિશ રાજવી હોવા છતાં ના હીંમત થઈ આવા ઉદગાર મુખમાંથી કહાડી ના હીંમત શું બનો છો ? સતિનો ઉપયોગ કરી તે નોકરને રજા આપો. અને કોઈ બીજા નોકરની પેરવી કરો.

રાજાએ કહ્યું કીયા નોકરને બતરફ કરૂં ? એક હોય તો એકને કરૂં પણ બધાએ નાહાનાથી તે મોટા સુધીના તેવા હોય, તેમને શું કરૂં ? તેમને બધાને બતરફ કરૂં, તો તેવા પ્રવીણ નોકરો ક્યાંથી મેળવી શકું ?

રાણીએ કહ્યું પ્રાણનાથ ! શું બધા નોકરો તેવા ? રાજાએ કહ્યું હા, દરેક નોકરો હાજી હા કહેનારા રાણીએ કહ્યું શું પ્રધાનજી, દીવાનજી, સેનાધિપતી વિગેરે તમામ નોકરો હાજી હા કહેનારા છે ?

રાજાએ કહ્યું તમામ નોકરો હાજી હા શીવાય બીજો પાઠ ભણ્યાજ નથી. બીજા હાજી હાથી ખુશી રહેનારા રાજવીઓની માફક મને સમજી સાચું કે જુઠું, સારૂં કે બુરૂં દરેક વાતની હાજી હા કહે જાય છે, ને તેથીજ હું ખુશી છું તેમ તેઓ સમજે છે.

રાણીએ કહ્યું પ્રાણ પ્રભુ! તમારૂં સમજવું ફેર છે, નહાના નોકરો વખતે હાજી હા કહેનારા હશે, પણ પ્રધાનજી, દીવાનજી, અને સેનાધિપતી વીગેરે મોહોટા અને રાજ્યના મોમાદાર નોકરો કદાપી કાળે તેવા હોયજ નહી. ને તમો સદગુણ સંપન્ન અને નિષ્પક્ષપાતી અદલ ન્યાયી હોવાથી તમારા કૃત્યો તેમને કબુલ કરવાંજ પડે તે કાંઈ હાજી હા પણ કહેવાય નહી.

રાજાએ કહ્યું પ્રિયા તમારૂ કહેવું હું સમજાું છું, છતાં હું કાંઈ તેવો મુર્ખ નથી કે ખાત્રી કર્યા શીવાય તેમને હાજી હા કહેનારા કહું; ખાત્રી થવાથીજ આજ જીવને ચેન પડતું નથી ને જો તે પ્રમાણે તેઓ વર્તશે તો રાજનું ને પ્રજાનું બુરૂ થવા સંભવ હોવાથી મન દુખાય છે; અને તેને લીધેજ આજે નીસાસાના ઉદગાર બહાર પડી ગયા છે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! હજી પણ પુર્ણ ખાત્રી કરો, ખાત્રી કરવામાં કદાપી આપની ભુલ ન થઇ હોય ?

રાજાએ કહ્યુ ભુલ શેની; આજની ખાત્રીથી મારા મનને નિશ્ચય થયો કે આવી મધ્યરાત્રીને મધ્યાનકાળ કહું તો તેઓ મારી ભુલ કાઢી મને શીક્ષણ આપવાને બદલે મધ્યા-કાળ કબુલ કરશે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! આવી મધ્યરાત્રીને મધ્યાન કાળ કબુલ કરશે ? તે વાત સંભવીત નથી. શું તેવા તેઓ મુર્ખ છે ? ને જો મુર્ખ હોય તો રાજકાજ તેમનાથી બનેજ કેમ ?

રાજાએ કહ્યુ, તેઓ મુર્ખ નથી, પણ મારૂ કહેલું સચુ ઠરાવી મને રાજી રાખવા ધારે છે. પણ સમજતા નથી, તેમનું આ વર્તન મને નારાજ કરે છે, આજની બીનાની અવધી છે. મેં ફકત તેમની પરીક્ષા જોવા માટેજ ખોટો ન્યાય કરી ખોટો ઇનસાફ આપ્યો, પણ પ્રધાનજી કે દીવા-નજી કશું બોલી શકયા નહી.

રાણીએ કહ્યું, એવો શો ઉંધો ન્યાય કર્યો, એવો શો ખોટો ફેંસલો આપ્યો, કે જેમાં પ્રધાનજી વીગેરે કોઇ કાંઇ બોલી શકયા નહી. ?

રાજાએ કહ્યુ પ્રિયા ! આજના દરબારમાં એક વાણીઆનું એક કણબી પાસે લેહેણું હતું તે બાબતનું કામ હતું. કામ ચાલી ગયું, સાક્ષીઓ લેવાઈ ગયા, બાદ કામનો ચુકાદો આપવાનો વખત આવ્યો. ત્યારે પ્રધાનજી આદી નોકરોની

પરીક્ષા કરવા માટેજ ખોટો ચુકાદો આપ્યો કે કણબીએ વાણીઆનું લેહેણું વ્યાજ સાથે ચુકાવી આપવું, પરંતુ ચોખ્ખો અન્યાય છતાં પ્રધાનજી વીગેરે કોઇ નોકર કાંઇ બોલ્યાજ નહી.

રાણીએ કહ્યું, વાણીયાનું લેહેણું વાણીઆને અપાવ્યું, તેમાં અન્યાય શાનો ? લેહેણુદારને લેહેણું અપાપવું તે કાંઇ અન્યાય કહેવાયજ નહી; તો પછી કોઈ શું બોલી શકે ? જો તે વાણીઆનું લેહેણું વાણીઆને ન અપાવ્યું હોત તો તો તેઓ કાંઈ કહેત, પણ દેખીતો ન્યાય, તેમાં તેઓ શું કહે ?

રાજાએ કહ્યું બીયા તમારૂ સમજવું ફેર છે. અન્યાયને ન્યાય મારાથી કહેવાયજ નહી, પરંતુ વાણીઆનું કણબી પાસે કાંઈ લેહેણું નહોતું. પરંતુ વાણીયાનો કણબી પાસેથી ખોટી રીતે પૈસા લેહેણા બતાવી તે લેહણું લેવાનો દાવો હતો. વાણીઆની જુબાની લેવઇ તેમાં વાણીઆએ કહ્યું એક માણસ પાસે મને દસ્તાવેજ લખાવી આપીને કણબીએ રૂપીયા વ્યાજે લીધા છે, પરંતુ કણબીની જુબાની લેતાં તે ભણેલો અને હોંશીઆર છે, તો પછી બીજા પાસે દસ્તાવેજ લખવી આપવાનું તેમજ વાણીઆએ બીજા પાસે દસ્તાવેજ લખાવી રૂપીઆ ધીરવાનું કાંઇજ કારણ નહોતું; તેમજ સાક્ષીઓ પણ જુબાનીમાં જુડા પડયા, પછી ખોટું લેહેણું કેમ નહી? લેહણું ખોટું, ખત ખોટુ, સાક્ષીઓ જુઠા, છતાં પ્રધાનજી વિગેરેની પરીક્ષા કરવાના હેતુથીજ ફેંસલો ખોટો આપ્યો છતાં તેઓએ હાજીહા કર્યા કર્યું.

રાણીએ કહ્યું, તો તેમની ભુલ ખરી, રાજાએ કહ્યું ભુલ શેની ! હાજીહા કહી મને રાજી રાખવો એજ; ધણીનું નીમક ખાવું તો પછી ધણીની થતી ભુલ મોહો પર કહેવી તે દરેક નોકરોની ફરજ છે, ને તેમ કહેવાથી ધણી નારાજ થાય તો ભલે, ગુસ્સે થાય તેની પરવા નહી; નોકરીથી બતર્ફ કરે તો કાંઇ ચીંતા નહી, સાચાને શેર જુવાર હમે

શાં ઈશ્વર આપી રહેવાનોજ, પરંતુ ધણીને રાજી રાખવા બદલ અગર ધણીના ગુસે થવાને લીધે, અગર નોકરી પર થી બરતરફ કરશે તેની બીકથી જે નોકર, ધણીએ કરેલુ ખોટું અગર ખરૂ ધણીના મોઢે નહી કહે તો ધણીએ કીધેલ પાપનો જવાબદાર ધણી નથી, પણ તે નોકરજ છે. કારણ તે લુણમાં તેનો ભાગ છે, ધણી નોકર રાખે, તે પોતાનું કામ સંભાળી લેવા માટે અને પોતાની કદાપી કાંઇ ભુલ થાયતો નોકર મારફત જાણવા માટેજ; નોકર રાખેછે, છતાં તે પ્રમાણે ન વર્તતાં ખોટી રીતે હાજીહા કરે, તેનું પાપ નોકરને માંથે કેમ નહી ધણી નારાજ રહે તો એ શું ? ગુસ્સે થાય તોએ શું ! નોકરી પરથી કાઢી મુકે તોએ શું ? પરંતુ સાચો નોકર કદાપી કાળે ખોટાનું ખરૂ નહી કહે તે નહીજ કહે. ને ખરી વાત ધણીના મોંઢા ઉપરજ કેહેવાનો. અણુજ ધણી હશે ને મુરખાઇથી તેવા નોકરને રજા આપશે, તો તેવાને હમેશાં ઇશ્વર મદદગાર છે. અને તેના કરતાં સારા ધણી રાખવા તયાર છે. પણ આપણા નોકરો જેવાતો ધણીનું સદંતરને માટે સત્યાનાશ વાળનાર છે, તે ઉઘાડુજ છે. માટેજ નીસાસાના ઉદગારો નીકળે છે.

રાણીએ કહયું, પ્રાણ પ્રભુ માણસ માત્રની ભુલ થાય છે, તો કદાપી તેમની ભુલ થઇ હશે, તેમાં આપ આટલા બધા ગુસ્સે શા માટે થાઓછો; તેમને સમજુત આપો, કે હવેથી તેવી ભુલ ન કરે.

રાજાએ કહ્યું તેમની ભુલ નથી, પણ જાણ પણ છતાં મને રાજી રાખવાનીજ તેમની હાજી હા છે, તેમ મારીતો ખાત્રી થઇ ચુકી છે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણેશ ! કદાપી આપની ભુલ ન થતી હોય માટે વીચાર કરો, અને એ પ્રમાણે તેમને દોશીત ગણી તેમના ઉપર ગુસ્સો નહી લાવો.

રાજાએ કહ્યું, રાણી, એ વાત હવે રહેવાદો. મારૂ મગ

જ હાલ ઠેકાણું નથી. મારા તપેલા લોહીને વધુ નહી ત-વો. મારી તો ખાત્રી થઇ ચુકી છે, કે આ મધ્ય રાત્રીને તેઓ પાસે મધ્યાનકાળ કબુલ કરાવું.

રાણીએ કહ્યું પ્રાણેશ ! આપની ભુલ છે; શુ તેઓ એટલા બધા મુર્ખ છે, કે આવી શરદ પુનેમની મધ રાત્રીને તેઓ મધ્યાન કાળ કહેશે,

રાજાએ કહ્યું, મારીતો ખાત્રી છે કે ચોકસ કહેવાનાજ; તમારૂ માનવું જુદું છે; રાણીએ કહ્યું, મારીતો ખાત્રી થતી નથી. રાજાએ કહ્યું. જો ખાત્રી ન થતી હોય તો કાંઇ શરત કરો એટલે ખાત્રી કરાવી આપું.

રાણીએ કહ્યું તમારી ઇચ્છા મુજબ શરત કરો, તો મારે કબુલ છે. પ્રાણનાથ ? આપનું મગજ આજ ઠેકાણે નથી એમ મને લાગે છે; રાજાએ કહ્યુ, મગજ ઠેકાણે છે કે નથી તેની ખાત્રી હું ત... ...માને હાલ આપુછું; પણ શરતમાં એટલુંજ કે જો હાજી હા ક... ...નારાઓથી આ મધ્ય રાત્રીને તેમના મુખેથી મધ્યાન કાળ કહેવ... ...ાવી તમોને ખાત્રી કરી આપુંતો તમારે બાર વરસ વનવાસ જવુ; કેમ ... શરત કબુલ છે? ... એતો

રાણીએ કહ્યું, હા કબુલ છે; (રાણીએ વિચા... ...મશ્કરી કરે છે) રાજાએ કહ્યું, જોજો ? રાણી, હું ... વચની છું, પછી પસ્તાશો; માટે હજીપણ શરત કબુલ કરતાં પહેલાં વિચાર કરો.

રાણીએ વીચાર્યું કે એક ઘડી પણ મારાથી વીખુટા રહી શકતા નથી, તો પછી બાર વરસ કેવી રીતે રહી શકનાર છે. પણ પ્રથમતો આ મધ્યરાત્રીનેજ મધ્યાનકાળ કહેવરાવી શકનાર નથી, તો શરત ક્યાં રહેવાની છે. છતાં કહેવરાવશે તો પણ મને સગર્ભાને વનવાસ મોકલે તેવું કદાપી કાળે બનવાનુ નથી; માટે નોકરોનું પાણી તો જેવુંજ (રાજાજીને) પ્રાણનાથ ! જાઓ કબુલ છે. મારી ખાત્રી કરી આપો; આ મધ્યરાત્રીને મધ્યાનકાળ કહેવરાવો.

રાજાએ તુરત પ્રધાનજી, દીવાનજી; સેનાધિપતી, અને નગર શેઠ, એ પ્રમાણે ચાર માણસોને રાજાજીને હાલ ને હાલ તમારૂં કામ પડયું છે માટે અંતઃપુરમાં બોલાવે છે એવી શેવકને આજ્ઞા આપી; શેવકને આજ્ઞા મળતાં ચારે જણનેબોલાવી લાવવા તેમના ઘર તરફ ગયો.

પ્રકરણ ૨ જું.

હાજી હા કહેનારા નોકરોની પરીક્ષા રાણીની હાર અને દેશવટો.

ચારે જણ પ્રધાનજી, દીવાન, સેનાધિપતી અને નગર શેઠને તેડી શેવક રાજા પાસે આવ્યો, અને તેમના આવવાના ખબર આપ્યા; ખબર મળતાં રાજાએ ચારે જણને અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરવા આજ્ઞા આપી; આજ્ઞા મળતાં ચારે જણ રાજાજીની સમક્ષ આવ્યા, અને સવિનય પ્રણામ કર્યા રાજાજીએ તેમને યોગ્ય આસને બેસવાની આજ્ઞા આપી; આજ્ઞા મળતાં ચારે જણ યોગ્ય આસને બીરાજમાન થયા.

તેઓ બીરાજમાન થયા ત્યાં રાજાએ કહ્યું પ્રધાનજી ! આ ગ્રીષ્મ રૂતુનો મધ્યાનકાળ જીવને ચેન પડવા દેતો નથી, ને તન મનને તાપથી હેરાન કરે છે.

પ્રધાનજીએ વિચાર કર્યો, કે આજે મધરાત્રીને રાજાજી મધાનકાળ કહે છે, તે એવું સમજીને કે મારૂ બોલવું બરાબર છે, ને નોકરો મારા વિરૂધ બોલે તેમ નથી તેવું સમજી આ શબ્દો કહ્યા છે, તો મારે શા માટે મધ્યરાત્રી કહેવી જોઇએ. એવો વિચાર કરી પ્રધાનજીએ કહ્યું, સત્ય છે કૃપાનાથ ! ગ્રીષ્મ રૂતુનો મધ્યાનકાળ તપે અને તપાવે એમાં નવાઈ શી ?

રાજાએ કહયું દીવાનજી ! આવા મધ્યાનકાળના સમયે કેવી રીતે તનને શીતળતા મળે ! તાછડાના પંખાથી

નંખાતો પવન પણ ઉષ્ણતા ભર્યો આવે છે, ઠંડા પાણીની ઠંડક પણ પાણી શરીર ઉપર પડે તેટલાજ વખતની, તો પછી શું કરવું ? કે બધો વખત તન મનને શીતળતા મળે.

દીવાનજીએ વિચાર્યું, કે પ્રધાનજી હાજીહા કહેતા આવ્યા, તો મારે શા માટે તેમના મતને મળતું ન થવું ? એવો વીચાર કરી કહયું, કૃપાનાથ ! ફુલ બગીચામાં ચોતરફ ફુવારા ઉડતા હોય, અને સુગંધી પવન વાતો હોય, ત્યાં આપના કહેવા મુજબની શીતળતા મળી શકે ખરી.

રાજાજીએ કહયું. સેનાધિપતી ! તમારી ધ્યાન તે બાબતમાં શી પહોંચે છે ? ફુલ બગીચામાં તપતો મધ્યાનકાળનો સુર્ય શું અસર કરતો નથી ? જેવી લુ બધે વાય, તેવીજ લુ ત્યાં પણ વાય, તો પછી ઠંડક શાની ? ફક્ત સુવાસીત હવા મળે, તે શીવાય બીજી ઠંડક શેની ?

સેનાપતીએ વીચાર કર્યો, કે સર્વે જણા રાજાના મતને મળતા થયા, તો મારે શા માટે મળતા ન થવું; એવો વીચાર કરી કહયું કૃપાનાથ ! આપનું કહેવું સત્ય છે. પરંતુ મારા ધારવામાં એમ આવે છે કે, શરીરે ચંદનનો લેપ કરી તેવી જગ્યામાં બેસવાથી આપના મન માનતી ઠંડક મળે ખરી.

રાજાએ કહયું નગર શેઠ ! અતારે મધ્યાન કાળ સમયે આપ શું કરતા હતા ? આવો તાપ આપ કેવી રીતે સહન કરી શકો છો ? આકાશે ઉગેલા સુર્ય સામું તો જુઓ ! જાણે પૃથ્વી ઉપર પ્રલય કરવા સરખું કાળ રૂપ ધરી કેવો પુર્ણ તપી રહો છે ?

નગર શેઠે વીચાર્યું કે જ્યારે ત્રણે જણા એક મત થયા, તો મારે શા માટે વિરૂદ્ધ પડવું જોઇયે; એવો વીચાર કરી કહયું, કૃપાનાથ દેવતા દેવતાનું, ને સમય સમયનું કામ બજાવે જાય છે; જ્યારે મધ્યાનકાળે ન તપે, તો પછી તેનો તપવાનો બીજો સમય કીયો છે.

રાજાએ કહયું, તમો ચારે જણ છજામાં જઇ જુવો, સુર્યની લાલાશ જાણે કે અંગારા ખરતા હોય તેવી રીતે કેમ ભભુકી રહી છે? ચારે જણે કહયું કૃપાનાથ ! સુર્ય સામે કેવી રીતે જોઈ શકાય? રાજાએ કહયું આ સામે પડેલા કાચને એક તરફથી મેશવાળો કરી જુઓ, એટલે જોઇ શકાશે.

આ પ્રમાણે રાજાજીનું કહેવું થતાં નગર શેઠે ઉઠી કાચને દીવાપર ધરી એક તરફથી મેંશવાળો કર્યો, ને જેવી રીતે સુર્ય સામુ જુવે તેવો ઢોંગ કરી, ચારે જણા એક પછી એક જોઈને પાછા આસન ઉપર આવીને બેઠા, અને કહયું કૃપાનાથ ! આપના કહેવા મુજબ કાચના પ્રયોગથી હમો બરોબર જોઈ શકયા. સુર્યનારાયણની લાલાશ અને તે પણ આવા મધ્યાનકાળની લાલાશમાં શું બાકી હોય.

રાજાએ કહયું પ્રધાનજી ! જેવી લાલાશ છે, તેવોજ સખત તડકો છે. અને તેવીજ સખત ગરમી છે. તમો ચારે જણને કેમ લાગે છે? ચારે જણે કહયું મહારાજ! અત્યારના સખત તડકાથી અને તાપથી, શરીર આકળ વીકળ થઈ ગયાં છે, અને પરસેવાથી પલળી ગયાં છે. અત્યારના મધ્યાનકાળનો તાપ અવધિ છે.

રાજાએ કહયું પ્રિયા ! અત્યારના સુર્યનો તાપ તમારા કોમળ શરીરે સહન થતો નહીં હોય! રાણીએ કહયું, નાથ! હવે સહન થાય છે, બરોબર સમજાય છે.

ગાયન ૧

(હું આધળી મનમાં) એ રાહ

હું મુરખી આપનું ન માન્યું જરીરે
પણ અંતમાં નાથ હું ખોટી ઠરીરે—
આવા હજી હા બોલા નહોતી જાણતીરે
તેથી શંકા નાથ વચને આણી હતીરે—
મધ્યરાત્રી તે બપોર આ પાપી તણારે

બોળી ન્યાય ને રાજ તે કરે ફનારે.
ધિક્કાર છે ચંડાળ તમને અતીરે
આવા હાજી હા કહેનાર નહોતી જાણુતીરે—
બન્યા પ્રધાન દિવાન ને સેનાપતીરે
સાથે નગર શેઠ તમો પણ મુંઢ મતીરે—
પ્રાણુપ્રભુ ઉદ્દગાર સત્ય આપનારે
સત્ય નેકી ટેકીને તે પીડે ઘણા--
હોડ જુતીઆ છો નાથ હું હારી પટારે
ફરમાવો મન માન્યો કમ આ ઘડીરે--

——(૧૮)——

રાણીએ કહયું, નાથ ! આપનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચું છે, તેમજ આપના નીસાસાના ઉદ્દગારો પણ સાચાજ છે. બીજો હાજી હામાં સંતોષ માનનારો રાજા ભલે સંતોશ માને, પણ નેકી અને ન્યાઇ રાજાને તેમની હાજી હા તે એક કટારીના ઘાવ સમાનજ છે. આહા ! હા ! આવી ! મધ્યરાત્રીને બપોર, મધ્યાનકાળ કહેતાં શરમ ન આવી ? શેની શરમ આવે ! રાજાજીને ખુશી રાખવા મધ્યાનકાળ કબુલ કર્યાં; પણ મુર્ખાઓ ! એમ પણ ન સમજ્યા કે હમારી પરિક્ષા જોવા માટેજ મધ્યાનકાળ કહ્યા; છે મુર્ખાઓ ! રાજાજી પ્રધનાદી ભારી નોકરો રાખે છે તે શું હાજી હા કહેવરાવા માટે રાખે છે ? ના,ના, પરંતુ પોતાની થતી ભુલ સુધારાવવા માટે નહી કે આવી રીતે ન્યાયનું રાજ્યનું તેમજ પ્રજાનું નખ્ખોદ વાળવા માટે; રાજાની થતી ભુલ મોઢે કહેવાથી રાજા શું બચકું ભરનાર હતા, કે ગુસ્સે થનાર હતા. કે શું તમોને નોકરી પરથી રજા આપનાર હતા ? પોતાની થયેલી ભુલ નોકરોના મોઢેથી સાંભળીને નોકરોપર ગુસ્સે થાય, તો રાજા શાનો ! મન મોજીપણે વરતવું તે રાજાનું લક્ષણ નથી, ને તે પ્રમાણે જે રાજા વરતે તે રાજ્યનું, તેમજ રઈયતનું શું ભલુ કરી શકે ? કાંઇજ નહી; તેને

તમારા જેવા નોકરો મળે તો પછી જોઇલો, થોડી મુદતમાં રાજ્યની પાયમાલી; આતો સારૂ છે, કે ન્યાય અન્યાયને તેમજ ભુલ ચુકને સમજવાવાળા છે, નહીતો અન્યાય ન્યાયમાં કુટાય ને નીરદોશી માર્યા જાય; પરંતુ કદાપી ભુલે ચુકે કાંઇ અન્યાય થાય, તો તેનું પાપ તમારે ભોગવવાનું છે તેવી પક્કી ખાત્રી રાખજો. રાજ્યનું નીમક હક કરવાને બદલે હરામ કરો છો, તો તમારૂં શું સારૂ થશે ? એક કુતરૂ પણ ધણીનો ખાધેલ ટુકડો રોટલો હરામ નહી કરતાં હલાલ કરે છે, તેવી ગતીમાં તમને મુકવા યોગ્ય નથી; ધન્ય છે તે નોકરને કે જે પણ ધણીનું નીમક હક કરી ધણીની ભુલ ધણીના મો ઉપર કહી તે સુધારે, છતાં ધણી પોતાની ભુલ કબુલ ન કરે ને ધણીને સમજાવી કબુલ કરાવે. છતાં પણ ધણી પોતે પોતાની ભુલ કબુલ ન કરે તો ધણીની સામા થઇ ધણીની કતરાજી ગેળવે, ઠપકાને પાત્ર થાય, નોકરીથી દુર થાય, તેની પરવા ન રાખે તેવા નોકરોને લાખો ધન્યવાદ છે.

છપય.

સાચા નોકર તેહ ધણીનું રૂડુ કરતા,
સાચા નોકર તેહ ધણીના દુઃખે મરતા,
સાચા નોકર તેહ ન પરવા કોઇની રાખે,
સાચા નોકર તેહ નહી અન્યાયને સાંખે,
નોકર નીમકહલાલ તે ભુલ શેઠની મુખે કહે,
જેઠા કહે તે નોકરોની દીનપરદીન ચઢતી રહે.

એવા નોકરોની હમેશાં જે બોલાય છે, ને તેવાનાં પગલાંને હજારો જણ ચહાય છે. નહી કે તમારા જેવાઓને; તમારા જેવા નોકરો તે નોકર રે નહી, પણ પૂર્વ ભવનાં આવીને વળગેલાં પાપ છે, ને તે તમારા મુખપર દેખીતાં આપો આપ છે; માટે હા ચહયા તેથી શું થયું ? પણ પાપીઓ રાજાએ કરેલો અન્યાય તેને હજી હા કહેવાથી ન્યાય મેળવનારના અંતઃકરણ નીસાસા તમોને કેમ નહી લાગે ? જો આવા

જાણતી હોતતો કદાપી પતીના બોલવા ઉપર અવિશ્વાસ લાવત નહી; પણ ભવિષ્યે ભુલ ખવરાવી; ભાવીએ ભુલાવી, કે જેથી આવી વખતને લાવી, (રાજાને) પ્રાણ પ્રભુ, હવે આપને જે કરવું હોય તે કરો.

રાજાએ કહ્યું, કરવાનું શું હોય! કાળો પોશાક પહેરી તૈયાર થાઓ, અને વનવાસ જાઓ તેજ; રાણીયે કહ્યું નાથ! આવી રાત્રીને સમે ? રાજાએ કહ્યું હા રાત્રી અજવાળી છે છતાં અંધારી હોય તો એ સાચા ક્ષત્રીઓ વચન ભંગ થતા નથી, તે તમથી ક્યાં અજાણ્યુ છે. જો કે તમારો પ્રેમ ઘડી પણ વીસરનાર નથી. છતાં વચનને લીધે લાચાર છું; રાણીએ કહ્યું. નાથ ! સવાર પડતાં સુખેથી દેશવટો દેજો પણ રાતની રાતતો રહેવા દો; રાજાએ કહ્યું ના, એક ઘડી પણ નહી, તો પછી સવાર કેવું. દ્વારપાળ જા માવત ને કહે કે કાળો રથ કાળા ઘોડા જોડી તૈયાર કરી અહી લાવે; દ્વારપાળે કહ્યું જેવો કૃપાનાથનો હુકમ.

હુકમ મળતાં દ્વારપાળ રથ જોડાવા ગયો; રાણીએ કહ્યુ નાથ ! મને સગર્ભાને અત્યારે રાત્રીએ દેશવટો આપો છો તેથી અઘોર જંગલમાં છળવાથી અગર ભયથી ગર્ભને નુકશાન થશે. માટે હાલ રહેવાદો, ને સવારમાં સુખેથી દેશવટો આપજો. રાત્રીને સમયે એકલી હું ક્યાં જઈશ ? અને જંગલી જાનવરોની બુમો હું કેવી રીતે સહન કરી શકીશ ?

રાજાએ કહ્યું, તેને માટે લાચાર ! જો કે મને ઘણું લાગે છે, પણ વચન એજ શબ્દ આડે આવે છે. માણસની કીમત એક વચનમાંજ સમાયેલી છે; જે માણસ વચનનો જુઠો છે, તે માણસ નર નહી, પણ ખર છે, આદમી નહી પણ હેવાન છે.

રાણીએ કહ્યું, નાથ ! જેવી તમારી ઈચ્છા; તમોને વચન ભંગ કરવા ઈચ્છતી નથી, મારૂ બુરૂ થવા કાળ. તેથીજ

આ પાપીઆઓના ભરૂસે ભુલી પડી હું; નહોતી જાણુતી, કે કાળી રાતને બપોર કહેશે. મોરનાં પીછાં ખોશી દેખાવમાં રળીયામણુ દેખાતા કાગડાઓને મોર સમજવામાં ભુલ ખાધી, ને છેવટમાં તેમના કા, કા ના શબ્દો નીકળતાંજ કાગડા પીછાણ્યા; કાગડા પાસે ગમે તેટલાં મોતી વેરો, પણુ વીષ્ટા વીના બીજી ચીજ ગ્રહણુ ના કરે તે નાજ કરે; (ચારેને) પાપીઆઓ, તમારી બુધ્ધી હાનું ફળ મારે ભોગવવું પડે છે (રાજાને) નાથ ! હું ભુલી, પણુ આપ આ કાગડાઓથી ચેતીને ચાલજો, નહીતર પસ્તાશો.

માત્તે કહ્યું કૃપાનાથ ! આપના કહેવરાવ્યા મુજબ કાળે માફો જોડી લાવ્યો છું; રાજાએ કહ્યું પ્રીયા પધારો; તમને અળગાં કરતાં મારા મનને ઘણોજ ખેદ થાય છે. પણુ લાચાર; હરીશ્ચંદ્ર જેવા એ સ્વપત્નીને એક સત્યનેજ ખાતર વેચી પોતે ઢેડનું દાસત્વ ઉઠાવ્યું હતું. કરણ રાજાએ સત્યની ખાતર પોતાનું યોવન બ્રાહ્મણુ રૂપમાં ભગવાને માગ્યું હતું, તેમને આપ્યું હતું, સગાળશા શેઠે પોતાના પુત્રનો વધ કરી તેની માટી રગત પતીઆ સાધુ રૂપ ભગવાનને અર્પણુ કરી હતી, તો પછી હું તે સત્ય કેમ ચુકું.

પ્રધાન આદી ચારે જણે કહ્યું, રાજાજી ગજબ થાય છે. અમારા પાપે સતી રાણી દુર દશાને હવાલે જાય છે, માટે કૃપાનાથ ક્ષમા કરો, સગર્ભા સતી રાણી ઉપર દયા ધરો.

રાજાએ કહ્યું તમારે કોઇને કાંઇ બોલવાની જરૂર નથી, તમો તમારે ઘેર પધારો; ભાવી ભાર બળવાન છે (રાણીને) પ્રીયા હવે પરવરો. સતી તારામતીની માફક ધીરજ ધરો ઇશ્વર સઉનો સાહ્યકાર છે, સાચાનો મદદગાર છે, તે તમારૂ રક્ષણુ કરશે. તમારા વિયોગનો કારી જખમ આ હૃદયેથી ખસનાર નથી; તમો તથા તમારૂ હેત એક ઘડી પણુ વીસરનાર નથી. તમારી માફક મારી જીંદગી પણુ તમારી ઝુરનામાંજ જશે. તેમ કરતાં બાર વરસ પુરાં થશે પછી ઇશ્વર

ઇચ્છા તો તમારો ભેગો થશે. નહી તો છેલા રામ રામ.

રાણીએ કહ્યું નાથ ! ધીરજ ધરો. વચન પાળવા ખાતર દેશવટો આપો છો, તેથી દુઃખી નહી થાઓ; મને અભાગણીને વીસરી જાઓ; નાથ ! વિસરી જાઓ. મને સંભાળી તમારા દિલને દુઃખી કરતા નહી; પરંતુ નાથ!મારી એક અર્જ છે, તે એ કે મને કદાપી પુત્ર પ્રસવે, તો તેની ઓળખ આપને કેવી રીતે પડે ! માટે તમારી વીંટી આ દાસીને આપો, જે વીંટી ઓળખ તરીકે રાજકુમારને આપીને ઓળખાણુ અપાવી શકું.

રાજાએ કહયું, ભલે; એમ કહી પોતાની વીંટી રાણીને આપીને રડતા અંતઃકરણે રાણીને રથમાં બેસાડી; રાણીએ કહયું, પ્રાણનાથ ! મારા આપને છેવટના પ્રણામ છે; આપ મને હમેશને માટે વીસરીજજો, ને આપને ઇશ્વર હમેશાં સુખી રાખે, એવી મારી પ્રભુ પ્રત્યે માગણી છે; (રાવતને) રથ ચલાવ; આજ્ઞા થતાં રાવતે રથ હાંકયો, ને રાજા રડતા અંતઃકરણે અંતઃપુર તરફ ગયા, અને શોક સાગરમાં ગીરફતાર થયા.

પ્રકરણ ૩ જું.

વનમાં રાણી પુત્ર પ્રસવ અને પશ્ચાતાપ.

રાવત પાછલી રાત્રીએ બાર ગાઉના વનવગડામાં રથ હાંકી લાવ્યો, અને રાણીને કહયું, રાજ માતા ! હવે આપ રથમાંથી ઉતરો, અને આપની ઇચ્છા હોય ત્યાં પરવરો; માતાજી ! આપને આવા ઘોર જંગલમાં મુકીને જતાં મારો જીવ કબુલ કરતો નથી, પણ ધણીનો હુકમ તેથી લાચાર; ધણીનુ નીમક ખાઇને હક કરવું તે દરેક નોકરોની ફરજ છે; માટે માતાજી! કૃપાળુ માતાજી ! મારો દોશ મનમાં લાવશો નહીં.

રાણીએ કહયું, ભાઈ એમાં તારો મુદ્દલ દોશ નથી.

બનવા કાળ બને જાય છે. જ્યારે આવું બનવુ સરજેલું, ત્યારે મને આવી કમતકી થાઇ, જેથી પ્રાણનાથના વચનમાં શંકા આણી. તેમના ના કહેવા છતાં સરત કબુલ કરી ને હાથે કરીને આ દશાને વરી; તેમાં તને શા માટે દોષ આપુ.

માવતે કહયું માતાજી ! આવી ભયંકર રાત્રીને વીશે આપની સુકોમળદેહ જેણે તાપ કે તડકો જોયેલો નથી ને મહેલ બહાર પગ મુકેલો નથી તેવાં પવિત્ર રાજ રાણીને આવા ઘોર જંગલમાં ભયંકર ક્રુર પ્રાણીઓની વચમાં મોકલાવતાં રાજાજીનો કેવી રીતે જીવ ચાલ્યો ? રાજાઓનાં હૃદય ઘાતકી તો ખરાં, રૈયતને તેમના કર્મની યોગ્ય શીક્ષાઓ આપી તેમના હૃદય તે કામમાં ઘડાઇ રહેલાં, એટલે તેમનો જીવ આવુ ઘોર કૃત્ય કરતાં ચાલી શકે; માતાજી હમો ગરીબ છીએ છતાં, પણ કદાપી નોકરીથી પેટનું પો પણ ન થાય તો છેવટ ભીખ માગી બૈરાં છોકરાંનુ પોશણ કરીએ, પરંતુ આવુ ઘોર કર્મ હમારાથી તો નજ બને; કારણ એક તો ઘર ભાગવાની પીડા, અને બીજી દુનિયાની લાજ; કદાપી રાજાજી જેવું કર્તબ્ય હમારાહાથથી થાય, તો દુનિયામાં મોં કાઢીને બોલવા સરખું પણ ન રહે; પરંતુ રાજાજી તો મોહોટા લોક રહ્યા, એટલે કોણ કહે ? પરંતુ હમોને તો તરત મોહો ઉપર કહે, પણ અને કોઇ બૈરીપણ આપે નહી; રાજાજીને વાત કરતાં એકની એકવીસ, એટલે મરજી પ્રમાણે વર્તે; શું તેઓ આપ સરખાં પવિત્ર અને સગર્ભા રાણીને વનમાં મોકલી કષ્ટ આપતાં ઇશ્વરથી પણ બ્હીતા નહી હોય !

રાણીએ કહયું, ભાઈ તારા સમજવામાં ફેર છે. ક્ષત્રીયો માત્ર વચનને માટે માંથાં મુકી દીયે છે, તો પછી સ્ત્રી પુત્રની શી વીસાત ? પોતાના સ્ત્રી પુત્રો કરતાં વચનની કીમ્મત વધારે ગણે છે. અને વચનની ટેકને લઇનેજ અવટંકી ટવાણા છે.

સતજુગમાં જે, ફરસુરામે પોતાની માતાનો વધ કર્યો, તે એક વચનનેજ માટે; પાંડવો વનવાસ ગયા અને એક વરસ વેશ બદલી વેરાટ નગ્રમાં ગુપ્ત રહ્યા, તે પણ વચનનેજ ખાતર; હરીશ્ચંદ્ર રાજાએ પોતનાં સ્ત્રી પુત્રને વેચી ઢેડનું દાસત્વ ઉઠાવ્યું, તે એક વચનનેજ માટે, તો પછી જોધપુરની પવિત્ર ગાદી ઉપર બેશી ને જોધાણનાથ પોતાનું વચન કેમ જવા દે.

માવતે કહ્યું માતાજી! હું તો અજ્ઞાનછું, તેથી શું સમજું? મારામાં આપના જેવી ગુહ્ય બુદ્ધિ કયાંથી હોય, હું તો આપનો દાસછું, તો પછી મારામાં તેવી બુદ્ધિ હોયજ શાની? પરંતુ માતાજી! આવી ભયંકર રાત્રીએ આપ કયાં ગાળશો?

રાણીએ કહ્યું, જયાં નશીબ લઇ જશે ત્યાં. તુ તારી મેળે રથ લઈને ચાલ્યો જા, નહીતર રાજાજીના ઠપકાને પાત્ર થઇશ.

માવતે કહ્યું, માતાજી! તમને આવી ભયંકર રાત્રીને વીશે આવા અઘોર અરણ્યમાં એકલાં મુકીને જવા જીવ માનતો નથી, પરંતુ રાજાજીનો હુકમ તેથી લાચાર. માતાજી! આ અભાગીઆ જીવને પાપી પેટને ખાતર આવાં ઘોર કર્મ કરવાં પડેછે; પ્રભુ! તારી ગતી ન્યારી છે, આવાં સુ કોમળ રાણીને ઘોર રાત્રીમાં જંગલી અને ઘાતકી પ્રાણીઓની વચે આવા ઘોર જંગલમાં તારાજ આધારે મુકુછું, તેનુ રક્ષણ કરજે; માતાજી આ ઘોર પાપીનો અપરાધ ક્ષમા કરજો; તમોને ઈશ્વર આરોગ્ય રાખે, એવી તે દયાળુ દેવાધી દેવ પાસે મારી અરજ છે. ફકત રાજાજીનો હુકમ પાળવો તેજ મારી ફરજ છે. માતાજી હવે હું રજા લઇશ.

ગાયન.

માવત—છે પ્રણામ માહરા હે! મ તુ આપને
છુટીશ કીયે ભવે આ કીધેલ પાપને—છે

પાપી પેટ કારણે આ ખોટું છે કર્યું
પર્મ સુખ આપનું આ પાપીએ હર્યું—છે

રાણી—દોશ નથી તારો વીરા કર્મે મુજ નડયો
હા ગોઝારો દેવ આવો દીવસ શીદ ઘડયો!—
થઇ વિખુટી નાથથી હુ રાનમાં પડી
દશાએ મુને ભુલવી એ પાપણી નડી–
વીરા કહેજે નાથને પ્રણામ માહરા
સુખ પામ્યુ અસ્ત વાય દુઃખદ વાયરા
મારૂ દુઃખ નવગણું પણ પતિ અતિ દુઃખી
વિયોગે પામે દુઃખ પ્રભુ રાખજે સુખી
કહેજે જઇને એટલુ મુને વીસારજો
ભુલીને મુજ સ્નેહને સદા સુખી થજો
તજી પતીનો આસરો પ્રભુજીનો ધર્યો
તજાતાં પતીથી સતી કર પ્રભુજીનો વર્યો
માગુછુ પ્રભુ એટલું પતી રાખજો સુખી
આવીછું આપ આશરે હું અબળા છુ દુખી
છેવટના પ્રણામ મારા કેજે નાથને
મારી ચીંતા સોંપી અનાથોના નાથને—

માવત–પ્રભુ વિનંતી મારી રાખો રાણી સુખમાં
પ્રણામ માજી જાઉંછું મુકીને દુઃખમાં–છે

માવતના ગયા પછી રાણી શોક કરતી જંગલમાં ચાલવા લાગી. શીયાળવાંના સાદ, વાઘની બરાડ, અને રીંછના ઘુરકવાના નાદથી રાણીનું શરીર કાંપવા લાગ્યું; રાણીને પોતાની કંઇજ ચીંતા નહોતી, પણ પોતાનો ગર્ભ કે જે રાજનો વારસ તેનું અશ્રેય ન થાય તેનીજ ચીંતા હતી; પોતે વીરજપુતાણી હોવાથી હીંમત નહી હારતાં એક વૃક્ષ ઉપર બેશીને રાત્રી ગુજારો કરવો એવો વીચાર કરી એક વડનું વૃક્ષ શોધી કાઢી તે ઉપર ચઢીને વડની ડાળીઓની ઘટા

માં બેઠી અને પોતાના નશીબમાં આવું નામીંત કરનાર વીધીને દોશ સાથે ફીટકાર આપવા લાગી.

ભલા ભગવાન! આવો દીવશ મારે કર્મે ક્યાંથી આવ્યો! મેં તે પુર્વે એવાં શાં પાપ કર્યા હશે, કે હું આ દશાને પામી. રાજ રાણી થઇ મહેલની બહાર પગ મુકેલો નહી તો આવું ઘોર જંગલ મારા સુધી ક્યાંથી હોય! આવા ઘોર જંગલમાં પ્રેમી પતી તરછોડીને કાઢશે, એવો વીચાર સ્વપ્નમાં પણ નહોતો, છતાં ભાવીએ ભુલ ખવરાવી તેથીજ નાથના વચનમાં શંકા લાવીને આ દશા હાથે કરીને વ્હોરી લીધી.

વીધી! વીધી! મેં તે તારૂં એવું શું બગાડયું હતું, કે ભુંડી આવો લેખ લખ્યો! મારા જેવું તને બીજુ કોઈ ન મળ્યું. કે હુંજ તારા હાથમાં આવી. પણ તું શું કરે, કરમ કરે તે કોઇ ન કરે; પુર્વ ભવનું સંચિત હતું એવો લેખ તેં લખ્યો, તેમાં તને શા માટે દોશ આપું; હવે જીવવામાં પણ શો સાર છે! પણ પતીની પાછળ થનાર વારસે મારે પેટ ગર્ભ ધારણ કર્યો છે, એજ પીડા છે. હવે હીંમત હારી જવામાં ફાયદો નથી. અહલ્યા તારા દ્રૌપદી આદી સતીઓએ થોડાં કષ્ટો સહ્યાં છે? તો મારે માંથે દુઃખ પડે તેથી શું થયું, હું ક્યાં તે સતીઓની રીતથી વર્તવામાં પાછી પડીછું, કે ના હીમત થાઉં. જેમ અહલ્યાને.

ગીતી.

સ્વામી શ્રાપે અહલ્યા સલ્વા થઈને પડી ઠગી નાંહી
છેવટ પ્રભુએ તારી નામ અમર કીધુ જગની માંહી.

તો પછી હું કેમ ડગું? તારામતીને પણ કષ્ટ પડવામાં શી બાકી રહી છે. તે પણ રાજરાણીજ હતી, ને મારા કરતાં વધારે સુકોમળ હતી પણ.

ગીતી.

પતિ વચને દુઃખ વેઠી, પતી દુઃખે જઈ પરઘર વેચાણી
નામ અમર જગ કીધું, હરીશ્ચંદ્ર સ્ત્રી તારામતી રાણી

એક પતીના સત્યને ખાતરજ દુઃખ વેઠી પતીના દુઃખને માટેજ વેચાણી, પરંતુ તેવી રીતે સતીઓની કસોટી કરીનેજ ઇશ્વરે આપો આપ તારી છે, તો હું હીંમત શામાટે મુકુ? દ્રૌપદી કે જે જગતઅંબાનો અવતાર તેને કયાં ઓછું દુઃખ પડયું છે?

ગીતી.

પતી સંગે વન વેઠી પતી શેવમાં દુઃખ સહ્યાં ભારી;
નામ અમર જગ કીધું સતી દ્રૌપદિ પાંન્ડવની નારી.

એવી રીતે સતીઓએ દુઃખ વેઠી નામના કાઢી છે; સદાનું સુખ સતીને હોયજ નહી; દુઃખ અને વિપત્તીએ સતીનીસાચી કસોટી છે. તો તે કસોટીમાં ના હીમત બનું, તો હું સતી શાની રામચંદ્રજીએ સીતાને સગર્ભાજ તજી હતી, ત્યારે વનમાં તેનું કોણ હતું? પણ રૂપીનો આશ્રય સ્વબળે મેળવ્યો હતો; માટે કોઈ આશ્રય મેળવી ગર્ભનું રક્ષણ કરવા પેરવી કરૂં; સવાર થવા આવી છે, પોહો ફાટયો છે, રવી નારાયણ ઉગવાની તૈયારીમાં છે, માટે હવે સુ આશ્રય મેળવવા આગળ જવાની જરૂર છે. આવા અઘોર વનમાં આશ્રય મેળવો કઠીણ છે. જયાં માણુસનું નામ દેખાતું નથી, ત્યાં આશ્રય કયાંથી મળે? માટે ચાલ્ય જીવ ઝાડ ઉપરથી ઉતરી આશ્રય મેળવવા આગળ વધુ. હીંમતથી સૌ સારૂ થશે. ના હીંમત થવામાં સાર નથી કહેવત છે કે હીંમતે મરદા મદદે ખુદા.

એવો વીચાર કરી આગળ પ્રયાણ કરવા ઝાડ ઉપરથી નીચેઉતરી, અને ચાલવા માંડયું; જે રાણીએ મહેલ બહાર પગ મુકેલો નહી, તે રાણી હીંમત રાખી કઠણ ધરતી

ઉપર ચાલી જાય છે; સુકોમળ પગમાં કાંકરા, કાંટા, વીગેરે ભોંકાય છે, તેની દરકાર કર્યા શીવાય એક સરખી રીતે સાધારણ સ્ત્રીની માફક આગળ વધવા લાગી.

એ પ્રમાણે મધ્યાન કાળ થવા આવ્યા, ત્યાં સુધી ભુખ અને થાકની દરકાર કર્યા શીવાય ચાલ્યા કર્યું; મધ્યાનકાળ થયા, ત્યાં ભુખે તે સતી ઉપર હુમલો કર્યો, તેથી રાણી ગભરાણી અને એક વીશાળ આંબાના વૃક્ષની છાંયે બેઠી. બેશીને મન સાથે કહેવા લાગી; ભલા ભગવાન હીંમતવાન થઈ થાકને તો હું ગણુતી નથી ! પણ પાપી પેટને ભાડું આપ્યા શીવાય કેવી રીતે નભે ? હવે આવા બીહામણા જંગલમાં ખાવાનું પણ કયાંથી મળે ? અજાણી હોવાથી કયાંથી મેળવી શકું; ફળ ફુલ શીવાય બીજી ચીજ મળવાની નથી, પણ તે ઝાડ ઉપરથી કોણ ઉતારી આપે. બધું દુઃખ સહેવાય છે, પણ આ ભુખનું દુઃખ સહેવાતું નથી. હવે તો હે જગત પીતા ! આ બાળકી ઉપર મયા કરો; વિધિએ નમેરી થઈ આવા લેખ લખ્યા, પણ તમો તો કૃપા અને દયાના ભંડાર છો; કદાપી આ દાસીથી કાંઈ ભુલ થઈ હોય તો તે ક્ષમા કરી કાંઈ ખાવાનું આપો. આપ તો ક્ષમાની મુરતી છો; આવો કોપ આપને તો નજ ઘટે.

અરે ! પણ એમાં ભગવાનને શા માટે દોશ આપું ? દોશ મારા નશીબનો; પુર્વ ભવનાં સંચીત પ્રાણી માત્રને ભોગવવાં પડવાનાંજ, તેમાં તેમનો શો દોશ ? મેં કોઈને આ પ્રમાણે દુઃખ પાડયું હશે, તેથી મને આ ભવ પડે છે;

મરાઠી સાખી.

પરભવ કરણી આ ભવ પામું, દોશ પ્રભુનો ન જરીએ
કરણી કરતાં નહી વીચાર્યું હવે શોક શીદ ધરીએ
કીધુ પુર્વ ભવે, તેવું જીવતું પામ હવે

જીવ હવે શોક શા માટે કરે છે ? ભુખનું દુઃખ ભાગે એવો આશ્રય આવા જંગલમાં દેખાતો નથી. (ઝાડ

ઉપર દ્રષ્ટી કરી) અરે ! પણ આ આમ્રવૃક્ષ ઉપર કેરીઓ લચી રહેલી છે, ચાલ્ય પથરો મારી કેરીઓ પાડી તેથી આ પાપી પેટને તૃપ્ત કરૂં; (બાજુમાં જોઇ) અરે ! પણ અહીંઆં પથરો કે બીજુ કાંઇ સાધન દેખાતું નથી, તેમજ આ વૃક્ષ ઉપર ચઢી શકાય તેવું પણ નથી, જેથી ઉપર ચઢીને ફળ તોડી શકાય; આવા ઉત્તમ આમ્રવૃક્ષ નીચે બેશી ભુખના દુઃખે પીડીત થાય, એવી અભાગણી મારાજેવી બીજી કોણ હશે !

એ પ્રમાણે સતીને દુઃખી થતી જોઇ ભગવાને તે સતીના ઉપર કૃપાદ્રષ્ટી કરી વંટોળીઆને મોકલ્યો; વંટોળીઆને પ્રભુજીની આજ્ઞા થતાંજ એકદમ તે ઠેકાણે આવી જમીનની ધુળ સુધાંત ઉરાડી મુકી, જેથી ત્યાં અંધારૂ ઘોર થઇ રહ્યું. ફળોવૃક્ષો ઉપરથી તુટીને નીચે ઢગલો થવા લાગ્યાં એવું થોડી પળ રહી વંટોળ ચાલતો થયો.

આકાશે ચઢેલી ધુળ વંટોળીઓ જતાં ધીમે ધીમે નીચે બેસવા માંડી, અને રેતીને લીધે થયેલ અંધકાર પણ નાશ પામ્યો, તેથી રાણીના જીવને શાન્તિ થઇ. વંટોળ બંધ થતાં, રાણીએ બાજુમાં દ્રષ્ટી કરી, તો સંખ્યા બંધ કેરીઓનો ઢગ પોતાની બાજુમાં પડેલો જોયો. ફળનો ઢગલો જોઇ રાણી હરખાણી, અને વંટોળને આશીરવાદ આપવા લાગી. પછી મન સાથે વીચાર્યું, ભલે માણસને આકીન ન હોય, પણ હીમતની કીંમત નથી; તેમજ સબુરીનાં ફળ મીઠાંજછે. સંતોષ એજ સાચુ સુખનું કારણ છે.

જો કે કાલ અત્યારે રાજ રાણી હતી, અને સેવામાં સંખ્યા બંધ દાશીઓ તૈયાર હતી; પાણી માગતાં દુધ હાજર થતું, તે અત્યારે ભુખના દુઃખે દુઃખી થતી નશીબને દોશ આપતી ઇશ્વર બંદગીમાં ગુંથાણીછું. કહેવતમાં કહ્યું છે કે, " સુખમાં સોની અને દુઃખમાં રામ, " તે કહેવત અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. કાલ અત્યારે ઇશ્વરનું નામ સરખું

પણ યાદ આવતું હતું ! શેનું આવે ? તે વખતે કયાં ભુખ કે થાકની પીડા હતી. એ તો અત્યારે આ દુઃખ પડયું ત્યારેજ યાદ આવ્યું; અહા. ! હા ! ઇશ્વર ભક્તિમાં ગુલતા ન થવા માટે દુઃખ જેવું બીજું એક પણ સાધન નથી, તે હવે પુરેપુરૂ સમજાયું.

આ પ્રમાણે વીચાર કરી પોતે પડેલાં ફળોની ઢગલી પાસે જઇ તેમાંથી પાકી સાખો વીણીને લઈ લીધી, અને તેથી ભુખને શાન્તિ આપી આગળ વધવા માંડયું; છેક સાંજના એક વૃદ્ધ સાધુના મુકામે પહોચી.

આખો દીવશ કોઇ માણુસ તો શું, પણ માણુસનુ પગલુ સરખું પણ દીઠેલું નહી, તેથી આ સાધુને જોઈ મન સાથે આનંદ પામી, અને તે વૃદ્ધ પાસે જઈને સવિનય પ્રણામ કર્યા.

સતીને જોઈ સાધુએ પુછયું, બેટી ! તુ કોન હે ? ઓર કહાંસે આતી હે ! એસા બીયાબાન જંગલમે તે એકીલી કીસ તરાહસે આઇ. કીસીકી તાકાદ નહી, કે જો વો જંગલમે આ શકે !

રાણીએ કહ્યું, મહારાજ ! મેં એક રાજ રાની હું, ઓર મેરા કર્મકા ફળ પાતી હું. જોગીએ કહ્યું, કયા કર્મ કીયા, કે તેરેકુ ઇસ ફળ મીલા, તુમ કોન રાજાકી રાંની હું ઓર કીસ ગામકી રહેનેવાલી હું વો સબ હકીકતસે મુજે વાકીફ કર; કોઈ તરેહકા દોશ હુવા હો ઇસકુ છુંપાનેકે લીયે જુઠ બોલના નહી. એક દોશ કરકે ઇશ્વરકા એક ગુન્હા કીયા, ઉસ્કુ છુપાનેકે લીયે જુઠ બોલકે દુસરા ગુન્હા કરના નહી, વો ખુબ સમજના.

રાણીએ કહ્યું, હે ! પવિત્ર મહાત્મા ! મેં જોધપુરકા રાજા જોધાણુનાથકી રાણી હું, અને જોધપુરકી રહેનેવાલી હું. જો કર્મકા ફળ મેં પતી હું વો કર્મ ઇસ ભવકે નહી પણ પુર્વ ભવમે કીયા હુવા ફળ મીલા હે. બીધાતાને એ-

સાઈ લીખા હોગા, જીસસે પતીકા બચનમે શંકા પાઈ, જીસસે સુખી અવસ્થાસે છુટકે આ દશામે આઈ; એ પ્રમાણે કહી રણી ગળગળી થઇ.

સાધુએ કહ્યું, એસી કોનસી શંકા પાઇ, વો મુજે સુનાઓ, બેટી ! ગભરાના નહી. સચ સચ બાત સુનાઓ જીસસે, મેરેકુ સમજ પડે, રાણીએ કહ્યું મહારાજ આપની ઇચ્છાછે, તો સાંભળો ?

ગાયન.

રાણી–(શું કહું મારી વાત વિસ્તારી) એ રાહ
શંકાએ મારી, સુખ સઉ હારી, બની દુઃખીઆરી, આવારી;
થઇ બીચારી, રાણી હું ભારી, સઘળા નારી, પતી પ્યારી
બેઠી હતી પગ દાબતી વીનોદથી પતી રીઝવતી
સંતોશવા પતી સેવથી એ ધર્મ સાચો છે સતી
નીસાસો પતીના મુખથી અણુ ચિંતવ્યો નીકળી પડયો
કરૂ ચંપી શેવા નાથની ત્યાં કાનમાં જઈ અથડયો
દુઃખી થઇ હું, પતીને વીનવ્યું, કારણ કહોને વિસ્તારી–થઈ
ધીરજ આપી મુજને નથી દોશ તુજ જરીએ પડયો,
સંતોશ તુજ સેવા થકી પણ જીવ બીજે જઇ ચડયો;
હાજીહા બોલા નોકરોથી રાજ્યની હાની થશે
ન્હાનાથી મોટા સર્વ સરખા, ન્યાયનુ નામજ જશે
શંકામે લીધી, સરતજ કીધી, તે શરતે હું ગઈ હારી–થઈ
સુરખી હું માન્યું નહી જરી, કે નોકરો તેવા હશે
વારી પતીએ મુજને પણ જાણ્યુ નહી જીતી જશે
મધ્ય રાત્રને મધ્યાન કહેવરાવવાની હોડજ મેં કરી
વીધીએ મુજને ભુલવી, પતી વચનમાં શંકા ધરી
મધ્યાન કીધા, પ્રભુથી ન બીધા, દીવાન શેઠને કારભારી–થઈ
હારી શરત તેથી પતીએ રાત્રીએ વન મોકલી
ક્ષત્રી કદી નહી સત્ય ચુકે, સતી નાથ વચને પળી
તજતાં અતિ દુઃખીઆ થયા, પણ બોલ અળગો નવ કર્યો

માવતની સાથે મોકલી, માવત મુકીને પરવર્યો
ત્યાંથી હું આવી, ભરોસે ભાવી, દુઃખ ઉઠાવી, સતી નારી–થઈ

રાણીનું દુઃખ સાંભળી મહંતને દયા આવી ને કહ્યું બેટી ! મે વૃદ્ધ હું, ઇસ બીયાબાન જંગલમે રહેતા હું, ઓર ઇશ્વરકા ભજન કરનેમે ગુલતાન રહેતા હું; જો કે ઇધર રાજયરાનીકી માફીક સુખ નહી મીલેગા, પરંતુ મનસે સમજે તો સંતોશ સમાન સુખ દુસરા કોઉભી નહી હે. રાજરાની હુઇ સંતોશ ધારન ન કીયા, તો કયા હુવા? અછે અછે ભોજનસે ત્રપ્તી ન હુઇ, તો ઇસમેભી કયા હુવા? ગરીબી હાલતમે સંતોશ સમજે, તો રાજરાનીકા સુખ ઇસ આગે કુચ ગીનતીમે નાહી હે.

રાણીએ કહ્યું મહાત્મા ! આપનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચુ છે. મંહતે કહ્યું. પણ અહીઆં રાજધાનીમાંનુ કીંચીત સુખ મળશે નહી; રાણીએ કહ્યું, જે સુખ મળશે, તે રાજધાની કરતાં પણ વીશેશ સુખ સમજીને રહીશ; મહંતે તેની પરીક્ષા જોવા કહ્યું, સુનમે મેરી લડકીકી માફીક હાં રખુ પણ–

ગાયન.

(રાજા ત્યાં શેવા કોણ કરશે)

મહંત– નહી આ વનનું દુઃખ સહેવાશે, વિણ દાસી કહો
કેમ રહેવાશે
ગ્રહકનું કામ હાથ દેવાશે, કહો રાણી શું તમથી થાશે.
મહેલ નથી જો ઝુંપડુ ભારી
રાણી–તેને લીધો મ્હેલ વિચારી
મહંત–નહી મળે મીષ્ટાંન તૈયારી
રાણી–ફળફુલ ખાઇશ હર્ષે ભારી
મહંત—પીવા માટે નથી કાંઈ ઝારી
રાણી—નીર્મળ ઝરણું કેરૂ વારી
મહંત—વસ્ત્ર વિના દુઃખ સહેશો ભારી

રાણી—વલકલ વસ્ત્રો અતી સુખકારી
મહંત—કહે શું પાથરશે
રાણી કહે શું પાથરશે—નહી
શાનું ઉશીશુ કરશો રાણી
વનમાં આવી રહેતાં ભારી
રાણી—કોમળ રેતી પાથરી સુઇશ
બાહુનું ઉશીશુ ધારી
આકાશને ચંદરવો ધારી
ચાંદરણી ગણું સખીઓ મારી
ચંદ્રરૂપી દીવાને દેખી
શાંન્તિ ધારૂ દીલમાં સારી
દાસીઓ આ તરૂની ડાળો
સંતોશ સ્થાપુ ચીતમાં પ્યારો
સુમીત્ર હરણાં ભરે ઉછાળો
પીતુ તમે મને પુત્રી વીચારો
મહંત—સુખ દુખમાં સમાન
રાણી—આપણું એ કામ છે
મહંત—સંતોશીલી ધૈર્યવાન
રાણી—સાચો સતીનો ઠામ છે
સુખ દુઃખ એ સઉ મનમાં કારણ
દુઃખ વીણ રામ ન મળે ભવતારણ
જન ઉધારણ દુઃખ નીવારણ
હરદમ સુખ કહેવાશે
મહંત—નહી આ વનનું દુઃખ સહેવાશે વિણ

મહંતે કહ્યું, ધન્ય છે તારી ધીરજને ! અને સંતોષને ! રાજ રાણી હોવા છતાં આટલો સંતોશ જોઇ હું ઘણોજ ખુશી થાઉં છુ. જા ? આ ઝુંપડીમાં સુખેથી રહે. બનતી શેવા કરજે, ને પ્રભુ સ્મરણમાં હમેશાં પરવરજે. એ પ્રમાણે કહી મહંતે પોતાની પાસે એક પુત્રી તરીકે રાખી આશ્રય આપ્યો.

વ્હાલા વાંચકવૃંદ! સતીએ હીંમત રાખી ભુખ અને થાક સહન કરી મહંતના આશ્રય સુધી જઈને મહંતતો આશ્રય મેળવ્યો, અને મહંતની પરીક્ષામાં પોતાની અડગ-વૃતીમાં સાચી નીવડી, તેમજ દરેક સુકાર્ય હીમતથી અને અડગવૃતીથી કરશો, તો જય મેળવશો તે નિ:સદેહ છે. માટે દરેક કાર્યમાં નાહીમત નહી બનતાં અડગવૃતિથી કરવું, જેથી વિજયતાને પામશો અસ્તુ:

રાણીને એ પ્રમાણે મહંતના આશ્રયમાં બે મહિના થઈ ગયા. મહંત રાણીને પોતાની પેટની પુત્રી કરતાં પણ વીશેષ ચહાતો હતો, તેવીજ રીતે રાણી પણ મહંતની પીતા સમાન શેવા ચાકરી ઉઠાવતી હતી. એ પ્રમાણે દીવશો વ્યતિત થતાં રાણીને નવ માસ પુર્ણ થયા ત્યાં મહંતે વીચાર કર્યો કે રાણીને પ્રસુતની વખતે એક બાઈ તેની પાસે જોઈએ; એવો વીચાર કરી પાસેના શેહેરમાં જઈ એક બાઈને તેડી લાવ્યા અને રાણી પાસે રાખી.

એમ કરતાં રાણીને પ્રસુત વખત આવ્યો. ત્યાં રાણીએ પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો. પુત્રની વધાઈ તેની સારવાર કર-નાર બાઈએ મહંતને આપી, તેથી મહંત પુર્ણ રાજી થયા. અને તેના જન્મની કુંડળી જોઈ તેમણે કુંવરનું ભવિષ્ય બાંધ્યું કે તે જોધાણનાથની ગાદી ભોગવશે, અને કુંડળી ઉપરથી તેનું નામ અમર કુમાર પાડયું.

પુત્ર પ્રસવથી સોઢી રાણી મનમાં ઘણોજ હર્ષ સાથે ખેદ પણ પામી, કારણ જે કુંવરના જન્મ વખતે હજારો હાથીઓ હાજર હોય, અને કુંવરની વધાઈ મળતાં રાજ્યમાં તેમજ ઘેરે ઘેર ધવળ મંગળ ગવાય, હજારો મણ સાકરો ગામમાં વેહેંચાય, જાચકોનાં ટોળેટોળાં રાજ્યદ્વારે ખડાં થાય, હજારો માગણોને રાજ્ય તરફથી ઇનામો મળવાથી જન્મનાર કુંવરને, તેમજ રાજાને હજારો આશીર્વાદના વરસાદ વરસા-વતા ગામને ગજાવી મુકે; રાજ્યદ્વારે વાદીંત્રોની નાદના શરૂ

થાય, અને હજારો મંગળમય પેરવીઓ થાય; જે કુંવરનો જન્મ દીવશ આનંદ ઓત્સવનો ગણાય, તે કુંવરના જન્મ વખતે ફક્ત એકજ સ્ત્રી હાજર, અને જંગલમાં તો પછી આનંદ ઓત્સવ શેનો હોય. આનંદ ઓત્સવ ગણો તો ફક્ત મહંતનેજ, કે જેણે રાણીને પુત્રી તરીકે રાખી; તે પણ મનનોજ આનંદ; કારણ આવા જંગલમાં ધામધુમ શેની કરે? અને તેથી રાણીને ખેદ કેમ ન થાય? પણ પુત્રજન્મને લીધે આનંદ થયો. કારણ અપુત્ર જોધાણુનાથ તેના પતીનું વાંઝીઆ મહેણું જતાં રાજને ભોગવનારો વારસ ઈશ્વરે આપ્યો, તેથી તેણે પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો, અને મન સાથે આનંદ પામી.

પ્રકરણ ૫ મું.

એમ દીવશો ઉપર દીવશો વ્યતિત થતાં કુંવર મહોટો થવા લાગ્યો. મહંત, કુંવરને જીવથી પણ અધિક ચહાતા અને પુત્રની પેઠે પાલન કરતા હતા. એમ કરતાં કુંવરની ઉમર પાંચ વરસની થઈ. પાંચ વરસની વય કુંવરની થઇ, ત્યાં મહંતે તેને વિદ્યાભ્યાશ શરૂ કરાવ્યો; ચાર વરસમાં તેને સર્વ વીદ્યાઓમાં પ્રવિણ કર્યો. નીતી, ધર્મ ન્યાય, વેદ વીગેરે દરેક અભ્યાસ કુંવરે કર્યો, અને નવમુ વરસ પુરૂ થતાં તે સર્વે વીદ્યામાં કુશળ થયો.

સોઢી રાણી કે જેણે આ જંગલમાં સુખ સંતોશ માન્યો હતો, તે સુખ પણ જવા બેઠું. મહંતની તબીયત એકાએક બગડી અને મરણ શય્યા ઉપર પડ્યા, અને તેમના જીવનની ઘડીઓ ગણાવા માંડી.

મહંતને મરણ બીછાને પડેલા જોઈ રાણી ગભરાણી, અને મન સાથે કહેવા લાગી કે આ જંગલમાં મંગલ મા

ની રહી, ત્યાં પણ વીધીએ કરવાવારો ન આપ્યો. મહંતને પીતા તુલ્ય માની પુત્ર સંગે તેમના આશ્રયે રહી આનંદ માનતી હતી, તે પાલક પણ જવા બેઠા ! હવે આ જંગલમાં હમારૂ કોણ ? અમારૂ પોષણ કોણ કરશે? કુંવર હજી બાળક છે; તો પછી આ જંગલમાં દીવસ કેવી રીતે નીર્ગમન થશે ! એ પ્રમાણે કહી વીલાપ કરવા લાગી; મહંત રાણીને વીલાપ કરતી જોઇ પોતે મનમાં ઘણોજ ખેદ પામ્યા, અને રાણીને પાસે બોલાવીને કહ્યું, બેટી ! તું શા માટે મનમાં શોક કરે છે ? નામ તેનો તો નાશ છેજ; જનમ્યુ છે તે જવાનુંજ છે, તો પછી શોક શા માટે કરવો ? જે વખતે રાજાએ દેશવટો આપ્યો, તે વખતે તારૂ કોણ હતું ? માણસનો આશ્રય કાંઇજ નથી; ઇશ્વર સર્વેનો આશ્રયદાતા છે, તે આશ્રય આપશેજ; તેની ખાત્રી રાખ્ય. મનમાંથી શોક કાઢી નાંખ્ય. જો સાંભળ્ય ?

મહંત— ગાયન.

સાચો શ્યામ સાચો શ્યામ સાચો શ્યામરે,
જોને નીરખી તું તો ઠામે ઠામ;
જગજન પાલક રામ પાલક રામ પાલક રામરે
મનમાં તું જોને, બહાર તું જોને.
જોને સકલ સંસાર,
આ બ્રહ્માન્ડની માળા તું જો વળી;
પણ નહી પામે પાર,
સઘળે જયોતી એનીરે...........જોને
આ તનનો રંગ મહેલ બનાવ્યો,
મહી ભર્યો દરબાર;
અનહદ વાજાં વાગી રહ્યાં ત્યાં
જીવ રમે એક તાર
ચમકે જયોતી તેનીરે.............જોને
અકળકળા નવ જાયે કળાઇ,

એવો છે કીરતાર;
જીવ સૌ પોશે પ્રેમ ધરી પ્રભુ,
એવો એ છે દાતાર.
પડે ખબર ન તેનીરે..........જોને

માટે બેટી ! એવી ચીંતા મન ઉપરથી કાઢી નાંખ્ય. તને તારી અને તારા પુત્રની ચીંતાછે, પણ તેને તો આખા જગતની ચીંતા છે; સ્વબળે જેવો આશ્રય અહીં મેળવ્યો તેવી રીતે બીજો આશ્રય શોધી લેજે. મારેને તારે જેટલું ભેગુ રહેવાનો સંચીત હતો, તે ભોગવી લીધો. સંચીત તુટતાં જુદાં થવાનો સંભવ આવ્યો તો તેને માટે ખેદ કરીશ નહી. પોષણને માટે પણ ચીંતા કરીશ નહી. કીડાને કણ અને હાથીને મણ પુરૂ પાડનાર કીરતાર હજરા હજુર છે, તેને વીસારીશ નહી; દુનિયામાં સત્યઅને નેકી રાખી યત્ન કરનારને તે દયાળુ દેવ નિરાશ કરતોજ નથી; જન્મેલા બાળકને દુધ જોઇએ તે તે અગાઉથીજ નીપજાવી રાખે છે. તેવી ચીંતા તે રાખે છે, તો તમારી ચીંતા તેને નહી હોય ?

રાણીએ કહયું પીતાજી ! તમારૂ કહેવું અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે, પણ મારા નશીબમાં આવું દુઃખ કયાં થાલી મુકયું હશે ? મેં તે એવાં પુર્વે શું પાપ કર્યા હશે, કે મારે આ દુખ ભોગવવા વખત આવ્યો; રાજાએ તજી, તો તમારો આશ્રય મેળવ્યો, તે પણ જવા બેઠો; મારા જેવી ભાગ્ય હીણ બીજી કોણ હશે ? તમારો સ્વર્ગમાં વાસ થયા બાદ હમારૂ શું થશે ?

રાણી અને પુત્ર— ગાયન.

(શું પીતાજી આમ જાશો) એ રાહ,

બંને—હા પીતાજી આપ વિણુ થાવાનાં રખડતાં
કાંઇ કરો મયા માય જું દુઃખમાં પટકતાં
આપ વિના કોણ પોશણ કરશે
માતા પુત્ર થાવાનાં રખડતાં ભટકતાં—હા પીતાજી

મહંતે કહ્યું પુત્રી ધીરજ ધર, આવો ખોટો ખેદ નકર ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે. અહલ્યા, તારા, દ્રૌપદી આદી સતીઓનાં ચરીત્રો યાદ કર. તેમનાં દુઃખો સાથે તારૂં દુઃખ સરખાવીજો તે સતીઓએ એવાં દુઃખો સહન કર્યાં છે ?

મહંત— ગીતી.

પતિ શ્રાપે થઇ શલ્યા, પણ નવ ધીરજ અહલ્યાએ છોડી
અડગ મને દુઃખ વેઠ્યું ધીર ધારી ચીત પ્રભુ ચરણે જોડી

પતી વચને વન સેવ્યું વળી પતીના દુઃખે વેચાણી
અડગમને દુઃખ વેઠ્યું સાચી સતીએ હરીશ્ચંદ્ર રાણી

પતી સંગે વન વીચરી પતી શેવામાં સહ્યાં દુઃખ ભારી
નામ અમર જગ કીધું સાચી સતીએ દ્રોપદ કુમારી

માટે વીચારી જો ? તેનાં દુઃખો આગળ તારૂં દુઃખ શા હીસાબનું છે. માટે બહેની મારો દેહ પડવાની તૈયારીમાં છે, આત્માએ આપેલું ભાડુ પુરૂ થયું છે, તો આત્મા જતાં આ કલેવર પડશે. તેને ઠેકાણે પાડી (અગ્ની ભેગુ કરી) તું બીજો આશ્રય મેળવવા યત્ન કરજે; હીંમત હારીને બેશી રહીશ નહી. હવે કુંવર નવ વરસનો થયો છે. તે કાલ આવી મળશે; અને બાર વરસ પુરાં થતાં પાછી રાજરાણી પદને અને રાજ્યના વૈભવને પ્રાપ્ત થઇશ; માટે પુત્રી ! મારી શીખામણને કીંચીત નહી વીસારતાં બીજો આશ્રય મેળવવાના પ્રયાસમાં પાછી પડીશ નહી, અને કુંવરનું જતન કરજે. હવે મારી અજલ આવી પુગી છે. નસો તણાય છે. લાવ એકવાર અમર કુમારને મારી પાસે લાવ, મને તેને છેલ્લીવારનો તેના સાથે હાથ મુકવાદે.

અમર કુમારને યાદ કરતાં રાણીએ કુમારને મહંત પાસે

આવ્યો. મહંતની આ સ્થીતી જોઈ કુંવરે રૂદન કરવા માંડ્યું. મહંતે કુંવરને ધીરજ આપી, અને તેના માથે હાથ મુકી આશીશ આપી, અને કહ્યું ! બેટા, હું જાઉછું, તું ડાહ્યો થજે અને તારી માતાના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેજે. તારી માતાએ ઘણાં કષ્ટો સહ્યાં છે. જો કે હજી તું બાળક છે, પણ સર્વ વિચાર સંપન્ન હોઇ ડાહાપણનો ભરેલો છે. હવે હું જાઉંછું ઓ.......ઓ.......ઓ મહંત સ્વર્ગવાસી થયા. મહંત સ્વર્ગ-વાસી થયા ત્યાં માતાપુત્રે રૂદન કરવા માંડ્યું.

રાણી અને પુત્ર— ગાયન.

રાગ ગોપીચંદ.

રાણી—હે તાત માયાળુ મયા તજીને કયાં ચાલી ગયા.
પુત્રી—હે પીતુ મમ પ્યારા તજતાં અમોને નવ આણી દયા;
રાણી—આશ્રયીને નિરાશ્રય કીધાં કીધો સ્વર્ગમાંવાસ,
આમ ઘટે નહી ધર્મ પીતા થઈ, મુકયાં કોણ વીશ્વાસરે–હે૦
પુત્ર–પુત્ર પ્યારા કહી કોણ બોલાવશે ખોળે બેસારી તાત,
એક પ્રભુને બીજો તમારો આશ્રય હતો મુજ માતરે;–હે૦
રાણી–સ્વર્ગ મહી પીતું થાજો સુખીઆ દઉ છુ શુભ આશીશ,
પરોપકારી થઈ પાળ્યાં હમોને ભલુ કરો જગદીશરે.–હે૦
પુત્ર–વીધા દાન દઈ પીતુ પ્યારા કીધો અતિ ઉપકાર,
જન્મો જન્મનો રૂણી તમારો કદી ન વિસરનારરે;–હે પીતું
રાણીપુત્ર–અમો માગીએ પ્રીતે પ્રભુજી, હોજો પીતુ સ્વર્ગવાસ
ચરણ પદ તુમ દેજો પ્રીતે, એજ હમારી આશરે,–હે પીતુ

એ પ્રમાણે પ્રભુની વીનંતી કરી મહંતના શબને અગ્ની સંસ્કાર કરવા માટે લકડાં વીણી લાવીને ઢગલો કર્યો અને માતા પુત્રે મળીને મહંતના શબને સુવાડીને અગ્નીદાહ દીધો; અગ્નીદાહ દીધા બાદ રાણી પુત્રને લઈ બીજો આશ્રય મેળવવા માટે ચાલી નીકળી.

વન વગડામાં બે દીવશની મુસાફરી રાણીએ અને પુત્રે કરી ત્યારે એક શેહેરની નજીકમાં પહોંચ્યાં. શેહેરની નજીકમાં એક જળાશય વાળી જગો જોઇ રાણીએ ત્યાં ઝુંપડું બાંધી રહેવાનું પસંદ કર્યું અને સોટીઓ વીગેરે વીણી લાવી એક નાનુ ઝુંપડુ બાંધ્યું, અને તેમાં રહેવા લાગ્યાં.

રાણી પોતે જંગલમાંથી ઘાસ વીગેરે એકઠુ કરી શેહેરમાં વેચતી, અને તે ઉપર માતા પુત્ર નીર્વાહ ચલવતાં હતાં. મહંતનો આશ્રય જતાં આપણુ તેમને આશ્રય રૂપ કામ થયું, તેથી રાણીને સંતોશ હતો. પરંતુ સંચીત કેમ મટે દાટયા ભુલે પણ લખ્યા કદી ભુલાતા નથી તે કેહેવતાનું સાર " ઘરની ઉઠી વનમાં ગઇ તો વનમાં ઉઠી આગ " એ પ્રમાણે થયું. ત્રણ વરસ વીત્યા બાદ રાણી અને કુંમાર જંગલમાંથી એકઠુ કરેલું ઘાસ વીગેરે વેચી પરાણે નિર્વાહ ચલાવતાં હતાં, ત્યાં દુષ્કાળ દુષ્મન આવી પડયો; અનનો પાક વરસાદ નહી થવાથી બીલકુલ થયો નહી; તેથી ગરીબ ગુરબાંઓ અન વિના મરવા લાગ્યાં; રાણીને તથા કુંવરને પણ કડાકા થવા લાગ્યા તેથી ઝાડનાં પાન અને મુળ ઉપર નિર્વાહ કરવા લાગ્યાં; થોડો વખત જતાં તે પણ ખુટી ગયાં અને પેટપુર મળ્યાં નહી. થોડુ ઘણું મળતું તે રાણી પોતે નહી ખાતાં પુત્રનું પોશણ કરતી હતી એ પ્રમાણે દુષ્કાળ સમય વીતાવ્યો પણ છેવટે ભુખના દુઃખથી રાણી મરણ શય્યા ઉપર પડી.

રાણીને મરણ શય્યા પર પડેલી જોઇ પુત્રે રૂદન કરવા માંડયું, ત્યાં રાણીએ તેને ધીરજ આપી અને તેને તેના પીતાની ઓળખાણ પડવા માટે રાજાએ આપેલી વીંટી તથા એક ચીઠી લખી માદળીયામાં ઘાલીને કુંવરને હાથે બાંધ્યું, અને ધીરજ આપી કહ્યું. પુત્ર હવે હું થોડીજ પળની મેમાન છું માટે કહું એ સાંભળી લે ! આ માદળીઉ હાલ વાંચતો, નહી પણ, સિદ્ધપુર જઇ માતુ શ્રાદ્ધ કરે;

ત્યાર શિવાય આ માદળીયું છોડીશ નહી. કુંવરે કહ્યું પણ માતા ! વ્હાલી માતા ! શું તું મને છોડીને જશે ? શું તને પુત્રની પણ દયા નથી આવતી ? તારા વીના મારૂ આ દુનિયામાં કોણ છે! પીતુ જતાં તારો આધાર હતો, તે પણ તું જવા બેઠી; હવે મારૂ શું થશે ?

રાણીએ કહ્યું, બેટા ધીરજ ધર, હાલ તારી ઉમ્મર બાર વરસની છે. ના હીમ્મત નહી બન; મારી માફક હીંમત ધારી રહેજે ઇશ્વર તને શુંભ પ્રસંગ આપશે. હાલ તો તું મહેનત મજુરી કરી તારૂ ગુજરાન કરજે; ભગવાન તારૂ રક્ષણ કરશે. બેટા વીદ્વાન છુ; ડાહ્યો છું, મારો શોક કરી તારા આત્માને દુઃખી કરીશ નહી. જે ફળને માટે આ કાયા સાચવી હતી તે ફળ તું મળ્યો, હવે હું સંતોષથી મરીશ, હવે મારી છેવટની ઘડી છે આ દુઃખીઆરી માતાને ભુલી જજે; હે ! દયાળુ દેવ મારા છોકરાનું રક્ષણ કરજો; હવે હું સુખમાં મ....રૂ....છુ....પ...તી....વી....યો ...ગે...મ...રૂ...છું ..એજ દુ ..ખ...છે...ના . થ ...ઓ ..ના...થ.

રાણી સ્વર્ગવાશી થતાં કુંવર એકલો પડયો, અને રૂદન કરવા માંડયું.

કુંવર— ગાયન

(મુજ માતુ મરીરે ગઇ) એ રાહ

પ્રિય માતુ તજી કયાં ગઇ અરેરે પ્રિય માતુ તજી કયાં ગઇ
કેમ આવી નમેરી થઇ અરેરે પ્રિય માતુ તજી કયાં ગઇ
પુત્ર કહી હવે કોણ બોલાવશે લાડ લડાવે કોણ ચુંબન દઇ
પડયો એકલો આ ભવ સંસારે, નહી ઓથ હવે કોની રહી
ઉંચે આભને નીચે ધરતી, કોને બોલાવીશ ધાઇ-અરેરે
સાચો આશ્રય છે પ્રભુ તારો, અવર રહ્યો નથી કાંઇ-અરેરે
કરજોડીને વિનવું પ્રભુજી, નમેરા થાશો નહી-અરેરે

માત પીતા મમ થયાં નમેરાં, તમ આશ્રયે મુકયો અહીં—અરેરે
સ્વર્ગવાશી થાજે માતુ મારી, સુખી થજે હોય જહીં—અરેરે

એ પ્રમાણે રૂદન કરી ઇશ્વરપ્રાર્થના કરી માતુને આશીશ આપી, અને કાષ્ટ એકઠાં કરી માતુના શબને અગ્નીસંસ્કાર કર્યો. માતુના શબને ઠેકાણે પાડી પોતે મન સાથે વીચાર કર્યો, કે હવે મારે શું કરવું! એમ વીચારમાં ને વીચારમાં ઘણો વખત ગાળ્યો; છેવટે લાંકડાં વેચી નીર્વાહ કરવાના નિશ્ચય ઉપર આવ્યો, અને એક લાકડાંનો મોટો સાડાત્રણમણનો ભારો કાપી લાવીને શેહેરમાં વેચવા માટે નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

લાકડાનો ભારો લઈ તે નગરમાં ગયો; રાજવીર અને નશીબવાન હોવાથી લાંકડાં પણ તેને બાવના ચંદનનાં મળ્યાં, પણ કર્મની કઠણાઇને લઇને તે ઓળખી શકયો નહી. લાકડાં લઈ તે જતો હતો, તેવામાં એક લોભીલાલ કે જે ઘરનો ઘણોજ ગરીબી સ્થીતીનો વણીક હતો તેની દ્રષ્ટીએ આ કઠીઆરો પડયો. કઠીઆરાના માંથે બાવના ચંદનનો ભારો જોઈ લોભીલાલનું મન ઉસ્કેરાયું, તેથી તેણે તે કઠીઆરાને બોલાવી ભારાની કીંમત પુછી.

કઠીઆરાએ કહ્યું બાપજી ! હું એક ગરીબ કઠીઆરો છું, ને પેટને માટે આ વૈતરૂં કરૂં છું; માટે મને પેટ પુરતું ખાવાનું આપશો, તો રોજ આવા ભારા તમારા ઘેર નાંખ્યા કરીશ. લોભીલાલ કઠીઆરાના આવા બોલથી અચંબો પામ્યો, અને વીચાર કર્યો કે આપણા ઉપર ઇશ્વર તુષમાન થયો છે, જેથી ઘેર બેઠે ગંગાજી મળી ગયાં, આ ભારો લગભગ સાડાત્રણમણનો હશે, ને તેની કીંમત ચાલીસ રૂપીયે એક

શેર પ્રમાણે રૂપીઆ છપ્પનસોની થઇ, તે ફક્ત ખાવાનું આપવામાંજ પતે છે, તો ઘેર બેઠે ગંગાજી કેમ નહી ! પણ શું ખાવાનું બાંધી આપવું. કે જેથી ફાયદો થાય ! હા ! હા ! ઠીક યાદ આવ્યું, રોટલોને મરચુ. કદાપી રાજી થઇ કેરી કડકો પણ આપીશું, જેથી તે ખુશી થશે. એવો વીચાર કરી તેણે કઠીયારાને કહ્યું. ભાઈ ! આજથી તારે રોજ આવો ભારો લાવવો, અને તે બદલ હમો તને રોજ રોટલો અને મરચું આપીશું. કદાપી આથી પણ વધારે વજનનો ભારો લાવશે તો કેરીનો કટકો પણ મળશે.

કઠીઆરાએ કહ્યું, શેઠજી ! તમારૂ કલ્યાણ થાઓ. તમે મને નિરાધારને આશ્રય આપ્યો છે. ઇશ્વર તમારૂ કલ્યાણ કરો; શેઠજીએ કહ્યું (તું આવ્યો ત્યારથી હમારૂ તો કલ્યાણ થઇ ગયું છે) બહુ સારૂ જા, કાલ વહેલો આવજે; ને આથી ભારે ભારો લઇ આવજે.

કઠીઆરાએ કહ્યું. બહુ સારૂ બાપજી ! હું જાઉંછું ને કાલે ભારો ભારે લાવીશ; એમ કહી કઠીયારો વીદાય થયો. કઠીયારાના ગયા પછી શેઠે વીચાર કર્યો, કે લક્ષ્મી હાથ પગ કરીને આવે છે, તે આમજ; આજનો દીવશ મને પુરો ફળ દાયક નીવડયો, કે વગર મહેનતે રોજની છપ્પનસો રૂપીઆની પેદશ થઇ ! હવે થોડા દીવશમાં આપણે કોટ ચાધ્રીપતી થવાના ! પણ આ બાવનાચંદન આપણે અહીં વેચવાં નહી. પણ બારોબાર દેશાવર દુકાનો ખોલી ત્યાં વકરો કરવો, જેથી કોઇને તેની ખબર પડે નહી; નહીતર અહીંના વાણીઆ મારા બેટા આપણો વેપાર પડાવી લે, અને વેપારનો ભેદ જાણી જાય, એવો વીચાર કરી બહાર ગામ ખાતે દુકાનો ખોલવાની પેરવીમાં પડયા.

બીજે દીવશે સવારના કઠીયારો ભારો લઇ આવ્યો તે શેઠે પોતાની વખારમાં નંખાવ્યો, અને રોટલો, મરચુ. અને ઉપર કેરી કટકો આપ્યો, જેથી કઠીયારો ખુશી થયો, અને

શેઠને આશીર્વાદ દેતો પોતાને મુકામે ગયો.

એ પ્રમાણે શેઠની પેદાશ લોભીલાલને થઇ, જેથી દીવશે દીવશે તે વધવા માંડયો; થોડા દીવશમાં લખપતી થયો, અને બે વરસમાં તો કોટાધીપતી થયો, અને ઘેર છપ્પન ઉપર ભુંગળ વાગવા માંડી. તેમજ દેશ દેશાવર દુકાનો ખોલી તેનો માલીક થઈ બેઠો.

ગામના માણસે વીચાર કર્યો, આ લોભીલાલ વધી ગયો. બે વરસ ઉપર ખાવા ધાન્ય નહોતું. અને આજ કોટયાધીપતી બની ગયો, એ નશીબની વાત છે. મનુષ્ય માત્રને દસકો સુખ અને દસકો દુઃખ ચાલ્યું આવે છે, પણ આનો દસકો તો અજાયબ જેવી રીતે વધી ગયો. એ પ્રમાણે ગામમાં કોટયાધી પતી કહેવાતાં સારી ઇજ્જત બંધાઇ ને પ્રથમ ગામના લોક તેને લોભીયો કહી બોલાવતાં હતાં તે લોભીલાલ કહી માન આપવા લાગ્યાં.

પૈસા ! પૈસા ! તારી બલીહારી છે. તારી માયા અજબ છે તારે લીધે જે નરના હાથનાં બે બોર કોઇ ન ખાય તેને દુનિયા સલામો ભરે છે. તારા વીના એક પંડીત અને જ્ઞાની માણસ પણ હાડ હાડ થાય છે. તારી વાત અજબ છે

કર્તા —

ગાયન

(જેને ચિંતા નથી ચીતમાં) એ રાહ

છે લક્ષ્મી અજબ તુજ અજબ કામ,
વધે તારે લીધે સંસારીમાં નામ નામ—છે૦
તારે લીધે ભાઈ ભાઇ કહે લોક ગામનાં;
તુજ વીણ નહી કાંઈ વધી શકે નામના—વધે૦
પૈસા પેખી સઉ લોક કહે ભાઈ ભાઇ
પાંચની વચ્ચે બોલાવે સઉ ધાઇ ધાઈ
તુજ વીણ થાયે નહી ધણી કોઈ ઠામ—વધે૦

ગરીબને કોઇ ગણે નહી વાતમાં
ગુણવાનને સઉ ગણે છે અજ્ઞાતમાં
અજબ ! અજબ ! તારો અજબ મુકામ—વધે૦

એ પ્રમાણે દિન પ્રતિદિન લોભીલાલની વૃદ્ધિ થવા માંડી, અને કઠીયારો પણ રોજની આવજાથી ગામની ભાગોળે કુંભારવાડો હતો, ત્યાં કોઇક દીવશ ભજન કીરતન થતું ત્યાં બેસતો; જેથી કુંભારની સાથે માયા થઈ, અને ભારો લઈને ગામમાં પેસતાં બે ઘડી કુભારને ઘેર વિશ્રાંતી લેતો.

એક દીવશ કુંભારને ઘેર ભજન થતું હતુ, ત્યાં કઠીઆરો ભારો લઈ આવ્યો. અને ભારો મુકી ભજન સાંભળવા બેઠો. સાધુઓએ ફરતુ ભજન ઉપાડયું, અને સરવે જણાઓએ ગાવા માંડયું.

ભજન.

સાચા દીલથી સમરણ તારૂં કરીએ કૃષ્ણ છોગાળારે
શરણું. આપો સંકટ કાપો મોહન મોરલીવાળારે—સાચા

સાખી

પરિક્ષત તરીયા શ્રવણથી, લક્ષ્મીજી પદ સેવ
પ્રલ્હાદ તરીયા સ્મરણથી, ભજનથી શુકદેવ

સાખી.

અક્રૂર અભિવંદન થકી, દાસ ભાવે હનુમાન
પૃથુરાય પુજન થકી, અરજુન સખાને ધ્યાન
ચીતથી માગીએ ઐશ્વર્ય એવુ, દામોદર દીન દયાળારે—સાચા

સાખી.

હરીરૂપ તુજ કળી ગયા આત્મ નિવેદને રાય
બળી ગળ્યા તવ રૂપમાં ભાવીક ભકત ગણાય
એવા પ્રેમની માગીએ ભકિત, રાધેપતી છોગાળારે—સાચા

ભજન પુરૂ થતાં સાધુઓ વીગેરે ચાલ્યા ગયા, અને કઠીયારો પણ ભારો લઈ લોભી લાલના ઘર તરફ ગયો. સર્વે જણાં વેરાતાં કુંભાર સુઇ ગયો; સુતાં સુતાં વીચાર આવ્યો કે, કદાપી હું ઉંઘી જઇશ, તો મારા ચાક કોઈક લઈ જશે, ને ગધેડુ દોરી જશે; એવી ધાસ્તી લાગવાથી ચાકને ઓશીકે મુકયા, અને ગધેડુ પગે બાંધી નિશ્ચિંત મને સુઈ ગયો. એ પ્રમાણે નિશ્ચંત થઈને સુતો, તેથી તુરત નિંદ્રામાં પડયો.

તે રાત્રીએ નગરનારાજા રાયસીંહ નગર ચરચા જોવા નીકળ્યા હતા, તે કુંભારવાડા નજીક આવ્યા, અને વીચાર કરવા લાગ્યા; આહા ! હા ! રાજા જેવો દુઃખી આ દુનિયામાં બીજો કોણ હશે ! જેને સુવાનું નહી, જપીને બેસવાનું નહી, ધરાઈને ખાવાનું નહી, જયાં જુવો ત્યાં દુઃખ દુઃખ ને દુઃખજ.

સુખે સુવા જાય તો રાજ્યમાં અંધેર થવાની બ્હીક, જપીને બેસવા જાય, તો ન્યાયનું નખ્ખોદ નીકળી જાય, એ બ્હીક, રાજ્યની, પ્રજાની અને કોઈ દુશ્મન ઉભો થવાની ચીતાને લઈને ધરાઈને ખવાય તો શેનું જ ! રાજ્યની ચીંતા એકે રાજ્યનો કારભાર પ્રજાને સંતોષ આપનાર ચાલે છે કે નહી ! પ્રજા જનની ચીંતા એ કે પ્રજાને રાજ્ય તરફથી કેઈ વાતનું દુઃખ તો મળતું નથી. એવી એવી ચીંતાઓમાં ખાવાનું કયાંથી ભાવે ! તો પછી રાજા સુખી શાનો ! તે તો સદા દુઃખી દુઃખીને દુઃખીજ (બાજુમાં કુંભારને સુતેલો જોઈ) વાહરે કુંભારીઆ વાહ ! આજકાલ સાચો સુખી તો તુંજ છે કોઈ વાતની ચીંતા ! ચાક ઓશીકે મુકયો છે ને ગધેડું પગે બાંધ્યું છે. કેવો નિશ્ચિંત થઈ સુતો છે. એક વખત તારા સુખની અદેખાઇ આવે ખરી.

રાયસીંહ— ગાયન.

(અધમને હાથ રાજય) એ રાહ.

જેને નહી ચીંતા ચીત લગાર ખરેખર તે સુખમાં સુનાર

જુવોને છે ચિંતા તલભાર ભોગવે સંસારે સુખસાર
રાજ્યપાટ નવ ઇચ્છે ચિતથી ધારી દુઃખનો ભાર
મેહેલ માળા નવ ગણે કામનાં જાણે દુઃખ અપાર
ગણે છે મનથી જેહ અસાર—ખરેખર૦
સમજે મન નથી અમર આ કાયા નહી સદા નભનાર.
ખાવા જેટલું મેળવે ખંતે સુખે વસે સંસાર
એમ જે સંતોશે રહેનાર—ખરેખર૦
માયા મુડીમાં પડી ઝુંપડી, તેની ન ચીંતા લગાર
પ્રપંચ રંચ ન ઇચ્છે દિલથી માનને નહી ગણનાર
માયાને નહી કદી રટનાર—ખરેખર૦

એ પ્રમાણે કુંભારના સુખનું વર્ણન કરી રાજાએ વીચાર્યું સવાર થવા આવી છે માટે હવે મેહેલ તરફ જવું જાઇએ એવો વીચાર કરી રાજા પોતે મ્હેલ ભણી ગયા. મહેલ પાસેના બગીચામાં આવતાં રાજાને વીચાર થયો કે, મેં કુભારનું સુખ જોયું, તેની યાદગીરી રાખવી જોઇએ; એવો વીચાર કરી બાગની બગલીની ભીતે ચાક લઇ લખવા માંડયુ.

મરાઠી સાખી.

કુંભાર સમ નહી સુખે સુનારો, ભાગ્યવંત નર કોઇ
ચીંતા બાધી ચાકડે જેણે, આવે અદેખાઇ જોઇ
સાચુ સુખ એ માણે, દુઃખ ન જરીએ પીછાણે

ઉપર પ્રમાણે મરાઠી સાખી લખી રાજા અંતઃહપુરમાં ગયા, અને કુંભારના સુખનું ચિંતવન કરતા નીંદ્રાવશ થયા.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

લોભીલાલ અને મેઠે ચઢાવેલો લાલીઓ.

લોભીલાલ પોતાના ઘરમાં કઠીયારાના વિચારમાં મશગુલ બન્યા છે, તેમણે વીચાર કર્યો કે આજ પાંચ પાંચ વરસ થવા આવ્યાં, પણ હજુ સુધી કોઇ આપણો ભેદ પામી ગયું નથી. સૌ જાણે છે કે બહાર દેશાવરની દુકાનોમાંથી પેદા થાય છે, પણ ખરી વાતતો એ છે કે પેલો કઠીયારો દહાડીના સાડાપાંચ હજાર રૂપીઆ રળાવી જાય છે. પહેલાં ખાવા ધાન્યના પણ સાંસા હતા ને આજે કરોડો રૂપીઆની સાહ્યબી ભોગવું છું તે એ કઠીયારાનોજ પ્રતાપ; પણ ! પેલો લાલીઓ રોતો રોતો કેમ આવે છે !

લાલીઆએ આવી પાટી પછાડીને કહ્યું, બાપા ! ગધેડીના મેહેતાજીએ સોટી ચોઢી કાઢી; લોભીલાલે કહ્યું ક્યાં? લાલીએ કહ્યું જુવો આ વાંસામાં; એ પ્રમાણે કહી વાસેં બતાવ્યો. સોટીનો સોળ જોઇને લોભીલાલ ઉશ્કેરાયો, અને કહ્યું એ મેહેતો મુવો ક્યાં ? લાલીઆએ કહ્યું, સોટી લઇ પાછો મને મારવા આવ્યો તેથી હું નાશી આવ્યો ને તે પાછળ પકડવા નીકળ્યો છે, તે આ આવ્યો.

મેહેતાજીએ આવીને કહ્યું, ક્યાં ગયો ગધેડીનો લાલીઓ ? લોભીલાલે કહ્યું તારો બાપ ગધેડીનો સમજ્યો ? છોકરાને શા માટે માર્યો ! મેહેતાજીએ કહ્યું, ભણતો નથી તો પછી શું કરવું ?

લોભીલાલે કહ્યુ, ન ભણે તો કાંઇ નહી, પણ આવી રીતે છોકરાને મરાય ખરો કે ? મેહેતાજીએ કહ્યું, જો ન ભણે તો તેનો સ્વાર્થ કેવી રીતે સુધરે ? લોભીલાલે કહ્યું, તેની તને શી પંચાત પડી છે ? જાણતો નથી કે આ કોટયાધીપતીનો એકનોએક લાડકો છે ? જેના આગળ પા

ણી માગતાં દુધ હાજર કરીએ છીએ, તેને સોટી મારતાં વીચાર નહી આવ્યો ? લુચ્ચા મેહેતા બાહ્મણ.

મેહેતાજીએ કહ્યું, શેઠજી તમારૂ ગમે એટલું ધન છે, પણ વિદ્યારૂપી ધન આગળ તે તુચ્છ છે. વિદ્વાન ઘેર ઘેર પુજાય છે; વિદ્યા વિના સદગુણ જાણી શકાતા નથી. વિદ્યા વીનાનો નર તે નર નહી પણ ખર સમાન છે. સોના રૂપાની લક્ષ્મી ઘણી રીતે નાશ પામે છે, ચોર ચોરી જાય છે, લુંટારા-લુંટી જાય છે. ખાતાં ખુટી જાય છે. પણ વિદ્યારૂપી લક્ષ્મી કોઈ રીતે જવાનો સંભવ નથી. વિદ્વાનો ઘેર ઘેર પુજાય છે. માટે શેઠજી વીચાર કરો.

લોભીલાલે કહ્યું, જા ? જા ? એતો વીચાર કર્યો. પૈસા આગળ વિદ્યા તુચ્છ છે. તારા જેવાને એક પૈસો અને સીધુ આપ્યું, કે હજારો વિદ્વાનો હાજર. આજ કાલ વિદ્વાનોની શી કીંમત છે તે હું સમજુછું. મારા જેવાનો છોકરો લાખ બે લાખની મુડી કાઢી વેપાર કતો થશે તો દસ પંદરના પગારના હજારો વીદ્વાન ગુમાસ્તા નોકર રહેવા આંટા ખાશે. પાસે પૈસો ના હોય ને વિદ્વાન થયા, તેથી શું થયું ? હમારી માફક વેપાર કરવો તે પૈસા વીના કયાંથી થાય ?

મેહેતાજીએ કહ્યું, પૈસો હોય, ને વીદ્યા ન હોય તો વેપાર કેવી રીતે કરી શકે ? શેઠે કહ્યું, કેવી રીતે કેમ ! આઠ આઠ દસ દસ રૂપીઆના પગારે નોકર રહેવા હજારો ગુમાસ્તાઓ તૈયાર છે. મેહેતાજીએ કહ્યું, શેઠજી આવો ઉંધો વીચાર કરશો, તો છોકરાનો સ્વારથ બગડશે.

લોભીલાલે કહ્યું જા ? જા ? એતો જેયો તને આતો; ઠીક છે કે આજે આ છોકરાને માર્યો, પણ કોક બીજાના છોકરાને મારીશ, તો તેનો જવાબ આપવો ભારી પડશે સમજ્યો ? મેહેતાજીએ કહ્યું, શેઠજી ! આવું ઉંધું સમજવું જવા દો. લોભીલાલે કહ્યું. એતો જેયો તને સમજુની પુંછડી

થયો છું તે, ચાલ્ય ચાલ્યો જા! અને હવેથી કોઇ છોકરાને મારતો નહી, નહીતર રળી ખાતો રહીશ.

અપમાન પામવાથી મેહેતાજી વીદાય થયા, ત્યાં લાલીઓ કે જે મેહેતાજીની બ્હીકથી ઘરમાં ભરાઈ ગયો હતો તે બહાર આવ્યો ને કહ્યું બાપા, મેહેતાને હાંકી કાઢયોને? લોભીલાલે કહ્યું, મારા દીકરાને મારે, તેને કેમ ન હાંકી કઢાય; હેવો ઠપકો આપ્યો છે, કે ફરીથી કોઇ દહાડો મારે નહી સમજ્યો મારા દીકરા. લાલીએ કહ્યું, પણ બાપા, હવે હું નીશાળે જવાનો નથી. લોભીલાલે કહ્યું નીશાળે ગયા વીના ચાલતું હશે કે? લાલીએ કહ્યું, કેમ ન ચાલે? લોભીલાલે કહ્યું, આપણે નામુ ઠામુ માંડતાં તો શીખવુંજ જોઇએ; નામુ ઠામુ ન શીખીએ, તો આપણો વહીવટ કેવી રીતે નભે!

લાલીઆએ કહ્યું, તો માસ્તર રાખીને ઘેર ભણાવો, પણ હવે તો નીશાળે નહી જઉ; લોભીલાલે કહ્યું સારૂ ત્યારે એવો માસ્તર શોધી કાઢી ઘેર ભણાવા આવે તેમ કરીશું, પછી કાંઇ છે? લાલીઆએ કહ્યું, તો હું ભણીશ, પણ આવો માર મારે તેની નીશાળે તે કોણ જાય.

લોભીલાલે કહ્યું, બહુ સારૂ નીશાળે ન જઇશ, પણ પેલો કઠીયારો કેમ ન આવ્યો? લાલીએ કહ્યું બાપા, પેલો આવે. લોભીલાલે કહ્યું જા ભારો વખારે નંખાવીને વેહેલો આવ્ય, પછી આપણે જમવા જઇએ; લાલીએ કહયું સારૂ; ત્યાં કઠીઆરો આવ્યો, તેની સાથે જઈ લાલીઆએ ભારો વખારમાં નંખાવ્યો ને તેને ખાવાનું અપાવીને પાછો આવ્યો.

કઠીઆરો શેઠની રજા લઇ વીદાય થયો, ત્યાં લોભીલાલે કહયું, આવો દીકરા જમવા માટે જઇએ. લાલીઆએ કહયું, તમે પરણ્યા ને મને કેમ નથી પરણાવતા? લોભીલાલે કહયું, હવે તું પરણવા જેવડો થશે ત્યારે તને પરણાવશું; લાલીએ કહયું બાપા હું પરણવા જેવડો કયારે થઇશ? લોભીલાલે કહયું તને દસ વરસ થયાં છે, પોહોરૂ અગીઆરમે

વરસે પરણાવીશું; તારા લગનમાં તો મોટો ખરચ કરવો પડશે, સમજ્યો મારા દીકરા.

લાલીઆએ કહ્યું બાપા ખરચ શા માટે કરવો પડશે! લોભીલાલે કહ્યું, તારા લગનમાં તો ઘેર માંડવો ઘાલીશું સારાં સારાં ફુલેકાં ચઢાવીશું, મોટા જમણવારો કરીશું, તારા લગનની વાતતે થાય? કોટ્યાધીપતીના ઘેર વ્હીવા, તેમાં કાંઈ બાકી હોય! લે હવે ચાલ્ય મોડુ થાય છે.

લાલીએ કહ્યું પણ બાપા, ફુલેકાં શેનાં? લોભીલાલે કહ્યું સગાં વ્હાલાંને ઘેરથી જમવાનાં નોતરાં આવશે, ત્યાં તને વરરાજા બનાવી ઘોડે બેસાડશું; આગળ ઢોલી ઢોલ વગાડશે કે (ગામ ગધેડે ચઢયું, કે ગામ ગધેડે ચઢયું) અને વાજતે ગાજતે સગાં વ્હાલાંને ત્યાં જમવાનું; તે ફુલેકાં કહેવાય લે હવે ચાલ્ય?

લાલીએ કહ્યું, પણ બાપા! ગામ ગધેડે ચઢયું, ત્યારે તમે પણ ગધેડે ચઢવાના ખરા કે નહી? લોભીલાલે કહ્યુ, ગધેડીના ફાટયો કે? લાલીઆએ કહ્યુ એ તો તમે ગામ ગધેડે ચઢયું એમ કહ્યુ તેથી કહ્યું, પણ પછી?

લોભીલાલે કહ્યું પછી લગનને દહાડે મોટો વરઘોડો ચઢાવી પરણવા જવાનુ; લાલીએ કહ્યું, ત્યાં પછી શું થવાનુ? લોભીલાલે કહ્યું ત્યાં તારી સાસુ પોંખવા આવશે ને પોંખીને માહ્યરામાં બેસાડવાનો, ત્યાં કન્યાને પધરાવશે, પછી છેડા છેડી બાંધવાની, પછી ચોરીમાં બેસી કંસાર જમવાના, ફેરા ફરવાના, પછી કન્યાને લઈ ઘેર આવવાનું લે હવે ચાલ્ય?

લાલીએ કહ્યું બાપા! એ બધુ કરી બતાવો તો? લોભીલાલે કહ્યુ, પણ અહીંઆં કન્યા કયાં છે તે કરી બતાવું. લાલીએ કહ્યું તમે કન્યા બનો ને, હું લાડો બનુ લોભીલાલે કહ્યું શું હું કન્યા બનું! લાલીએ કહ્યું હા લોભીલાલે કહ્યું ગધેડીના બોલતાં બોલતાં ફાટી ગયો કેમ લાલીઆએ કહ્યું ત્યારે હમારે ખાવુ નથી.

લોભીલાલે કહ્યું, છોકરાંને મોંઢે ચઢાવે, તેની આ દશા થાય. લે ભાઈ તેમતો તેમ, પછી કાંઈ છે; એમ કહી પાસે

રાખેલી સાલ હતી, તે માંથે ઓઢી, અને લાલીઆના ખેસ સાથે છેડા બાંધ્યા, અને કહ્યું જો આંમ.

લાલીએ કહ્યું એમ નહી, પણ ફેરા ફરો ત્યારે; લોભી લાલે કહ્યું, લે ભાઈ ફેરા ફરૂ, પછી કાંઈ છે; એમ કહી ફેરા ફરવા માંડ્યા ત્યાં લાલીએ કહ્યું બાપા ! વરકન્યા ફેરા ફરે ત્યાં બાઈડીઓ ગાય છે માટે કાંક ગાઓ. લોભીલાલે કહ્યું, તુંજ ગાને એટલે પેહોંચ્યું, ત્યાં લાલીએ ગાયન ગાવા માંડ્યું.

ગાયન

(ચાલો ગોત્રજને પગે લાગેરે) એ રાહ

લાલીઓ લાડી હેડંબા હજાવે હાલોરે થાકી જાશે કુંવર આ બાજો
તું છું હેડંબા સરખી નારીરે હું છું કુંવર લાડકો ભારી.
લોભિ—પાકયા બેટા અકકરમી કેવારે,
લાલિ—..........બાપ એનો તમારા જેવા
લોભિ—કેમ ફાટયો અકકરમી આઝોગે,
લાલી—.............બન્યા લાડા હેડંબા લાજે
હવે જમવો તે કંસાર લાડીરે, માંથે રેડું હું ઘીનીરે વાઢિ
પછી ગોત્રજને પગે લાગુરે, આવો અવસર ફેરેલોહું માગું

લોભીલાલે, કહ્યું લે ચાલ્ય હવે જમવાનું ઠંડુ થઈ જશે; લાલીઆએ કહ્યું બાપા, કેવો વરલાડો બન્યો ? કેવા જીતી લીધા છે ?

ગાયન.

(ઉભો રહે લ્યા કયાં નાસે છે) એ રાહ

લાલીઓ—કેવો જીત્યો બાપા હુંતો જુવો બંદાનો ઠહાર
લોભીલાલ—અકકરમી પાકયો તું પાકો મુરખનો સરદાર
લાલીઓ—કેવો બન્યો વર લાડો આપે, ઘાઘર બીલ્યો ક્યાંઉ
બાપા બન્યા હેડંબા લાડી, ફુકકડ વરની વહુ

લોભીલાલ-ઉભો રહેને નામ બોળુ તું..........
લાલીઓ-...............ચાલ્યને ભાગી જાઉં
લોભીલાલ-નાઠો નહી તો મરી ગયો તો, પુરો રીસે બળી
રહ્યો તો
લાલીઓ-કેમ હું ડગા નાર.................
લોભીલાલ-...........ઉભો રહે ગમાર ના સરદાર.
બહુ ફાટયો તોફાની તું તો સારૂ માર અપાર;

લોભીલાલ ખીજવાઇ ગયો, તેથી લાલીઓ ઘરમાં જમવા સારૂ ગયો; લાલીઓ ગયો ત્યાં લોભીલાલે વીચાર્યું કે છોકરાંને મોઢે ચઢાવાનું આ ફળ મળ્યું, હવેથી છોકરાને કદાપી મોઢે ચઢાવવાં નહી તેવો મન સાથે નીશ્ચય કરી ઘરમાં જમવા માટે ગયો.

પ્રકરણ ૩ જું.

રાજા રાયસીંહે કુંભારના સુખનુ વર્ણન બાગમાં આવેલી બંગલીની ભીંતે લખ્યું, તેજ દીવશે સવારમાં વીણા કુંવરી કે જેની માતુ ગુજરી ગયેલી છે, તે પોતાની સખી ગુલાબ સહ બગીચામાં આવી ગુલાબે કહયુ બ્હેન વીણા ? આપ રમાં તરફથી તને કોઇ વાતનો સંતોષ નથી ? વીણાએ કહયું બ્હેન કેળવણીનું ફળ ન્યારૂજ છે વગર કેળવાએલ બાળકો ગમે તેમ અસંતોશ સમજે, પણ કેળવણીને લીધે સંતોશે મારા ઘટ ઘરમાં વાસ કર્યો છે, તેથી મને કોઇ વાતનું ખોટુ લાગતુંજ નથી

ગુલાબે કહયું તેમતે બને ? વીણાએ કહયું; હા શા માટે ન બને ? જો તેવું દુઃખ અનુભવવું મારા નશીબમાં લખ્યું નહોત, તો મારી માજ શામાટે મરે ? માટે બ્હેન

સંતોશ સમાન સુખ આ દુનિયામાં બીજું નથી; કરોડાધી પતી થયા તેથી શું થયું ? ગરીબ રહ્યા તેથીએ શું થયું ? ઉમદા ભોજન મળ્યું તેથી એ શું થયું, સુકો ટુકડો મળ્યો તેથીએ શું થયું? એ બધું અસંતોશીનેજ છે, સંતોશીને નથી; કોટયાધીપતી થયા છતાં હાય વોય ન મટે તો તે દોલત શું કરવાની ? ગરીબ થવાથી પેટપુરતુ ખાવાનુ નમળે, એટલે ચંટીઆ ઘસવા પડે તે દુઃખને કયાં રડવાનું! ઉમદા ભોજન મળ્યું તેથી એ શું ? સ્વાદ ફકત જીભનેજ છે ને ? પેટમાં ગયા પછી બન્ને સરખંજ છે ને ? સુખમાં મહાત્મા તેથી એશુ થયું ? સાહુયબીમાં સુખ છે કયાં ? કહેવત છે કે " ઝાઝાવાળાને ઝાજી લાહ્ય છતા ઘીએ લુખુ ખાય " તે કહેવત મુજબ સુખ મળેજ નહી, ને તે હાય વોયમાંજ જાય; દુઃખમાં ડુલ્યા તેથી એ શું થયું ? સુખ છેજ કયાં ? જયાં જુવો ત્યાં દુઃખ, દુઃખ, ને દુઃખજ છે. શું પૈસામાં સુખ છે ? ના ! સાચવવાનું દુઃખ ! શું ગરીબાઇમાં સુખ છે ? ના ! પૈસાવાળાઓને જોઈ બળી મરવાનું ! શું પુત્રોમાં સુખ છે ? ના ! કપુત પાકે તો નામ બોળે; શું અપુત્ર રહેવાંમાં સુખ છે ? ના ! માથે વાંઝીયા મહેણું ! સુખ છે કયાં ? સઘળે દુઃખ દુઃખને દુઃખ જ છે તો પછી દુઃખને શું ઓઢવું કે પાથરવું. આ સ્વપ્નવત દુનિયામાં બધુએ સ્વપ્નવતજ છે; તો પછી સંતોશ શા માટે ન રાખવો ?

પુર્વ ભવનું સંચીત આભવ ભોગવવાનું છે, અને આગળને માટે આ ભવમાં સંચવાનું છે; તે હાય વોય કે અસંતોષે સંચાતુંજ નથી; ફલાણું સુખી, ને હું દુઃખી કેમ? એ સમજવું તે અંતોશીનુંજ લક્ષણ છે; સંતોશી સમજે છે કે તેણે પુર્વે તેવું સાંચ્યું હશે, તેથી આ ભવ તે ભોગવે છે, મેં નહી સંચેલુ, તે મને કયાંથી મળે ? મારી બ્હેન ! સંતોશની વાતજ ન્યારી છે. જો સાંભળ્ય ?

ગાયન.

વીણા- (નહી કર્મની કથા કદાપી વ્યર્થ)

સમ સંતોશ અવર સુખ નહી કાંઈ દીસે
દુઃખ કેરા થોક અસંતોશ ને વિશે. સમ
સંતોશી રહે સુખમાં અને સુખે મરે,
પરનું સુખ દેખી દીલમાં નહી અરે ધરે સમ
અવર સુખે થાય દુઃખી અસંતોશવાન્,
હાય વોય કરી મરે ધરે પુર્વનું ન ભાન. સમ.
પુર્વના સંચિતે સુખ દુઃખ સૌ મળે,
હાય વોય ઝેર ખારથી નહી ટળે. સમ.

માટે બ્હેન દુઃખને તો હું જાણુતીજ નથી પુર્વના સંચિત આ ભવે મળી જાયછે, તે સુખથી ભોગવું છું. અને સંતોશેજ રહું છું. સદ કેળવણીના પ્રતાપે સંતોશ સુખ મેળવવા ભાગ્યશાળી બનીછુ; સદ કેળવણી મળી ના હોત તો તારા કહેવા પ્રમાણે દુઃખી હોત ખરી ! પણ સદ કેળવણીના પ્રતાપે મને પોતાને હું પુર્ણ સુખી સમજુ છું.

ગુલાબે કહયું જુવો વીણાબ્હેન વેલી કુંવરી આ તરફ આવતાં હોય તેમ જણાય છે. કેવા ઠાઠમાઠથી આવે છે. મીજાજમાં પણ જરા કડક છે. કાંઈ કહીએ તો મીજાસ ફેરવતાં વાર કરતાં નથી વીણાએ કહયું, તે જરા લાડ પાડથી ઉછરી છે, ને તેની માતાના લાડને લીધે કેળવણી બીલકુલ લીધીજ નથી તેથી તેને તે બાબતનું જ્ઞાન નથી, સુ માતાની ફરજ કેળવણી પામેલીજ માતાઓ સમજે છે. અભણ માતાઓ સમજી શકતી નથી તેથી આપી શકતી પણ નથી. અને તેથી છોકરાંનું જીવતર ધુળ મેળવે છે. વિદ્યા એજ કેળવણીનું મુખ્ય પગથીઉ છે. વિદ્યાને લઈનેજ સઘળી કેળવણી મળી શકે છે. ગુલાબે કહયું, બ્હેન ! તમારૂ કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચું છે (વેલી આવે છે)

વેલી–કેમ વ્હેન ! આ પોથાંનાં થોથાંમાંથી શું કરવા ધાર્યું છે, કે ઘડીએ હેઠાંતો મુકતીજ નથી !

વીણા–વ્હેન એ પોથાંજ કેળવણીનું પ્રથમ પગથીયું છે. સમજી ! તેને તે કેમ મુકાય ?

વેલી–(ઓહો ! હો ! હો ! જાણે કે મોહોટી પંડીતા !

વીણા–વ્હેન તને તેનું જ્ઞાન નથી, એટલે તને શાની સમજ પડે ? વિદ્યા વિના સદગુણ શીખતાજ નથી અને સદગુણમાંજ સ્ત્રીની સાચી કીંમત સમાયેલી છે.

વેલી–એ તો જોઈ તારી કીંમત ! મારા રૂપથી તો ભલા ભલા અંજાઈ ગયા છે અને માગાં ઉપર માગાં મોકલે છે; તું મોહોટી ગુણવાળી છું, છતાં કયાંઈ તારો ભાવ સરખો પણ પુછાય છે ?

વીણા–વ્હેન ! ખાલી અભીમાન નકામો છે; જેમ શીતાફળનાં છોડાં એ કાંઇ શીતાફળ નથી, એકલું પાન એ કાંઇ પાનનો રંગ નથી. એકલો આંબો તે કાંઈ કેરીનો સ્વાદ નથી. સીતાફળની ખરી ખુબી સીતાફળના ગરભમાં સમાયેલી છે, પાનનો ખરો રંગ કાથા અને ચુનાની મેળવણીમાં સમાયેલો છે, આંબાની ખરી ખુબી તેના ફળના રસમાં સમાયેલી છે, તેમજ સ્ત્રીની ખરી ખુબી તેના ગુણમાં સમાયેલી છે; એકલા રૂપમાં નથી. માટે વ્હેન ! જેમ લુણ વગરનું ખાવું તે વૃથા છે, જેમ રાગ વીનાનું ગાવું તે વૃથા છે, તેમ સદગુણ વીનાનું સ્ત્રીનું જીવન તે વૃથાજ છે.

વીણા— (આ સ્વપ્નાસમ સંસાર.) એ રાહ.

છે સતીઓનો અવતાર પતીને માટે.
પતિવૃતનો પામવો પાર, આ સંસાર, સતીના ઘાટે
જ્ઞાનવિણુ સતી માન ગુમાવે
કેળવણી વીણુ જ્ઞાન ન આવે
જ્ઞાન લાવે સરસ્વતી ભાવે ઉત્તમ સ્ત્રી અવતારરે—છે

રત્ન દાભડે નહી પરખાયે
ગુણવીણ રૂપજ વૃથા ગણાયે
ગુણવંત જાણે, ગુણને વખાણે, રૂપને રૂવે ગમારરે—છે.
કાચ ઠબ્બે રહ્યાં શું ગુણ રત્નો
ગુણવંતા જુવે કરી પ્રયત્નો
મનમાં ધારે, પુર્ણ વિચારે, પછી લગ્ને જોડાનારરે—છે.

વેલી—એતો બધું જાણ્યું ! જેને ઘેર જશે તેને તો કોણ જાણે કેવો એ તારી નાંખશે ! પણ બ્હેન ! ભણેલી ભામીનીઓ વધારે ને વધારે ભવાડા કરે, તે કહેવત ખોટી કે ?

વીણા—જે ભણતર ભવાડા કરે, તેને ભણતર કહેવાયજ નહી. પણ જો આપણી સખીઓ આવી માટે એકાદો રાસડો ગાઈએ. નાહક વાદવીવાદમાં ફાયદો નહી. કહેવત છે કે " રોગનું મુળ ખાંશી અને કજીઆનું મુળ હાંસી " માટે એથી સાર ન નીકળે.

વેલી–જોયું ! કાંઇ બોલવું ન ફાવ્યું, એટલે કેવી નરમ પડી ગઇ ? કેમ ! કેવી બોલતી બંધ કરી દીધી છે ?

વીણા–લે હું હારી, ને તું જીતી; હવે તો તું રાજી થઇને ?

વેલી–તે કાંઈ તહારા કહેવાથી જીતીછું ? તું બોલતાં અટકી ગઇ એટલે હું આપો આપ જીતીછું સમજીને !

વીણા–વારૂ, તેમતો તેમ, પણ જો આપણી સખીઓ આવી પહોચી હવે એકાદો રાસડો ગાઇએ.

વેલી–ભલે ચાલો.

વીણા–સખીઓ.

ગરબો.

(જોને સખી સુદીનો) એ રાહ.

શાણી સૈયર ! શીયળનો શણગાર ધાર

તનથી મનથી વરીયો જે પતી
તેવીણુ ન સતીનો ઉદ્ધાર નાર
પતી શેવ સતીની સુખદ ગતી–પીયુ

સાખી.

ધન્ય ! ધન્ય ! સાચી સતી ! ધરે શીયળ શણુગાર
જે જે શાસ્ત્રે વર્ણવ્યા સતીને સાચા સાર
સાડી શીયળ તણી પરીધાન સતીઓ નીત્યે કરેરે
ચોળી પતી તણું ગુણુગાન શેવન ચીતે ધરેરે
કંચુકી કસો કુળ દીપક ગુણુવાન
ઉજાળવું કુળ, કહેવાનું કુળવાન–સાડી

સાખી.

ઉત્તમ કુળ દીપાવવું માત તાતની લાજ
તે સંભાળી વર્તવું કુડું ન કરવું કાજ
પતી ! ભાગ્યે મળ્યો ભગવાન–હોય મુરખકે જ્ઞાનવાન
કરવી શેવા પ્રભુજી સમાન–નહી ખોવું સતીનું માન

સાખી.

દુર્ગુણુ સઘળા દુર કરી શેવે સ્વામી પાય
પતિ સંગે વસતાં સદા જુગ ! જુગ ! ખ્યાતી થાય.

ગરબો ગવાઇ રહયો ત્યાં સખીઓ વિદાય થઇ ગઇ. સખીઓ ગઇ ત્યાં વેલીની નજર બાગની બંગલીની ભીંત ઉપર પડી; ભીતે ચાકનું લખાણુ જોઇ તેણે વીણાને કહયું વીણા ! જો તે ! પેલુ શું લખ્યું છે ? વીણાએ બંગલીની ભીત તરફ જોઇને તે લખાણુ વાંચવા માંડયું.

વીણા— મરાઠી સાખી.

કુંભાર સમ નહી સુખે સુનારો, ભાગ્વંત નર કોઇ
ચીંતા બાંધી ચાકડે જેણે આવે અદેખાઇ જોઇ
સાચુ સુખ એ માણે દુઃખને ન જરીએ પીછાણે.

વીણાએ કહ્યું બ્હેન વેલી ! કોક મુર્ખાએ કુંભારના સુખને વખાણ્યું છે ! શું દુનિયામાં કુંભારજ સુખે સુનારો છે ? વેલીએ કહ્યું, ત્યારે તેનો ઉત્તર લખ્ય; વીણાએ કહ્યું લાવ્ય ત્યારે હું એનો અર્થ બરાબર લખું. (લખેછે)

વીણા— મરાઠી સાખી.

ધન્ય વાદ હું અરપું અતિશે કુંભાર સમ લખનારો
સુલક્ષણી હશે નારી સુભાગ્યે તે સુખમાં સુનારો
અવર શું સુખે સુવે, સુખને સ્વપ્ને ક્યાંથી જુ

વેલી કહે શું લખ્યું ? વીણાએ કહ્યું પ્રથમતો કુંભારને ભાગ્યવંત ગણનાર કુંભારને ધન્યવાદ આપ્યો. વેલીએ કહ્યું, પછી ? વીણાએ કહ્યું, પછી એકે, જેને સુભાગ્યે સુલક્ષણી નારી મળી હશે, તેજ સુખમાં સુનારો; તે વિના સ્વપ્નામાં પણ સુખ ક્યાંથી મળે ? લ્યો બ્હેન હું જાઇશ વેલીએ કહ્યું, બહુ સારૂ બ્હેન પધારો.

વીણાના ગયા બાદ વેલીએ વિચાર્યું, કોણ જાણે જેને ઘેર પરણીને જશે, તેને તો કેવો એ તારી નાંખશે ? એવા વીચારમાં છે ત્યાં તેની દાશી શાન્તા આવી. શાન્તાએ આવીને કહ્યું બા કોઇક કાગળ લઇને આવ્યું છે, વેલીએ તેને ત્યાં તેડી લાવવા કહ્યું. તેડી લાવવાનો હુકમ મળતાં, શાન્તા તે કાગળ લાવનારને તેડીને વેલીપાસે લાવી. આ કાગળ લાવનારને જોઇ વેલી અચંબો પામી, અને દાશીને કાગળ લેવા કહ્યું.

કાગળ લાવનારે કહ્યું, વેલીબાને હાથો હાથ આપવાનો છે, ત્યાં દાશીએ તેને અટકાવ્યો ને કાગળ લઇ વાંચવા માંડયો; દાશીને કાગળ વાંચતી જોઇ કાગળ લાવનારે કાગળ ઝુંટાવી લઇ વેલીને આપ્યો ને કહ્યું. બીજાને વંચાવશો નહી, તમારે પોતાનેજ વાંચવાનો છે.

શાન્તાએ કહયું, મુરખ ! મોહોટાં લોકતે વાંચવાની તસ્દી લેતાં હશે કે ! (ભણ્યાં હોય ત્યારે વાંચેને) એ પ્રમાણે કહી કાગળ વાંચવા માંડયો.

કાગળ

શાંતા— ભેરવી.

ચાહુ ચીત એક વેલી સુંદરી
ચકોર ચિત્ત અંદર તુજ દર્શન ઇચ્છુ પ્રેમધરી;
જેમ તરસ્યો બપયો મરે ટવળી
હર્યું તે મારૂ તન મન અને ધન પ્રિય જનપરી–ટેક
કુદરતનો હુન્નર છવાયો મુખ ઉપર
મહેનત ઉઠાવી બતલાવો પીડ હરી–ચાહુ.

જીલ્લા.

ગણે ત્હારો પ્રિય કરી,
ચટકો ત્હારો, મટકો ત્હારો, લટકો ત્હારો, મન હરનારો છે;
સાધારણ નહી સુંદરી, મોતી તું મુલ્યવાન,
રૂપવતી બાળા રાયની, સઘળું છે મુજ ધ્યાન.
પ્રેમ અંધ અથડી પડયો, યોવન રસમય બાગ,
બચાવી લેશો સુંદરી, મન મંદીર દઈ માગ;
મન મંદીર બેસાડીને, આપો પ્રેમનું પ.ન,
ઝાઝું લખવું નવ ઘટે, ગુણવતી તું જ્ઞાન વાન.

દોહરો.

ઘેરી લીધું મન ખરૂ, તુજ રૂપે આવાર;
દયા ધરી દીન ઉપરે, પ્રીતે કરો સ્વીકાર.

લી૦ ત્હારો સદાનો સાથી થવાની ઉમેદ રાખનાર.
ધમલો માળી.

શાન્તાએ કાગળ વાંચી ફાડીને ફેંકી દીધો. કાગળ લાવ-

નાર અરજણીએ કહયું, કુંવરીબા! કાગળનો જવાબ માગ્યો છે; વેલીએ શાન્તાને ઇશારત કરી, એટલે શાન્તાએ અરજણીઆને એક તમાચો લગાવી દીધો; તમાચો પડવાથી અરજણીઓ નાશી ગયો. ત્યાં રાજા રાયસીંહ પોતાની રાણી સહ આવી પહોંચ્યા.

રાણીએ કહયું, કેમ વેલી! અહીં બાગમાં શું કરે છે? વેલીએ કહયું, માજી પ્રાતઃહકાળમાં વીણા બેહેન સાથે અત્રે આવી, અને સખીઓ આવતાં રાસડો ગાઇ સખીઓ અને વીણા બેહેન હાલજ ગયાં, ને હું તમારી પાસેજ આવતી હતી, ત્યાં તો તમે આવી પુગ્યાં.

રાજાએ કહયું પ્રિયા! પ્રાતઃહકાળની શોભાની બલહારી છે. આહા! હા! હા! શું અલોકીક દેખાવ! ધન્ય છે કુદરત! તને, અને તને રચનારને!

ગાયન.

રાજા–રાણી— (પીયુજી કેવી પ્રાતઃહ કાળની) એ રાહ.

રાજા– પ્યારી જુવો પ્રાતઃહ કાળની લેહેર,
રાણી– પીયુ વાયે મંદ પવન ચોમેર;
રાજા–..પ્યારી.
પંખી જુવો આ કીલ કીલ કરતાં,
કેવાં ફરતાં ફરે છે ચોમેર પ્યારી.
રાણી– અતિ સુવાશીત પુષ્પો આ મ્હેકે,
રહી વૃક્ષે મારી રહયાં લ્હેર. પીયુ.
રાજા– કાળજ તેમનો ચાળી પધારી,
લેશે ચુંટી ફરી ઠેરે ઠેર. પ્યારી
એવી રીતે કાળ ચક્ર છે ભમતું,
મુર્ખ પ્રાણી વીચારે ન પેર. પ્યારી.

રાજાએ કહયું પ્રિયા! જે સ્થીતિ હાલ પુષ્પોની છે, તેવીજ રીતે માણસને સમજવાનું છે. ખીલ્યાં છે, તે ખરવાનેજ માટે,

આહા ! હા ! હા ! કુદરતની શોભાનાં વખાણ કોઇથી થયાં નથી, થવાનાં નથી, તેમ થશે નહી.

રાણીએ કહ્યું, તે બધું ખરૂં ! પણ વેલીના વ્હીવા માટે શું ધાર્યું છે ! રાજાએ કહ્યું, વજેસીંહ, તેજસીંહ, માનસીંહ, વિગેરે ઠાકોરોનાં માગાં આવી ગયાં, તેમને જવાબ આપીને કંટાળી ગયો. રાણીએ કહ્યું શા જવાબ વાળ્યા ! રાજાએ કહ્યું શા કેમ ? ચોખ્ખી ના; આપણાથી ઉતરતા રજવાડામાં કન્યા દેવાય ખરી ?

રાણીએ કહ્યું, ત્યારે હવે શું કરવા ધાર્યું છે ? રાજાએ કહ્યું કૌતકપુરના ઠાકોરનો ગોર આવ્યો છે; રજવાડું ઠીક છે. જો કે આપણા જેવું તો નથી, પણ બીજાં કરતાં લગાર સારૂં છે. જો તમારો વીચાર હોય તો ત્યાં કરીએ. રાણીએ કહ્યું, મારી રૂપવંતી દીકરી એવા ઠાકરડાઓને આપવી નથી, કીમતી શીરપેચ માંડીલ ઉપરજ બધાય, ઘોણીના ફાળીયા ઉપર કદાપી કાળે ન શોભે; ખીલેલી કળીનો સદઉપયોગ ગુણવાનથીજ થાય, નહી કે બગુચાકથી બને ! કારણ તે તો ચોળી મસળીને ફેંકી દેવાનોજ; આ મારી રૂપવંતી દીકરી એક રાજકુમાર તે પણ મ્હોટા રજવાડાના રાજકુમારને યોગ્ય છે, નહી કે આવા ઠાકરડાના યોગ્યની ! માટે તમે તમારે ચોખ્ખી નાજ પાડી દેજો.

રાજાએ કહ્યું, હું તો હવે કંટાળ્યો છું, તમેજ ના કહેજો, જુવો પેલો આવે ! (ગોર આવે છે) ગોરે કહ્યું આશીર્વાદ ! આશીર્વાદ ! (ગોરે કહ્યું, હું કૌતકપુરનો ઠાકોર જાલમસીંહ પોતે ગોરના વેશે માગુ કરવા આવ્યોછું, તેથી કુંવરી તો નજરે પડી, આહા ! હા ! હા ! શું સ્વરૂપ ! જાણે ઈંદ્રના ઘરની અપ્સરા !) મહારાજ ? કૌતકપુરના ઠાકોર જાલમસીંહજી તમારા કરતાં કુળમાં ચઢીઆતા છે, છતાં તમારી કુંવરી વેલીનું માગુ કરે છે.

રાણીએ કહ્યું, અમારી હલકા કુળની કન્યા તમારા કુળ-

વાનને ન શોભે. ગોરે કહ્યું, હે! શું કહ્યું ? શું જાલમસીંહના માગાનો અનાદર ! રાણી સમજો ? સમજો ! તમારી કુંવરી ભાગ્યશાળી થશે. રાણીએ કહ્યું, મારી કુંવરીને ભાગ્યશાળી થવું નથી, ભલેને બીજી કોઈ ભાગ્યશાળી થાય.

ગોરે કહ્યું, પણ હાથે વાળે પરણવા કહેવરાવ્યું છે; રાણીએ કહ્યું, જાણે મોહોટો ઉપકાર કરતા ન હોય ! ગોરે કહ્યું, રાજાજી આવું ઠેકાણું ફરી ફરીને મળવાનું નથી; રાજાએ કહ્યું. ભલે ખોટું ઠેકાણું મળે; ગોરે કહ્યું ત્યારે શું જવાબ આપો છો ? વીચાર મુકી કંકુના કરો; રાજાએ કહ્યું, રાણીએ જે જવાબ આપ્યો તેજ; ગોરે કહ્યું, એટલે ! રાજાએ કહ્યું, એટલે શું ? આવા કામમાં તો બૈરાંનો જે જવાબ, તેજ પુરૂશનો જવાબ.

રાણીએ કહ્યું, એમ શા માટે કહોછો ? કહોને ચોખ્ખું કે હમારી રૂપવંતી દીકરી ઠાકરડાઓને આપવાની નથી; એ તો કોક મ્હોટા રાજ કુમાર સાથે પરણશે. ગોરે કહ્યું ત્યારે છેવટનો જવાબ ! રાણીએ કહ્યું, રાજાજી કાંઈ વિચાર કરો ? રાણીએ કહ્યું, કહ્યો તેજ; ગોરે કહ્યુ, રાજાજી કાંઈ વિચાર કરો ? રાણીએ કહ્યું; જાઓ જાઓ મહારાજ એ તો વીચાર કર્યો ગોર નિરાશ થઈ વીદાય થયો.

જતાં જતાં ગોરે વિચાર કર્યો. હું જાલમસીંહ ઠાકોર પોતે ગોર બની અત્રે માગુ કરવા આવ્યો, ત્યાં મારૂ આવુ અપમાન ? ફીકર નહી, મ્હોટા રાજ કુમારને પરણાવવી છે, કેમ ! જ્યારે તે કુંવરીનો જન્મ ધુળ ન કરૂ, તો મારૂ નામ જાલમસીંહ નહી. એ પ્રમાણે બડબડતો બડબડતો વિદાય થયો.

ગોર ગયો, ત્યાં રાજાએ કહ્યું, પ્રિયા ! જે આવે છે, તે આમને આમ કંટાળો આપે છે. હું તો જવાબ આપતાં પણ થાકી ગયો. ચાલો હવે મહેલમાં જઈએ. (રાણીએ બંગલીની ભીંતે કાંઈક લખેલું જોઈ) પણ અરે ! પેલું શું લખ્યું છે ?

રાજાએ કહ્યું, રાણી ! હું ગઇ રાતના નગર ચરચા જોવા નીકળ્યો હતો, ત્યાં કુંભારને નિશ્ચીંત ! સુતેલો જોઇ તેના સુખની યાદગીરી મેં લખી છે; રાણીએ કહ્યું પણ અરે ! આમાંતો તમને કુંભાર લખ્યા છે ! રાજાએ કહ્યું, હે ! કયાં ? રાણીએ કહ્યું, કયાં શું, જુવો નીચે, રાજાએ સાખી વાંચી કહ્યું, આ સાખી કોણે લખી ?

વેલી કહે, કોણે શું ! તમારી વહાલી દીકરી વીણાએ; રાજાએ કહ્યું, શું વીણાએ મને કુંભાર ગણ્યો ! રાણીએ કહ્યું, કુંભાર તો શું ? પણ કુંભાર, ગમાર, ચમાર, ગમે તે ગણે; ઝાઝી મોઢે ચઢાવેને ! મ્હારી વીણા ? મ્હારી વીણા ! મ્હારી વીણા !

રાજાએ કહ્યું, શું મેં તેને ઝાજી મોઢે ચઢાવી, તેનો આ બદલો ! રાણી કહે આતો શું, પણ તેથીએ વધારે કહેશે, છોકરાંને લાડ લડાવવાનાં ફળ મળ્યાં ? રાજાએ કહ્યું, રાણી ! તમારૂં કહેવું ખરૂં છે, છોકરાંને લડાવવામાં ફાયદો નથી. રાણીએ કહ્યું, હજી પણ કહેજોને કે મ્હારી વીણા ! મ્હારી વીણા ! મ્હારી વીણા ! એટલે તમને ગણશે પણ નહી. નહી તો તમને કુંભાર કહેનાર એ કોણ !

વેલી કહે ખરૂં છે પીતાજી ! તમને કુંભાર કહેનાર એ કોણ ? રાજાએ કહ્યું, પણ તે ગઇ કયાં ? વેલીએ કહ્યું મહેલમાં; રાજાએ કહ્યું ઠીક છે, મહેલમાં જઇને તેની વાત.

એ પ્રમાણે રાણીની ઉશ્કેરણીથી રાજા ઉશ્કેરાયા, અને વીણા ઉપર ગુસ્સે થતા મહેલમાં ગયા. જતાં જતાં પણ ઉશ્કેરણી કરવામાં અપર માતા પાછી પડી નહી; જે છોકરાંની મા મરતાં અપર માતાને પાને પડે, તે છોકરાંની દશા બુરી સમજવી.

ગાયન.

કર્તા— (અજબ ખુબી છે પ્રેમમાં) એ રાહ

સાચુ દુઃખ સંસારમાં, બાળકને વિખ્યાત.

સગી માત જાતાં મરી, આવે અપર માત;
હોય ભલે સુલક્ષણી, પણ નવ છે.રૂ જાત,
કુલક્ષણી કર્મે મળે, થાય બાળની ઘાત;
સગી માનો અજબ પ્રેમ, પ્રેમ તને પ્રણામ કરૂ.
અપરમાનો ક્ષેમ, પ્રેમ, રહેમ, તું નહી ધ્યાન ખરૂ;
બતાવી કૃતીમ પ્રેમ,
કાપતાં નહી વાર કરે,
કર્મ હીણુ હોય જેહ બાળ
તેની સગી માત મરે;

પ્રકરણ ૮ મું.

જાલમસીંહ ઠાકોર ગામમાં પોતાના ઉતારે આવ્યો; વેશ બદલો કરેલો હોવાથી ઉતારો એક ધરમશાળામાં કર્યો હતો; ઉતારે આવી વિચાર કર્યો, શું મારૂ અપમાન કર્યું ? અપમાન સાંભળી આવતાં તે જુસ્સા ઉપર આવી ગયો, ને મન સાથે બબડવા લાગ્યો કે શું એ અભીમાની રાણીએ અને સ્ત્રી વશ રાજાએ મ્હારૂ અપમાન કર્યું ? હુ કોણ ? કઉતકપુરનો ઠાકોર ? તેનો પણ તેને વિચાર નહી આવ્યો ! ઠીક છે ? બચ્ચા ! ઠીક છે ? જ્યારે અપમાનનાં ફળ ન ચખાડુ, અને કુંવરીનો જન્મારો ન બીગાડુ, તો મારૂ નામ જાલમસીંહ નહી. બસ મ રૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ? હા ! એ કોણ ?

જાલમસીંહ આ પ્રમાણે પોતાના અપમાનના ઉભરા કાઢતો હતો, ત્યાં વજેસીંગ ઠાકોર કે જે વેસપાટલો કરી માગુ કરવા આવેલો, ને અપમાન પામી પાછો વળેલો, તે ત્યાં આવી પહોચ્યો; ત્યાં જાલમસીંહના અપમાનના ઉભરા સાંભળી ખુશી થયો, અને પાછળથી જઇને કહયું કોણ જાલમસીંહ !

જાલમસીંહે કહ્યું હા; પણ વજેસીંહજી ! તમે અહીંઆં ક્યાંથી ? વજેસીંહે કહ્યું, જેમ તમે આવ્યા છો, તેમજ. જાલમસીંહે કહ્યું, શું મ ગુ કરવા ? વજેસીંહે કહ્યું, હા. જાલમસીંહે કહ્યું જઈઆ આવ્યા ? વજેસીંહે કહ્યું હા. જાલમસીંહે કહ્યું, જવાબ શો મળ્યો ? વજેસીંહે કહ્યું, તમને મળ્યો તેવોજ. જાલમસીંહે કહ્યું તો તો ઠીક, પણ મારૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ? ત્યાં વજેસીંહે મશ્કરીમાં કહ્યું, તમારૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ?

વજેસીંહે કહ્યું જાલમસીંહજી ! આપણે તો નાહાનાં રજવાડાનાં ધણી રહ્યા, એટલે ઠાકરડા કહેવાયા, પણ તમને કેવા કહ્યા ? જાલમસીંહે કહ્યું, તમને કહ્યા તેવા; રાજા રાણી અભીમાનના પહાડ ઉપર ચઢી ગયાં છે, ને કહે છે કે તમને ઠાકરડાઓને હમારી કન્યા આપવાની નથી, પણ કોઈ મ્હોટા રાજકુંવરને વરશે. અને આપણે તો ઠાકરડામાં કેમ ?

વજેસીંહે કહ્યું, ને હું પણ ઠાકરડામાં ? જાલમસીંહે કહ્યું, તમારૂ તો ઠીક પણ મારૂ અપમાન ? અપમાનનો પુરો બદલો ન લઉ તો મારૂ નામ જાલમસીંહ નહીં; વજેસીંહે કહ્યું કેવી રીતે? જાલમસીંહે કહ્યું કેવી રીતે શુ ? કોઈ પેચ દાવથી. વજેસીંહે કહયું, એક પેચ મને યાદ આવ્યો છે.

જાલમસીંહે કહ્યું, શો ? વજેસીંહે કહ્યું. કોઈ બનાવટી રાજ કુમાર બનાવી ફરેબ કરી તેને રાજકુંવરી સાથે પરણવવા પેરવી કરવી; રાજારાણી અભીમાનના પહાડની ટોચ ઉપર છે, એટલે આપણા પેચમાં પુરેપુરા ફાવીશું; જાલમસીંહે કહ્યું, વજેસીંહજી ! તમારૂ કહેવુ બરાબર છે, પણ એવો માણુસ કયાંથી મળે ?

વજેસીંહે કહ્યું, પેરવી કરો, એટલે મળી રહેશે. પણ જુવો ! પેલુ કોક જોશી જેવું આ તરફ આવતું જણાય છે.

ચાલો તેમને આપણા કામનો પ્રશ્ન પુછીએ; જાલમસીંહે કહયું ચલો, ત્યાં જોશી પાસે જઇને કહયું, મહારાજ ! હમારૂ ધાર્યું કામ ફતેહ થશે કે કેમ ? જોશીએ કહયું, એમ તે પ્રશ્ન પુછાતો હશે ? બેસો, હું કુંડળી કાહુ તેની ઉપર દક્ષણા મુકો, પછી ગણીને કહુ.

જાલમસીંહે કહયું, લ્યો જોશી મહારાજ, તેમ તો તેમ એમ પ્રમાણે કહી ત્યાં બેઠા; જોશીએ કુંડળી કાઢી તેના ઉપર દક્ષણા મુકી, ત્યાં જોશી મહારાજે નવ ગજનું ટીપણુ ઉકેલ્યું; ટીપણુ જોઈ કહયું, તમારૂ કામ થશે. જાલમસીંહે કહ્યું કયારે ? જોશીએ કહ્યું બીજો પ્રશ્ન મુકીને કહું.

જોશીએ બીજી કુંડળી કાઢીને કહ્યું, દક્ષણા મુકો. જાલમસીંહે કહ્યું, કેટલી વાર? જોશીએ કહ્યું, પ્રશ્ન મુકાવો એટલી વાર, નહી તો રહ્યું; મહારી ગરજે મુકતા હો, તો મુકતા નહી. જાલમસીંહે કહ્યું, મહારાજ ! તમો પણ ગરજ વરતો છો ખરા ! જોશીએ કહ્યું, ગરજ વગર હમારો ભાવે કોણ પુછે ! જાલમસીંહે દક્ષણા મુકી, ત્યાં ફરીથી ટીપણું ઉઘાડીને તે જોઇ કહ્યું, હાલને હાલ તમારા કાર્યની સીદ્ધિ થશે. વજેસીંહ તથા જાલમસીંહ જોશીનાં વચનો સાંભળી ખુશી થયા.

તે અરસામાં ગામનાં છોકરાં રાજકુમારની જે, રાજકુમારની જે, એ શબ્દો મોટે સાદે બોલતા તે ઠાકોરોએ સાંભળ્યા (રાજકુમારની જે,) એ શબ્દથી ઠાકોરો અચબો પામ્યા, અને જોશીને પુછયું, જોશી મહારાજ ! આ રાજકુમારની જે શેની બોલાય છે ?

જોશીએ કહ્યું, એતો અમારા ગામમાં મુળીયો કરીને રાજાનો માળી હતો, તેનો કુંવર ધમલો દેવતાની વાંસે અંગારા જેવો પાકયો છે, તેની જે બોલાય છે ઠાકોરોએ કહ્યું, પણ મહારાજ ! આતો તેની જે નથી બોલાતી, પણ

રાજકુમારની જે ઓલાય છે; શું ! તે રાજકુંવર તો નથી ! જોશીએ કહયું, રાજ કુંવરનો શું ! પણ તેથી એ ચઢીઆતો.

ઠાકોરોએ કહ્યું, એટલે ? જોશીએ કહ્યું, એટલે શું, તે બધા હુન્નરો જાણે છે, બધુ શીખ્યો છે. પણ એક વગર; ઠાકોરોએ કહ્યું, તે શું? જોશીએ કહ્યું ગાતાં, બજાવતાં, પહેરતાં, ઓઢતાં, વાંચતાં વિગેરે તમામ હુન્નરો જાણે છે, પણ એક હુન્નર જાણતો નથી. ઠાકોરોએ કહ્યું, તે શો ? જોશીએ કહ્યું, કમાતાં !

ઠાકોરોએ કહ્યું, હુન્નરો જાણે છે તેથી રજકુમાર શેનો કહેવાય ? જોશીએ કહ્યું, તેને એક દરદ છે, તેથી ડાગળી છટ જેવો થયો છે; તેથીજ છોકરાં રાજકુમાર કહી મશ્કરીઓ કરે છે. ઠાકોરોએ કહ્યું. તે દરદ કીયું ? જોશીએ કહ્યું, પ્રેમનું.

પ્રેમની વાત સાંભળી ઠાકોરો અચંબો પામ્યા, અને પુછ્યું, વાહ્ જોશીજી ! કોની ઉપર પ્રેમ ચોટયો છે ? જોશી કહે કોની ઉપર શું ! અહીંના રાજાની કુંવરી ઉપર પ્રેમના કાગળો પણ લખી ચુકયો, અને સંદેશો પણ મોકલી ચુકયો; જાલમસીંહે કહ્યું, ત્યારે તો મારો બેટો ઉસ્તાદ ખરો.

જાલમસીંહે વજેસીંહને કહ્યું, વજેસીંહજી ! કાંઈ સમજ્યા ? વજેસીંહ કહે ના; જાલમસીંહ કહે, તે આપણા કામનો છે, માટે ચાલો તેને મેળવી જોધપુરનો રાજકુમાર ઠરાવી રાજકુંવરી સાથે પરણાવીએ. અપમાનનો બદલો લઈએ.

વજેસીંહે કહ્યું, તે બરાબર છે; ગોરમહારાજને કહ્યું ગોરમહારાજ હમને તેની સાથે મેળવશો ? ગોરે કહ્યું ઘણી ખુશીથી; ઠાકોરો કહે ચાલો ! ગોરે કહ્યું ચાલવાની કાંઈ જરૂર નથી, તમે અહીંઆંજ બેસો હમણાંજ આ રસ્તે થઇને નીકળશે. તેના ઘરનો રસ્તોજ આ છે, લ્યો હવે હું જાઉંછું. આશીરવાદ ! આશીરવાદ !

આશીરવાદ આપી ગોર વિદાય થયા, ત્યાં ધમલો તે

રસ્તે આવ્યો, અને રસ્તા ઉપર ઉભા રહી વીચાર કરવામાં પડયો.

હું કોણ ? કેવો ? વેલી કુંવરી મને પસંદ શા માટે ન કરે ? શું હું બહેરો છું ? બોબડો છું ? લંગડો છું ? કાણો છું ? કુબડો છું ? મારા જેવો વર વેલીને કયાંથી મળનાર છે ? ભણેલો, ગણેલો, ચાલાક, ચબરાક, હોંશીઆર!

જો કોઇ રજવાડામાં પરણશે, તો મારા જેવું સુખ કયાંથી મળશે ? રાજ રાણી થઇ મહેલ રૂપી બંધીખાનું સેવવું તેના કરતાં હું શું ખોટો છું ? મારી સાથે જે છુટથી વર્તવાનું મળશે, તેવી છુટ રજવાડામાં કયાંથી મેળવી શકનાર છે. (ધમાની ડોશી આવે છે.)

ડોશીએ કહયું, દીકરા ધમા ? ધમાએ કહયું, હરમાનજી વાંસે પુંછડું લાગુને લાગુ. જયાં જઉં ત્યાં ડોશી પાછળની પાછળ. ડોશીએ કહયું. દીકરા ? તે શું કરવા ધાર્યું છે ? ધમે કહયું ડોશી ? એઇ ડોશી ? શું કરવાનું હતું ? ડોશીએ કહયું, તારો બાપતો પંચ માણસમાં પુછાતો હતો અને પંચાતીઓ ગણાતો હતો. આપણે આમતે રખડે પાલવે ! આબરૂદારનું એ કામ નહી.

ધમાએ કહ્યું, મારે એવી માથાફોડ કરવી નથી. બસ હુંતો મારા મનનું ધાર્યું કરવાનો, અને મનની મોજ પ્રમાણે ફરવાનો, સમજી ? ડોશીએ કહ્યું, ત્યારે શું તું ઘેર નહી આવે ? ધમે કહ્યું છટ છટ હવે રાજકુંવરીને પરણવાનો, તે શું એવા ઝુંપડામાં રહેવાનો કે ? ડોશીએ કહ્યું, હાય ! હાય ! તારા બાપની ઇજ્જત હલકી કહેવરાવવા બેઠો છું ? એવું બોલીશ તો રાજા તને ગામમાંએ નહી રહેવા દીયે સમજયો ?

ધમાએ કહ્યું. ડોશી ! એઇ ડોશી ! એ શું બોલી ? રાજા શું કરનાર હતો ! રાજા ગામનો મુખ્તીઆર છે, કોઈના મનનો નથી સમજી ! ડોશીએ કહ્યું, ત્યારે તું હાશ

ઠેકાણે પરણ્યો હું કામ ? ધમાએ કહ્યું, હું કયાં ખુશીથી પરણ્યો હતો ! તમે પરાણે પરણાવ્યો હતો. ને હજુ શું વહી ગયું છે એવી કદરૂપી અને બેડોળ બૈરીને શું કરૂં ? આપી દો છેડાછુટકો.

ડોશીએ કહ્યું, શું તેં તારા બાપની ઈજત ઉપર પાણી ફેરવવા ધાર્યું છે ? ધમાએ કહ્યું, ડોશી ? એઈ ડોશી ? જેમ મેલા કપડા ઉપર પાણી ફેરવવાથી તે સાફ થાય છે, તેમ બાપની જુની ઈજત ઉપર પાણી ફેરવાથી ઈજત સાફ થાય છે. ચાલ્ય ચાલીજા (ધક્કો મારે છે, ડોશી પડી જાય છે.) ડોશી ! એ ડોશી ! પડી કેમ ગઈ ? શું મશાણમાં જવું ધાર્યું છે ? (ડોશી જાય છે)

જાલમસીંહ અને વજેસીંહ ધમા પાસે જઈ કહ્યું, હું મારે તમારી સાથે કેટલીક વાત કરવાની છે. ધમલે કહ્યું, મને ફુરસદ નથી, પણ તમે કોણ છો ? જાલમસીંહે કહ્યું, તમારા હીતસ્વી; ધમલે કહ્યું શી બાબતમાં; તમે જે બાબતનો વીચાર કરો છો તેજ બાબતમાં સમજ્યા ? ધમલે કહ્યું, કીઈ ? જાલમસીંહે કહયું, કીઈ શું ? વેલીને પરણવાની; પણ જાણ્યો છો ? હમારા વીના તમે ફતેહ મેળવી શકનાર નથી, કારણ તમો ગરીબ છો.

ધમલે કહ્યું વારૂ ! કેવી રીતે ફતેહ મળશે ? જાલમસીંહે કહ્યું, કેવી રીતે શું ? તે રસ્તો હમારી પાસે છે, પણ હમો કહીએ તેમ વર્તવું પડશે; ધમલે કહ્યું. તૈયાર છું પણ વેલી મળશે ? જાલમસીંહે કહ્યું હા, મળશે, અને તમારા મનોરથ ફળશે; પણ તે તમારા એકલાથી બનવાનું નથી.

અરજણીઓ કે જે કાગળ લઈ વેલી પાસે ગયો હતો, તે આવ્યો, અને કહ્યું, ધમલા ? નફખોદ ! આવું કામ તે ભળાવાતું હશે કે ? ધમલે કહ્યું. પણ છાનો રહેને ! મુંગો મરને ? અરજણીએ કહ્યું, પણ મને પહેલું કહેવું હતુ તો ખરૂ ? ધમલે કહ્યું, પણ જવાબ લાવ્યો ? અરજણીએ કહ્યું, હા. એમ કહી એક તમાચો લગાવી દીધો.

તમાચો પડયો, તેથી ધમો ચીડીડાયો, અને કહ્યું, ગધેડા ! તમાચો કેમ માર્યો ? અરજણીએ કહ્યું, એ જવાબ. ધમલે કહ્યું, શું મારૂં અપમાન ! અરજણીએ કહ્યું, હા ! હા ! તારૂં અપમાન; તું તે એક માળીનો છેયો શા હીસાબને ? એ પ્રમાણે કહી અરજણીઓ વિદાય થયો.

ધમલાએ જુસ્સામાં આવી કહયું, પણ હું માળીનો છોકરો શા માટે થયો ? બસ મારૂ અપમાન કરનાર એ કોણ ? ભર્યા બજારે લાજ લુટું ત્યારેજ મારૂ નામ ધમલો માળી; એ પ્રમાણે કહી રોફમાં જવા માંડયું, ત્યાં જાલમસીંહે તેને અટકાવ્યો, અને કહયું, તેમ કરવાની જરૂર નથી. હમે કહીએ તેમ કરો એટલે બેડો પાર; ધમલાએ કહયું, ત્યારે આ દાસ છે તૈયાર, હવે ચાલો ઉતાવળ કરો થાય છે વાર.

જાલમસીંહે કહયું, એમ ઉતાવળે આંબા નહી પાકે; પ્રથમ હમો કહીએ તેમ કરો. ધમલે કહયું શું ? જાલમસીંહે કહયું, તમે બનો જોધપુરના બનાવટી રાજ્ય કુમાર; ધમલાએ કહયું, પણ વસ્ત્ર શણગાર ! જાલમસીંહે કહયું તે દેનાર આ ઉભા તૈયાર.

ધમલે કહયું, શું ! રાજા ! રાજા ! જાલમસીંહે કહયું, હા, રાજા; પણ જો જો ? મનને કાબુમાં રાખજો. પોગળ પકડાઈ જાય નહી; ધમલે કહયું, તેમાં આ શેવકને કહેવું નહીજ પડે. રાજા ! રાજા ! બંદા હવે જોધપુરના રાજકુમાર (જાલમસીંહ તથા વજેસીંહને) પણ તમારો તો તાબેદાર.

બહુ સારૂ; અમે વસ્ત્ર શણગાર તૈયાર કરી રાખીએ છીએ, તેટલામાં તમે આવી પહોંચજો; ઢીલ કરતા નહી. ધમલે કહયું. આ આવ્યો.

ગાયન.

ધમો— (ચાલી જા ચાલી જા અહીંથી)એ રાહ

બનુ હું રૂડો એ ભામા ભરથાર,

નમાવું આંકડો, બદો આ ફાંકડો, કેવો છું વાંકડો;
......................છેલાનો સરદાર.
રીઆવી, પટાવી, ફંદામાં ફસાવી, નેનોમાં ભીલાવી,
......................કરૂ મોહોરદાર.
જુઠ વીણુ નવ પહોચાય પાર,
જોધપુરનો બનુ રાજકુમાર,
જુઠું જગ માને, સાચુ ન પીછાણે, પસ્તાય તે ટાણે
જાણે જેની વાર......................બનુ.

પ્રકરણ ૯ મું.

પીતા પુત્રી વીવાદ, વીણાનો પીતાને બોધ.

રાયસીંહે કહ્યું, બોલ્ય વીણા! મારી સાખીનો જવાબ કોણે લખ્યો! વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી મેં લખ્યો. રાજાએ કહ્યું. શું લખ્યું ? વીણાએ કહ્યું, તમે વાંચ્યુ તો હશે! રાજાએ કહ્યું, તોપણ તું તારે મોઢેથીજ કહે ! વીણાએ કહ્યું, પહેલાં તો કુંભારનું સુખ વખાણનાર કુંભારને ધન્યવાદ; રાજાએ કહ્યું, પછી ? વીણાએ કહ્યું, જેને ઘેર સુઘડ નાર. તેજ સુખમાં સુનાર.

રાજાએ કહ્યું, શું કુંભાર સુખમાં સુનારો નથી ? વીણાએ કહ્યું, ના ! તેને સુખમાં સુવાનું શેનું હોય ? સવારના પહોરમાં વ્હેલું ઉઠી ગધેડાં લઈ માટી ખાણે જવું, ત્યાં માટી ખોદવી, ઉપાડી ગુણોમાં ભરી ગધેડાં લાદવાં, પછી ઘેર આવવું; એવા એવા બને એટલા ફેરા સાંજ સુધી કરવા. કહો તેમાં તે સુખે સુનાર શેનો;

રાજાએ કહ્યું, પણ તેને રાજા જેટલી ચીંતા તો નહીજ ને ? વીણાએ કહ્યું, ચિંતા કેમ નહી ? સવારમાં વ્હેલુ મોડુ ઉઠાય, તો માટી ઓછી લવાય; માટે વ્હેલુ ઉઠવું તે ચીંતા, વાસણો બનાવવા માટી કેળવવી, અને તે

બરાબર નહી કેળવાય, તો વાસણો સારાં નહી થાય, તે ચીંતા ! વાસણો પકવવાની ચીંતા ! ઘરબારની ચીંતા ! માણસ માત્ર ચીંતા દેવીના કબજામાં સપડાયેલા છે, તો કુંભાર સુખી શાનો ?

રાજાએ કહયું, ત્યારે સુખી કોણ ? વીણાએ કહયું, એક તો સુખે સુવે મુરખ, કે જેને કોઈ વાતનું ભાનજ ન હોય, બીજો સુખે સુવે બાળક કે જેને કોઈ વાતનું જ્ઞાનજ ન હોય, ત્રીજો સુખે તે સુવે કે જેને કોઇ રીતનો ઉઠાવવાનો ન હોય ઘરનો ભાર, અને ચોથો સુખે સુવે કે જેને ઘેર સુઘડ નાર.

રાણીએ કહયું, ત્યારે અમેતો કુવડકે ! વીણાએ કહયું, હા; જેના પતીને સુખે સુવાનું નહી, તે બધીએ કુવડજ; સુઘડ સ્ત્રી પતીના માથે પડેલી ચીંતામાં ભાગ લઇ પતીનો ચિંતાનો બેજો હલકો કરનાર છે, કુવડ સ્ત્રી તે બોજો વધારનાર છે.

રાજાએ કહયું, ચીબાવલી દોકરી ! ત્હારા વિના પીતાને કુંભાર કહેજ કોણ ? વીણાએ કહયું પીતાજી ! જો આપેજ લખ્યું છે, તેવું જાણુત, તો તેવું ન લખત; છતાં મને યોગ્ય જણાયું તે લખ્યું છે; તમોએ આપેલી કેળવણીનો સદઉપયોગ કર્યો છે, તેથી તમારે ખુશી થવાનું છે.

રાણીએ કહયું, સાંભળ્યું ! તમને કુંભાર લખ્યા, તેથી તમારી માનીતી પુત્રી કહે છે કે તમોએ આપેલી કેળવણીનો સદઉપયોગ કર્યો છે, તેથી ખુશી થાઓ ? આવું તો આજ સાખે, જો, કોઇ બીજો હોય, તો પછી ખબર પડે.

વીણાએ કહયું, ખબર શી પડવાની છે ! ખરી વાતમાં ખાર હતો હશે કે ! રાજાએ કહયું, શું ખરી વાત ! વીણાએ કહયું, હા કુંભાર જેવા વીચાર લખ્યા, તેથી કુંભાર લખ્યા તેમાં ખોટી વાત શાની ?

કમ ભાગ્ય છોકરી ! હું કોણ છું, તે તું જાણે છે ?

વીણાએ કહ્યું હા ! રાજા, રાયસીંહે કહ્યું, હું શું કરી શકું છું ? તે તું સમજે છે ? વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ! નાહક હું પદ શામાટે કરો છો ! હું કરૂં છું, ને કરીશ, એવું સમજનાર માણસ મુરખનો સરદાર છે.

છપ્પો.

હું પદે રાવણ રાય જુવો રણમાં રોળાણો
કૌરવ દુર્યોધન સમ ચાંચઠ ચોળાણો
કૈયા કીચક પ્રધાન હું પદે ઝાઝો ફુલ્યો
સતબંધુઓ સાથ ભીમના હાથે ડુલ્યો
હું પદમાં વસનાર કોઈ થયો સુખી નહી જાણીઓ
જેઠો કહે હુંપદ તજો શીદ હાથે હલો પ્રાણીઓ

માટે પીતાજી નાહકની હું પદ રહેવા દો ! રાયસીંહે કહ્યું કમ ભાગ્ય છોકરી ! રાયને રંક તે હુંજ બનાવુંછું, ને રંકને રાય પણ હુંજ કરી શકુંછું. મારી મહેરબાનીથી ખમા ખમા થાય છે, ને મારી કફા મરજીથી હાડ હાડ થાય છે.

વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ! તમે શું કરો છો! બનવા કાળજ બને જાય છે. તમારી મેહેરબાની, અને તમારી કફા નજર તે તો ફક્ત કારણ રૂપ છે, ઇશ્વર ઇચ્છા બળવાન છે. ઇશ્વરની કૃપા દ્રષ્ટી જે પ્રાણીપર હોય તે પ્રાણીપર તમે ગમે તેટલી કફા દ્રષ્ટી કરો, તે કફા દ્રષ્ટી ખાંડ ખાય છે; ઇશ્વરની જેના ઉપર કફા દ્રષ્ટી હોય, તેના ઉપર ગમે તેટલી કૃપ દ્રષ્ટી કરો તે કામ આવતીજ નથી; માટે પીતાજી ! રાય અને રંક, સુખી અને દુઃખી બનાવાવાળો ઇશ્વર હજરાહજુર છે. તમારાથી કાંઈજ બન્તું નથી.

રાણીએ કહ્યું, જોયું ! તમારી કૃપા દ્રષ્ટીથી કાંઈજ બનવાનું નથી, ને તમારી કફા દ્રષ્ટી ખાંડ ખાય છે ! હમણા કોક કંગાલની સાથે વરાવે; તો તો બધીએ ખબર પડે

વીણાએ કહ્યું, ખબર શી પડવાની છે. ભાગ્ય બળવાન છે.

રાજાએ કહ્યું અભાગણી છોકરી ! મારી તારા ઉપર કરૂ દ્રષ્ટી થાય, તો તને ટુકડો રોટલોએ ન મળે સમજી ? એતો ઠીક છે, કે છોકરૂં ગણીને હસી કાડું છું.

વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ! નાહકની ડુંપદ શામાટે કરો છો ? કીડીઓ અનાજનો સંગ્રહ કરે છે, તેને કોણ આપવા જાય છે? ચકલી સુખે નિર્વાહ કરે છે, તેને કોણ પાળવા જાય છે, બીલાડી દુધ પીએ છે, તેને કોણ પાવા જાય છે ? એ તો પોતપોતાની જાત મહેનત અને કીસમત.

વેલીએ કહ્યું, પીતાજી ! દુનિયામાં રાજા બે; એક ગામના રાજા ! અને બીજા મેધરાજા ! રાયસીંહે કહ્યું, અભાગણી વીણા ! સાંભળ્યું ? વીણાએ કહ્યું, શું સાંભળું ? સ્વાર્થ સાધી લેવાની કપટ જાળ છે. વેલીએ કહ્યું, હમારૂ કલ્યાણ તો તેમનાથી છે. તેમની કૃપાદૃષ્ટીથીજ મારૂ કલ્યાણ છે વીણાએ કહ્યું, વીધીએ નિર્મ્યુંજ બને જોય છે; તેમની કૃપાદ્રષ્ટીથીજ કલ્યાણ માનવું, તે ખરેખરી મુરખાઈ છે. તેમનાથી કાંઈ બનવાનુંજ નથી, પોતાના ભાગ્ય પ્રમાણેજ બને છે; રાણીએ કહ્યું, હમણાં કોક કંગાલ સાથે વરાવે, તો ખબર પડે; પછી ભાગ્ય જણાય હમો તો હમારૂ કલ્યાણ તેમનાથીજ સમજી છીએ.

વીણાએ કહ્યું નાહકની પ્રપંચ જાળ શા માટે પાથરો છો ? ઇશ્વરની તો બ્હીક રાખો; રાણીએ કહ્યું, ત્યારે શું હમો પણ ત્હારી પેઠે કુંભાર કહીએ, તો સારૂ કેમ ? એતો એજ ઠીક છે, ને જો આવાં વેણ મારી વેલી બોલી હોય, તો તેની જીભ નહી ખેંચી કાહ્ડું, પણ શું કરીએ, અપરમાંથી કાંઇ થાય છે ? જો કાંઈ કહીએ તો લોકો શું કહે ?

રાજાએ કહ્યું હીણભાગી છોકરી ! હું નથી બોલતો, તેમ તું ચઢી કેમ ? વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ! ચઢયા છો તો આપ ને, ચઢાવનારાં આ માસં માજી તમારી પડખે

ઉભાં છે. રાણીએ કહ્યું જો અભાગ્યણી બોલે છે પોતે, ને નાહકનો મને દોષ આપે છે !

વીણાએ કહ્યું માજી ! હું શું બોલી છું ? જેને ઘેર સુઘડનાર, તેજ સુખમાં સુનાર; એજ કે બીજું ? આટલું બધું ટાયલું તો તમેજ કર્યું.

રાજાએ કહ્યું, વીણા તને એક કંગાલની સાથે વરાવીએ તો તું તેને સુખે સુનાર બનાવીશ ખરી ! વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ? કંગાલ તો શું ? પણ મુરખ, રોગીઓ, કોઢીઓ, પતીઓ, જેવો પતી મારા કર્મે લખ્યો હશે, તેવો મને મળશે; તમે શું વરાવશો ? તેને માટે તો વીધીએ અગાઉથીજ નીર્માણ કરી રાખ્યું હશે. તમે તો એક દલાલરૂપ છો ત્યાં પ્રધાનજી આવી પહોચ્યા.

પ્રધાનજીએ કહ્યું, જોધપુરના રાજકુમાર રીસાઇને આ તરફ આવ્યા છે. રીસાલા વીના નીકળી આવ્યા છે. જાલમસીંહ અને વજેસીંહ તેમની સરભરામાં છે. રાયસીંહે કહ્યું, શું જોધપુરના રાજકુમાર રીસાઇને અહીં આવ્યા છે ? જાઓ તેમને બહારના બગીચામાં ઉતારો આપો, અને તેમની સરભરામાં રહો; હું રાણીસહ ત્યાં આવી પહોચું છું.

પ્રધાનજીના ગયા બાદ રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! જોધપુરના કુમાર રીસાઇને કેમ નીકળ્યા હશે ? રાજાએ કહ્યું, એ તો રાજકાજ છે. એમને એમ ચાલ્યું જાય છે. રાણીએ કહ્યું, પણ જો જો ! આવો અમુલ્ય અવસર ખોતા નહી. ઘેર બેઠે ગંગાજી મળી ગયાં છે; જો જો આ સુકા ભેડે લીલુ બાળતા નહી ?

રાજાએ કહ્યું, પ્રીયા ! તેતે બને; વીણાને કહ્યું, બોલ્ય વીણા ? જો જોયું ! સુખી અને દુઃખી કરનાર હુંજ છું તે ખરૂ કે ખોટુ ? જો ! વેલીને જોધપુરના કુમાર સાથે પરણાવી સદાની સુખી બનાવું છું, બોલ્ય હવે ત્હારી શુ ઇચ્છા

વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ! ઇચ્છાનું શું પુછો છો ? હું તો પ્રથમથીજ જણાવી ચુકી છું કે જે પતી નશીબમાં લખ્યો હશે તેજ મળશે. તમારાથી કાંઇજ બનવાનું નથી. રાજાએ કહ્યુ, કુમ ભાગ્ય છોકરી ! તારૂ ભાગ્યજ તને બોલાવે છે, મને ખાત્રી છે કે તું દુઃખી થઇશ, અને રખડી રવડીને મરીશ, માટે હજુ પણ તારા માટે દયા ખાઇને પુછું છું, કે તારા ફુટેલા કર્મના સાંધણ રૂપ કાંઇ બોલ્ય ?

વીણાએ કહ્યું, પીતાજી ! શું બોલાવો છો ? ભાગ્યની બલહારી છે. તમારા હુંપદમાં હું તણાવાની નથી તે નથીજ; તેની ખાત્રી રાખજો. ખોટું ઊળ ઘાલુ બોલનારાં તમારી પાસે આ ઉભાં, તેમને બોલાવો, અને તેમનું ભલું કરો; હું તો મારે ભાગ્યનીજ ભકતાણી છું.

રાજાએ કહ્યું, ઠીક છે, તને તો એક કંગાલ વેરેજ વરાવીશ, તે શીવાય તને સમજ નહી પડે. વીણાએ કહ્યું પીતાજી ! મારૂં જરા સાંભળો તો ખરા !

વીણા— ગાંયન.

(અરે શું માનવનો અભિમાન) એ રાહ.

ખરે છે કાયા કાચો કુંભ વણસતાં વાર નથીરે
પ્રાણી શીદ ધરો હુંપદ નાદન માયામાં મરો નથીરે
માયામાં મરો મથીરે, છેવટે સાર નથીરે— ખરે.
ક્ષણ અવસરમાં ક્ષણ એક સુખની છે એ....રે કીહાં.
કરો હુંપદ પણ દુઃખ દુઃખ છે જીહાં.......ને તીહાં
સમજો પ્રાણી નાદાન— ખરે.
માયા મુસાફર દે તજી અહંકારને અભીમાનની
અહંકારને હુંપદ નીશાની જાણ નકકી હાણની
રાવણ સરીખાએ કર્યો નહી મળી કમાણી લ્હાણની
રાગેજ આપે રોળીઓ કીધી ખુવારી પ્રાણની— ખરે.

રાજાએ કહ્યું, ઠીક છે ઠીક! એ તો જાણી તને જાણુ ની પુંછડી થઇ છું તે! એમ કહી રાજા રાણી વેલી કુંવરીસહ જોધપુરના કુમારને મળવા માટે ગયાં, અને વેલી પીતાની હું પદનો પશ્ચાતાપ કરતી મહેલમાં બેશી રહી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

બનાવટી રાજકુમાર ધમલો માળી.

ધમલો માળી જોધપુરના રાજકુમારના પોશાકમાં તલ્લીન થઇ આનંદમાં આવ્યો છે, ત્યાં જાલમસીંહે કહ્યું, ધમા! જોજે પોગળ વેરાઇ જાય નહીં. ધમે કહયું, ઠાકોરો! કોઇ વાતની ચીંતા રાખશો નહીં; મોરનાં ઇંડાંમાં ચીતરવાનું હોયજ નહીં; એમાં મને કહેવું નહી પડે; રાજા રાણીને આવવા ધો, પછી જુવો મારો રોફ! કોઇ કળી જાય, તો તો થઇજ રહયું ના; ધમાભાઇને જેવા તેવા સજશો નહીં.

જાલમસીંહે કહયું, જો? પેલી રાણી વેલી કુંવરી સાથે આવે છે. કુંવરીના પ્રેમમાં અંધ થઇ આડુ અવળુ બોલી જતો નહીં; રાજા રાયસીંહ પણ સાથેજ છે. ધમે કહયું, ફીકર નહી આવવા ધો; પણ રાણી તો કુંવરીને લઇ મહેલમાં ગઇ, ને રાજા એકલા આવતા હોય એમ જણાય છે. (રાજા આવે છે)

રાયસીંહે જોધપુરના બનાવટી કુંવરને રાજ્ય રીતે સલામ ભરી માન્ય આપ્યું, અને પુછયું રાજકુમાર! આપ તો મોહોટા રાજયના ધણી છો, છતાં આમ એકલા કેમ આવી આવ્યા છો? બનાવટી કુમારે કહયું, પીતા સાથે રાજકાજમાં બોલવું થયું; તેથી રીસનો માર્યો ચાલી નીકળ્યો છું. પાછળથી સમાચાર તો આવી ગયા, કે જોધાણનાથ

પસ્તાય છે, અને તમારા વીના મુંઝાય છે; માટે જોધપુર પાછા આવો, પણ નીકળ્યો તે નીકળ્યો, ફરી ફરી દેશાટણ મળવાનુ નથી એમ ધારી આ તરફ ફરીને પાછું રાજ્યમાં જવા વિચાર છે.

જાલમસિંહે કહયું કૃપાનાથ તમો તો જતાહતા, પણ હમારી વીનવણીથી અઠવાડીઉ રોકાવા વચન આપ્યું છે; આપ રાજવીની સેવાનો અલભ્ય લાભ અમને ફરીથી ક્યાંથી મળનાર હતો ! રાયસીંહ ઠાકોરનાં પણ ધન્યભાગ્ય, કે આપ જેવા પવિત્ર રાજકુમારનાં દર્શનનો લાભ તેમને મળ્યો.

રાયસીંહે કહયું, ખરૂ છે જાલમસીંહજી, રાજકુમારે મને અને મારા રાજ્યને પાવન કર્યું છે. મને સમાચાર મળતાંજ હું મળવા માટે ચાલી આવ્યો; તમારા માટે સોઈ કરવા પ્રધાનને ભલામણ કરી છે.

જાલમસીંહે કહયું, હજી સુધી તો કાંઇ બંદોબસ્ત થયો નથી; રાયસીંહે કહયું પ્રધાનજી તેને માટેજ રોકાણા છે. પણ કુમાર સાહેબ ! આપના રાજ્યમાં ઘોડું કેટલું ? લશ્કર કેટલું ! ખજાનો કેટલો ! તે કૃપા કરીને જણાવશો.

બનાવટી કુમારે કહયું રાજકુમાર તે વાણીઆના છોકરાની માફક હીશાબ રાખતા હશે ? જાલમસીંહે કહયું ખરૂ છે કૃપાનાથ ! ખજાનો, અથાગ ઘોડુ, અને અગણીત લશ્કર, તેની ગણુતરી કેવી રીતે થઈ શકે ! અને હીસાબ તો રાખનાર રાખે, તે કાંઇ રાજકુમારો તે રાખતા હશે કે ? રાયસીંહ ઠાકોર ! આ પુછવું તમારૂ ગેર વ્યાજબી છે.

રાયસીંહે વીચાર્યું, આ કુમારનુ કહેવું બરાબરજ છે; જોધપુરનું રાજ્ય, તે કાંઈ નહાના રજવાડા જેવડુ નથી, જેના તાબામાં હજારો ગામ છે, અને શ્રેષ્ટ રાજ્ય કહેવાય છે, તે હીસાબ કેવી રીતે રહે ! એ પ્રમાણે વીચાર કરી જાલ

મસીંહને કહ્યું ખરૂ છે જાલમસીંહજી ! મારી ભુલ થઇ; જા લમસીંહે કહ્યું, એવી ભુલ આપણે નહી કરવી જોઇએ, કદાપી કુમારને ખોટુ લાગે; રાયસીંહે કહયું, હજુ પ્રધાનજી કેમ ન આવ્યા ? જાલમસીંહે કહયું, તેઓ રાજકુમાર માટે સોઇ કરવામાં રોકાણા હશે; રાયસીંહે કહયુ, જાલમ સીંહજી હું લગાર કામ પ્રસંગે જાઉં છું, તે હાલ આવું છું.

જાલમસીંહે કહયું, બહુ સારૂ પધારો. રાયસીંહ ગયા ત્યાં ધમાએ કહયું, કેમ ઠાકોરો ! કેવો રોફ બજાવ્યો છે ? ઠાકોરે કહયું ધન્ય છે તમારી ચતુરાઇને ! પણ આ તો ફકત રાજાનેજ તમારી ચતુરાઇ બતાવી, પણ રાણીને બતાવાની બાકી છે.

ધમાએ કહયું, કાંઇ ફીકર નહી; જાલમસીંહે કહયું, રાજા કરતાં રાણી વીશેશ ચતુર છે. ધમાએ કહયું, તો આ ધરમસીભાઇ કયાં ઓછા ચતુર છે ? જાલમસીંહે કહયું; જુવો સામેથી વેલ્રી કુંવરી સહ રાણીજી આવે છે. જો જો ચતુરાઇમાં ખામી આવે નહી ! ધમે કહયું, કાંઇ ફીકર નહી. આ પ્રમાણે વાતો કરે છે, ત્યાં રાણી આવી પહોંચી.

રાણીએ આવી બનાવટી રાજ કુમારને રાજની રીત પ્રમાણે આવકાર આપ્યો, અને કહયું, કુમાર સાહેબ ! આપના પધારવાથી હમો ઘણાંજ ખુશી થયાં છીએ; તમોએ અાંહી પધારી, આ રાજ્યને અને અમોને પાવન કર્યાં છે

બનાવટી રાજ કુમારે કહ્યુ, રાણી ઘણાં ચતુર લાગે છે, પણ રાજા તો તદન મુર્ખ જેવાજ છે; એકદમ અહીં આવી પુછવા માંડયું, કે તમારા રાજયમાં કેટલું ઘોડુ છે, કેટલું લશ્કર છે, કેટલો ખજાનો છે, કેવુ મુર્ખતા ભર્યું પુછવું ? શું રાજ કુમારો તે વાણીઆનાછોકરાની માફક હીસાબ રાખતા હશે કે ?

રાણીએ કહયું, કુમાર સાહેબ ! તેથી ખોટું લગાડવું નહી. તેમના બોલ્યા સામું જોવું નહી. જો તે પ્રમાણે કમઅકલ ન હોત તો પછી ઠાકોર શાને કહેવાત ! આપની વાત તે થાય ?

વેલીએ કહ્યું, આ પોંચીયો તેમના હસ્તને કેવી દીપાવે છે ? જાણે આકાશમાં તારા ચમકતા હોય, તેવા હીરા તેજમાં ચમકી રહયા છે, મોહોટા રાજ્યના દાગીના પણ રાજય જેવાજને ?

બનાવટી કુમારે કહયું, શું આ પુંચીઓ તમોને ઘણીજ પસંદ છે, એ તો હીમાચળની કન્યા વીંધ્યાચળ વેરે પરણી, ત્યારે મારા વડા દદાના વડા દાદાનાં વડા દાદાને ઈનામમાં મળી હતી.

રાણીએ કહ્યું, આહાર કોટને દીપાવે છે ? હારનાં મોતીનું તેજ તો અજબજ છે. બનાવટી કુમારે કહ્યું, તે તમને પસંદ છે. એ તો ઉતરનું રાજય જીત્યું, તે વખતે મારા વડા દાદાના વડા દાદાને ઈનામમાં મળ્યો હતો; લ્યો તમારે જોઇએ તો.

જાલમસીંહે સાનમાં સમજાવી કહયું, તે તારા ભાનું ન હોય સમજયો ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, ઠાકોરો ! અમારા જેવા રાજવીઓ ઉદારતામાં પાછા પડતાજ નથી; રાણીએ કહ્યું શું છે ? બનાવટી કુમારે કહયું, ઠાકોરોના ભાની પુંજી ઓછી થતી ન હોય ! તેમ મને રોકે છે. પણ હું સમજુ છું કે, રાણી કાંઈ અજાણ નથી, ને ઇનામની ચીજો કોઈને ન અપાય; રાણી કહે ખરૂ છે રાજ કુમાર સાહેબ! ભેટની ચીજ કાંઈ થોડીજ કોઇને અપાય છે !

વેલીએ કહ્યું, શી ચતુરાઈ! ચતુર નરની બલહારીછે. બનાવટી કુમારે કહ્યું; તમારાં વચનતો મોગરાના પુષ્પો જેવાં મનહર છે, તેની તુલના કાંઈ થાય તેવી છે ?

દુહો.

મધુર મનહર વેણુ આ લાગે પુષ્પ સમાન;
ત્રપ્તી ન થાયે કર્ણ ને, પીતાં અમૃત પાન.

વેલીએ કહ્યું, આવો દુહો અહીંઆં એક માળીનો છોકરો રહે છે, તેણે કહયો હતો, પણ કયાં તે ? અને કયાં આ ! બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું માળીનો છોકરાએ આવો દુહો કહ્યો હતો ? વેલીએ કહ્યું, હા બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું માળીનો છોકરો એવો કાવ્યમાં કુશળ છે ? વેલીએ કહ્યું નારે ના ! તમારા કાવ્ય આગળ તેની કવીતા તો તુચ્છછે. કયાં તમારૂં મીઠું મનહર કાવ્ય. અને કયાં તેની બેઢબ કવીતા ! રાજા આવે છે.

રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ ! હવે પેલીવાત ઉપાડોને ? રાજાએ જાલમસીંહને કહ્યું, જાલમસીંહજી ! આ રાજકુમાર સાથે મારી વેલી કુંવરીનાં લગન કરવાની ઇચ્છા છે. માટે મારી તરફથી બેવાનાં કહીને ચોકઠુ બેસાડી આપો. વેલીને કહ્યું, તું હમણાં મેહેલમાં જા.

જાલમસીંહે બનાવટી કુમારને કહ્યું, કુમાર સાહેબ ! રાયસીંહ ઠાકોર તેમની વેલી કુંવરી તમારી સાથે વરાવવા ઇચ્છે છે. રાજય કુમારે કહ્યું; નારે ના ! એવી કુંવરીઓ સાથે લગન કરતા ફરીએ, તો પછી દરબારમાં માય પણ નહી, સમજયા ? પીતાજીની આજ્ઞા શીવાય તે બનેજ કેમ ?

રાયસીંહે કહ્યું, કુમાર સાહેબ ! રાજકુમારને વળી આજ્ઞા કેવી ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું તમારી એવી ઇચ્છા છે ? રાયસીંહે કહ્યું, તમારા મોહોટા રાજય સાથે સંબંધ બાંધવા ઘણોજ ઇંતેજાર છું, માટે આટલી ઇચ્છા પુરી કરો.

બનાવટી કુમારે કહ્યું, ભલે; આ ખાંડા સાથે વરાવો

રાયસીંહે કહ્યું, ખાંડા સાથે નહી, પણ હાથેવાળે વરા-વાની ઇચ્છા છે. બનાવટી કુમારે કહ્યું, આપણા રાજપુત્રો કદાપી હાથેવાળે પરણતાજ નથી.

જાલમસીંહે કહ્યું, ખરૂ છે કૃપાનાથ! રજપુતો હાથે વાળે પરણતા તો નથી. રાયસીંહે કહ્યુ, જાલમસીંહજી! તમે વળી એવું કેમ બોલો છો ? કહોને કે ઘણી વખત હાથે વાળેથી પણ કેટલાક રાજપુત્રો વર્યા છે; અમારી ત રફથી ઉપાડ કરતા રહો. જાલમસીંહે બનાવટી કુમારને કહ્યું, કુમાર સાહેબ! હાથેવાળેથી પરણવાના પણ ઘણા દાખલા છે. માટે હાથેવાળે પરણવામાં વાંધા જેવું તો નથી, બનાવટી કુમારે કહ્યું, જેવી તમારી મરજી, શું રાયસીંહજી ની ઇચ્છાનો અનાદર થાય તેમ છે.

રાયસીહે કહ્યું કૃપાનાથ એટલી આપની કૃપા છે એ ટલે હમને સંતોશ છે. રાણીએ કહ્યું, પ્રાણનાથ! હવે ગો રને બોલાવો, વીલંબ શામાટે કરો છો ? તે અરસામાં પ્ર-ધાનજી બનાવટી કુમાર માટે સોઇ કરી આવી પુગ્યા.

પ્રધાનજીએ આવી રાયસીંહને પ્રણામ કરી કરેલી સો ઈ કહી કે બહારની વાડીનો બંગલો ઉઘડાવી તૈયાર કરા વ્યો છે. એ પ્રમાણે કહી બનાવટી રાજકુમારને રાજ્ય રીતે જોધપુરી ભાશામાં પ્રણામ કર્યા અને આશીશ આપી.

પ્રધાનજીએ કહ્યું, આપકે દાસ અબાર નમેહે; એક લંગજી આપકી આશા પુરી કરેલા.

બનાવટી કુમારે ગુસ્સામાં કહ્યું, શું બોલ્યા ? શું બો લ્યા ? પ્રધાનજીએ કહ્યું, આપની જોધપુરી ભાશામાં આપ ને પ્રણામ કર્યા. શું તમારી ભાશા તમો સમજતા નથી કુમારે કહ્યું, ના; જે ભાશા તમે બોલ્યા તે હું સમજતો નથી

રાયસીંહે કહ્યું શું કહ્યુ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, હમારી જોધપુરી ભાશામાં મને ગાળો ભાંડી; અહે કોઇ દુસરા હોતા,

તો દોન ટુકડા કરૂન મારૂન ટાકલા હેલા; ઉપરના શબ્દો ગુસ્સાના સાંભળી, રાયસીંહે પ્રધાનજીને બહાર મોકલ્યા, અને કહ્યુ કુમાર સાહેબ! એતો અજ્ઞાન છે. એમના બોલવા સામુ આપ જોશો નહી.

બનાવટી કુમારે કહ્યું, શું મારૂ અપમાન! તે પણ ગાળોમાં રાજાએ કહ્યું, એતો મુરખ છે. કુમારે કહ્યું, શું મારી જોધપુરી ભાશા મને યાદ નહી હોય! રાયસીંહે કહ્યું, કેમ ન હોય; હું એક વખત એ તરફ આવ્યો, હતો, ત્યારે અઠેકઠે, એ શબ્દો સાંભળ્યા હતા ખરા.

રાણીએ કહ્યું, હવે ખોટી વાર શામાટે કરો છો? ગોરને બોલાવો સીપાઇ ગોરને બોલાવા ગયો, તે તેડીને આવ્યો; ગોર રાજા પાસે આવ્યા, અને કહ્યુ, આપણી વેલીના વહીવા જોધપુરના રાજકુમાર સાથે કર્યા. તેથી ચાંડલા કરવા તમને બોલાવ્યા છે.

જોધપુરના રાજકુમારનું નામ સાંભળી ગોરે વીચાર્યું કે, આજ આપાણું દાળદર દુર થશે; આજ ઇનામ સારૂ મળશે. એવા વીચાર આવવાથી ગોરના હર્શનો પાર રહયો નહી, ને ચાંડલો કરવા દોડયો.

જાલમસીંહ કે જે બનાવટી રાજકુમારની સાથે ઉભો હતો, તેને ચાંડલો કરવા માંડયો, ત્યાં રાજાએ કહ્યું, એ નહી, પણ આ; એ પ્રમાણે કહી બનાવટી રાજકુમાર બતાવ્યો. ગોરે બનાવટી કુમારને ચાંડલો કરી શ્રીફળ હાથમાં આપ્યું, અને આશીશ આપી; બનાવટી કુમારે ગોરને દક્ષણામાં એક ગામ આપ્યું; ગામનું નામ સાંભળી ગોર ખુશી થયા અને હરખાતા હરખાતા પોતાના ઘર તરફ ગયા.

ગોર ગયા, ત્યાં બનાવટી કુમારે કહ્યું, રાયસીંહજી! ચાર દીવશમાં હું જવાનો છું, માટે લગનની તાકીદ રાખજો કારણ મારાથી રોકાઈ શકાય તેમ નથી. ઘેર પીતાજી ચીંતાતુર હશે; તેમને મારા વીના ચેન નહી પડતુ હોય માટે

હું રોકાઇ શકીશ નહી; રાયસીંહે કહ્યું, કાંઈ ફીકર નહી, હું તેજ તૈયારીમાં રહી તૈયારી કરૂ છું. એ પ્રમાણે કહી રાયસીંહ તથા રાણી લગનની તૈયારી કરવા માટે ગયાં.

રાજા રાણી ગયાં, ત્યાં ધમલે કહ્યું, કેમ ઠાકોરો ! કેવી ચતુરાઇ વાપરી છે ? ઠાકોરોએ કહ્યું, તમારી ચતુરાઇની અવધિ ! પ્રધાનને તો બોલતાં શું બોલ્યો, પણ પસ્તાવાનું થયું તમારો રોફ તો ઓરજ ! ધમે કહ્યું, કાંઇ મોરનાં ઇંડામાં ચીત્રામણ હોતુ હશે પણ દુનિયા કેવી દીવાની છે ?

(જો જો કૌતક જગનું એ રાહ)

જો જો દુનિયા દીવાની, ખોટુ સાચુ લે માની; જો જો
જુઠુ મનાય અને સાચુ કુટાય, ખરો ખાસડાં ખાય—જો
સાધુને માર, પાખંડીના પોબાર, બમે બમહાંલ્યું જાય—જો
ગરીબ અસરાફનો ભાવ નહી પુછાય
કપટી પાખંડીના રોફમાં દબાયે જાય,
દુનિયા ! દુનિયા ! વાહરે વાહ દુનિયા !—જો.
પવિત્ર પંચમી દીન ચીત્ર નાગને પુજાય,
સાચાને સાણુસે પકડી વગડામાં મુકવા જાય;
એવાં છે એવાં છે !–દિવાની દુનિયાનાં કામ–દુનિ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વેલી કુંવરી સખીઓ સહ બગીચામાં આવી, અને સખીઓ સાથે આનંદમય વાર્તાવિનોદ ચલાવ્યો શાંતાએ કહ્યું, બા ! હવે તો તમે સાસરે જશો, ત્યારે આ સખીઓ તમોને યાદ સરખીએ નહી આવે, વેલીએ કહ્યું, પ્રિય સખી તમારો સમાગમ તે વીસરાય ! નવિ પ્રિત મળ્યે જુની તે ભુલાતી હશે કે ! તમારો સાથ મને ઘડી પણ વિસરનાર નથી.

એક નાની સખીએ કહ્યું, બ્હેન ! એતો બધુ કહેવાનું, જોધપુરના રાજ્ય મહેલમાં નવીન સ્નેહ મુર્તી સાથે બીરાજીત થશો, અને નવા વૈભવ ભોગવશો, ત્યાં હમો યાદ સરખી પણ નહી આવીએ અત્યારેજ જુવોને ? તમો હમારી પાસે છો, છતાં તમારૂ મન તમારી પાસે છેજ ક્યાં! વેલીએ કહ્યું એવું શા માટે બોલો છે.! શાંતાએ કહ્યું, એ ખરૂ કહે છે, જે મનથી વાત કરતાં હતાં, તે મનથી અત્યારે વાત ચીત કરતાં નથી.

વેલીએ કહ્યું, હું તો તેજ મનથી વાત ચીત કરૂ છું; તમને ભરમણા થઈ છે, તેથી તમો એમ બોલી મને બનાવો છો; નાની સખીએ કહ્યું, હમો શું ખોટું બોલીએ છીએ ! વેલીએ કહ્યું, તદન ખોટું સખીઓએ કહ્યું, ખોટું નહી, બા ? ખરૂ ! જુવો સાંભળો;

ગાયન.

વેલી - સખીઓ (પ્યારથી પ્યારો પ્યારી) એ રાહ;
સખીઓ–પ્રેમથી પીયુ પ્યારી મળશો, ઉદય થશે સુરજ સોનાનો
નાની સખી—આતુર છો પતિ મળવા પુન્યશાળી,
વેલી–પુરી ધુતારી તમોને નીહાળી.
શાંતા -જાવાધો રોકૂ રસાળી.
નાની—થશો ભાગ્યાશી.
શાંતા—હશી લેજો તાળી.
વેલી—બનાવો મુને... .... ન બ્હેનો
સખીઓ —... ... .પ્રેમથી
જાવા બા જાઓ, ચતુરાઈ છે જણાણી.
નાનીસખી—માણેક મણી કુંદને જઈ જડાંણી.
શાંતા—-આપે ઓપાવે એ શાણી.
નાની–બની રાજ્યના રાણી
વેલી—-જા જા તુને જાણી.
સખીઓ–જાવાધોને ખોટો એ તાનો—-પ્રેમ.

વેલીએ કહ્યું, ચીબાવલીઓ! નાહકની શા માટે બના વો છો; શું કોઈ પરણતું નથી! શાંતાએ કહ્યું, બા! ન પર ણે કેમ? પણ આતો મ્હોટા રાજાના ઘરના વીવ્હા છે સમ જ્યાં! વેલીએ કહ્યું, તું ત્હારે સમજ, મારે સમજવું નથી.

સખીઓએ કહ્યું વેલી બ્હેન! એ કુથલી જવાદો, ચાલો એકાદો ગરબો ગાઈએ; વેલીએ કહ્યું. તમારી મરજી વેલીની ઇચ્છા જાણી ન્હાની સખીએ ગરબો ઉપાડયો.

ગરબો.

પ્યારા પતી સંગાથ (૨) બાળાએ વસવું સતીની રીતથી,
કરવી વીનોદ વાત (૨) સેવન પતીનું કરવું એકજ ચીતથી;
નહી હસવું અન્ય જનથી, અન્ય ચીંતવવો નહી મનથી
પતીવૃત પાળવું પ્રીતથી........પ્યારા.

સાખી.

પતી સંગે વસતી સદા, રાખી નીર્મળ મન,
આણુ પતી ઉઠાવતી, તે સતીઓને ધન્ય;
પ્રીતી રસ પીએ ને પાય પાય સંગ રંગ અંગમાં ઉમંગથી
સતીને ઉમંગ નહી માય માય પતી સેવ અને પતી સંગથી
તેહ શીક્ષા ધરોને મન, પતી ચરણે ધરો મન તન,
તો કહેવાશો સતી સ્ત્રીજન, વળી લોકો કહે ધન્ય ધન્ય,

સાખી.

નામ અમર નીરખી જુવો સતી દ્રૌપતી માત,
હરીશ્ચંદ્ર તારામતી, વળી અહલ્યા વિખ્યાત;
પતીને કાજ સતી અવતાર સાચો સ્ત્રીને મળ્યોરે,
તેવીણ જાણો કુંભારજા નાર મનખો એળે ટળ્યોરે.

સાખી.

પથરા પ્રૌઢા આથડે, મુલ્ય ન કાંઈ થાય,
રત્ન કંકર એક કારસુ, બે મુલી કહેવાય—પ્યારા.

ગરબો ગવાઈ રહ્યો, ત્યાં બનાવટી રાજકુમાર આવી પહોંચ્યો; રાજકુમારને જોઈ સખીઓએ કહ્યું. બ્હેન બેસો, હમો જઈશું; વેલીએ કહ્યું. મને એકલીને મુકીને ક્યાં જાઓ છો ! શાંતાએ કહ્યુ, બેન ! હવે એકલાં શાંના છો પ્રેમના સાથીનો સંગાથ મળ્યો, એટલે એકલાં છો સમજ્યાં ? વેલીએ કહ્યું, બ્હેનો મશ્કરી રહેવા દો, હું તમારી સાથેજ આવું છું; શાંતા કહે, ના બા ! તમારો સાથ હવે કોણ કરે, તમારા સાથી તો પેલા ઉભા ! ઉપરથી આવવાનો ખોટો ડોળ બતાવો છો, પણ મનતો તે કામણગારામાં રમી રહ્યુ છે. મનમાં તો એમ છે કે ક્યારે આ પાપ જાય, કે મનમોહનને મળું; વેલીએ કહ્યું, ઠગારી ! એતો તને જાણી જુવો સાંભળો ?

ગાયન.

વેલી—સખીઓ

(સમી શરદ પુર્ણીમાની) રાહ

વેલી—એકલી મુકી મુને આ બાગને વિશે,
શીદ સીધાવો શાણી મારી મશ્કરી મીશે.
સખીઓ—મન માન્યાને મળજો, પ્રેમમાં ભળજો, જોડી
પરસ્પર પ્રાણ
વેલી—.............................એકલી
શાંતા—પ્રેમ રસ પીશો સખીને વીસારશો
મન મોહનથી પ્રીતી સુધારશો સખી
ધમો—ઉભો ભ્રમરી કાજ પ્રેમી ભ્રમર આ સુજાણ—
વેલી—.......................એકલી

બનાવટી કુમારે કહ્યું, સુઘડ સુંદરી ! તમે એકલાં શાંને છો ? તમારા પ્રેમનો તરસ્યો ચાતક તમારી હજુરમાં ઉભો છે. મારી મનહર મોહીની ! વેલીએ કહ્યું, કુમાર સાહેબ !

મ્હોટા રાજ્યના કુંવરનો ભરોસો શો ! બીજી રાણીઓ મા-ફક મહેલના એક ખુણામાં નાંખી મુકે, ત્યારે બાળા બી-ચારીની શી દશા ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, મારી પ્રેમી પુત-ળી ? શું તમને તે એક ખુણામાં નાંખી મુકાય ! તમને તો સદાએ સાથેનાં સાથેજ રાખીશ, અને મનગમતી સાહ્યબી ભોગવાવીશ. કરોડો રૂપીઆ ખરચી બંધાવેલાં ભવ્ય ભુવ-નોમાં સોનાની સાંકળે લટકાવેલા હીંચોળામાં મુખમલનાં બીછાનામાં બેસાડીશ, ને તે સાહ્યબી જો મારી મન માનીને પસંદ નહી પડે, તો તેથી પણ અધીક ખરચ કરી નવા મહેલ બંધાવી સદા પાસેનો પાસે રહીશ (ધમે કહ્યું તોપ મારવી ત્યારે બાકી શા માટે રાખવી)

વેલીએ કહ્યું, ત્યારે બીજી રાણીઓ માફક મને તો નહી વીસારોને ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, હજી પણ તમને ભરો-સો નથી પડતો ! મારા બાપદાદાના સોગન ખાઈને કહું છું કે તમારાથી એક ઘડી પણ અળગો નહી રહું; હવે તો ખાત્રી થઈને ? વેલીએ કહ્યું, મારા મનમોહનનો તે અવિ-શ્વાસ હોય ! એ તો રજવાડાઓની રીત તેથી કહેવું પડ્યું;

એ પ્રમાણે વેલીનોવાર્તાવીનોદ ચાલી રહ્યા છે, ત્યાં શા-તાએ આવીને કહ્યું. કુંવરી બા ! તાનતોલખાંજી આવ્યા છે. વેલીએ કહ્યું તેમને અહીં આવવા દે બનાવટી કુમારે કહ્યું તાંતો લખાંજી કોણ છે ? વેલીએ કહ્યુ. એક ગવૈયો છે, ઉંસ્તાદી ગાયનો ગાય છે. અને બજાવે છે. બનાવટી કુમારે કહ્યું. શું તમને સંગીતનો શોખ છે ? વેલીએ કહ્યું હા શુ તમને તેનો શોખ નથી ? બનાવટી રાજકુમારે કહ્યું, મને પણ સંગીતનો ઘણો શોખ છે. આ પ્રમાણે વાતો કરે છે, ત્યાં તાનતોલખાં આવી પહોચ્યા, અને કુંવરીને અને બનાવટી રાજકુમારને સલામ ભરી તેમને માટે બીછાવેલા બીછાના ઉપર બેઠા.

બનાવટી કુમારે ગવૈયાને પુછયું, શું તમારૂ નામ તાંનતોલખાં ? ગવૈયે કહ્યું, હાં જીનાબ સેવકકું તાંનતોલખાં કહેતે હૈ. બનાવટી કુંમારે કહ્યું. એવું નામ શાથી પડયું હશે ? તાંનતોલખાંએ કહ્યું, જી ! તાનકી તાનાં મેં તોલ તોલકે કહેતા હું, ઇસસે સેવકકા નામ તાંનતોલખાં પડા હે. બનાવટી કુંવરે કહ્યું, શું તોળી તોળીને ? ગવૈયે કહ્યું, હાં, તોલ તોલકે ! એક પાવસેરકી સુનાઉ ? બનાવટી કુમારે કહ્યું, હાં હોને દો;

આજ્ઞા મળતાં ગવૈયે ગાવા માંડયું.

ગાયન

તાંનતોલખાં— ઉસ્તાદી રાહ

પ્રભુતા કયાં ગુમાઇ; હા પ્રભુતા કયાં ગુમાઇ
ઉદારતા ગઇ છળી કપટ છવાઇ...પ્રભુતા
આહીર ભેગા રહીને ગુમાવી, મહી માંખન ચોરી ખાઇ
તાંદુલ હરવા કીધુ કાપટ્ય તે ધાઇ. પ્રભુતા.

બનાવટી કુમારે કહ્યું, વાહ ! વાહ ! બોહોત અછી સુનાઇ ! તાંનતોલખાંએ કહ્યુ, સાહેબ ! વો તો અબ ઉમર બઢ ગઇ, ઉસસે ગલેકી લેજત કમી હુઇ, નહી તો આગે ઉસસેભી ઓરથી ! વેલીએ કહ્યુ ગમે તેટલી ઉમર જાય, પણ ગળાની મધુરતા કાંઈ જાય છે ? તાંનતોલખાંએ કહ્યું કયોં જીનાબ ! અબ દુસરી અચ્છેરકી સુનાઉ ? વેલીએ કહ્યું, હાં હોને દો. પ્રેમકા હોને દો.

તાંનતોલખાં— ગાયન

(ઉર ધીર જરી ધરી જાતી)

ચીત ધિર જરીએ સમાતી નથી (૨)
ધનન ધનન ઘન ગરજે વરસે..............ધીર જરીએ
પ્રેમ ભરી ચલકે ઝલકે, ચપળા ઘડીએ વિસરાતી નથી

દાદુર ચાતક મોરની વાણી, ખડગ સમાન ખમાતી નથી-ચીત
પ્યારી સંગે પ્રેમના ઘુંટડા, મીઠાશ કોઇને કહેવાતી નથી
તન મન શીતલ ઉરશાન્તિમય શીતળતા તજી દેવાતી,
નથી............................ચીત ધિર

બનાવટી કુમારે કહ્યું, વાહરે ઉસ્તાદજી ! તમે તો હદ કરી નાંખી. વેલીએ કહ્યું દર બીજે ત્રીજે આવી સંગીતથી મનને શીતલ બનાવે છે. આ ઉસ્તાદજીને તો આપણે જોધપુર સાથે લઈ જઇશું. બનાવટી કુમારે કહયું, મારી વ્હાલીની મરજી હશે, તો મારી કાંઈ ના નથી. પણ તમે તેમને સાથે આવવા કહ્યું છે ? (તાંનતોલખાંને) કેમ ઉસ્તાદજી ! મારી વ્હાલીની ઈચ્છા તમને જોધપુર સાથે લેવાની છે, કેમ આવશોને ?

તાંનતોલખાંએ કહ્યું, જીહાં ! બહોત ખુશીસે. જાંહાં દાના પાની મીલે, વોઇ હમારા મુકામ હમ સમજતે હે. મેંને બહોત બહોત મુસાફરી કીઈ હે. જગે જગે આ સેવકકા નામ મશહુર હે, બનાવટી કુમારે કહ્યું, હાં ! બરાબર. મેને બી કભી કભી સુના હે તાંનતોલખાંએ કહ્યું, જી ! કયઉં નહી, દેશોદેશ મે નામ પ્રખ્યાત હુવા હે. અબ મીજે રજા દીજીએ, સબબ મેરેકો આપકી સાથ આને કે વાસ્તે તયારી કરનેકી હે. વેલીએ કહ્યું, બહુ સારૂ પધારો.

તાંનતોલખાંના ગયા બાદ બનાવટી કુમારે કહ્યું, વ્હાલી ! આવતી કાલે લગ્નની પવિત્ર ગાંઠે જોડાવાનું છે, તો હવે એક ચુંબન તો લેવા દો ? વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! આમ અધિરા નહી થાઓ, શાસ્ત્રની વીધીએ લગ્નની ગાંઠે જોડાઈએ ત્યાં સુધી ધીરજ રાખો; આજે દાશીને કંલકીત નહી કરો. હવે કયાં વાર છે ? વચ્ચે રાત એક આડી છે, પછી આ કાયા તમારીજ છે, તમારી મનોવાંચ્છના સુખેથી પુરણ કરજો, પણ આજ એવી વાત રહેવા દો; બનાવટી કુમારે

કહ્યું, વાહરે મારી સુઘડ સતી સુંદરી ! એતો તમારી પરિક્ષા કરી. પેમ સરોવરને કાંઠે આવેલો પેમી, પેમવારી પીતા પહેલાં પ્રેમ સરોવર નીહાળીનેજ ધરાઈ ગયો છે, પેમનો ભુખ્યો મુસાફર પ્રેમ ભોજનને જોતાંજ તૃપ્ત થયોછે શી અનોપમ પવિત્રતા,

વેલીએ કહ્યું, નાથ ! પતિવૃત એજ સતીનો સાચો ધર્મ છે. અનાચારે વર્તનાર પતીને શીખામણ રૂપી બે બોલો કહી. અનાચાર કરતા અટકાવવા તે સતીનું સાચુ કર્મ છે નાથ ! આપના ગુણુની તે ગણના થાય ! પ્રથમ મેળાપેજ પરિક્ષા!

બનાવટી કુમારે કહ્યું, સુઘડ સુંદરી ! પરીક્ષામાં પુરાં ઉતર્યા, પ્રેમમાં પુરાં ઉતર્યાં, હવે તો સંસારમાં પ્રભુ પુરાં ઉતારે, એવી તે પરમ કૃપાળુ પાસે માગણી છે. લ્યો ? હવે હું રજા લઇશ, કારણ બહાર જાલમસીંહ વીગેરે ઠાકોરો વાટ જોતા હશે. વેલીએ કહ્યું ભલે સીધારોઃ પણ !

ગાયન.

(પ્યારી રસીલી છબીલી)

વેલી-ધમો—
વેલી-જાઓ જાઓ પિયુજી પ્રેમે સીધારો, રખે દાસીને ભુલી જતા.
ધમો-પ્યારી શું બોલો એવું મુખેથી પ્રેમી તે પ્રેમીને વીસરતા
વેલી-પ્યારા, રસીલા, છબીલા રંગીલા, મન મંદીરે વસી ગયા
જળને મીનનો કેવો સબંધ છે, જીવતા શું જુજવાં થયાં
ધમો-જોયો તારો પ્રેમ પુરો છબીલી. ચોરી લીધુ આ ચીતને,
સમજુ છું શાણી, છો ગુણ ખાણી, ધન્યવાદ આપુ પ્રીતને
વેલી-ભલે સીધારો ન દાસી વીસારો, એજ આ અબળાની વીનતી
ધમો-જળને મીન જેમ કેમ વિસારૂ, જળ વીણ મીનની શી ગતી.
વેલી-એવોજ માગુ પ્રેમ હમેશાં તો તો અચળ સુખ હુ વરી

ધમો—નયનોના બાણે જીત્યો છે રસીલી, જાઉછું હાલ મળશુ ફરી.

વેલી—રા...... ...મ.........રા.........મ.

ધમો—છે રામ રામ.

બનાવટી રાજકુમાર ગયો, ત્યાં વીણા સુંદરી વેલી પાસે આવી; વેલીએ કહ્યું, કહો બ્હેન ! કેમ પધાર્યાં ? વીણાએ કહ્યું બ્હેન ! હું તને તારા હીતની વાત કહેવા આવીછું; વેલીએ કહ્યુ શી ? વીણાએ કહ્યું, જે જોધપુરના રાજકુમાર સાથે તું પરણવા ધારે છે, તે ખરો રાજકુમાર નથી, પણ કોક લુચ્ચો, ઠગારો, ધુતારો છે.

વેલીએ કહ્યું, ખબરદાર મારા વ્હાલાને અપમાનીત શબ્દો કહ્યા તો ? વારૂ ! તેં શાથી જાણ્યું ? વીણાએ કહ્યું, પ્રધાનજી એ જોધપુરી ભાશામાં વાત કરી, કારણ પ્રધાનજીને તે ભાશાનું જ્ઞાન સારૂ છે. પણ તેઓ પોતાની ભાષામાં જવાબ આપી શકયા નહી તેથી; પછીથી પસ્તાઇશ !

વેલીએ કહ્યું, ત્યારે શું કરવું ? વીણાએ કહ્યું. જોધપુર ખેપીઓ મોકલી સમાચાર મંગાવવા; લગ્ન તે કાંઇ જેવી તેવી વાત નથી ? જન્મારાનો સંબંધ જોડવાનો છે; માટે પુરતી તપાસ કર્યા વીના લગ્નની ગાંઠે જોડાઇશ, તો પુરે પુરી પસ્તાઇશ; મેંતો મારી ફરજ છે. તે બજાવી છે, માન માનવું નવું, તે તારા મનની મુખત્યારી પર છે.

વેલીએ કહ્યું, પણ આવતી કાલે લગ્ન છે, તો ખેપીઓ કેવી રીતે મોકલી શકાય ! વીણાએ કહ્યું, તો વીવ્હા ચાર દીવશ અટકાવવો, અને પુરતી ખાત્રી કરીનેજ આગળ પગલું ભરવું. વેલીએ કહ્યું, વાહરે અદેખાઇ ! હું ચાર દીવશ વીવ્હા અટકાવું; તેટલામાં તે કુમાર સાથે તારે પરણી જવું હશે કેમ ? તારાં કર્મ તું ભોગવે, તેમાં મને શું ? એતો જાણી તને ખારીલીને !

વીણાએ કહ્યું, બ્હેન ! વિચાર કર, પસ્તાઇશ; વેલીએ કહ્યું તમે તમારે સીધારો; હું ભલે પસ્તાતી. પોતાની કરણીના ફળ પોતાને મળે, તે કાંઈ આવી અદેખાઇથી તેટળે વીણાએ કહ્યું, ઠીક બ્હેન જાઉં છું. વેલીએ કહયું, ભલે, પધારો;

વીણા જતાં વેલીએ દાશીને કહયું, શાંતા ! જોઇ અદે ખાઇ ! જોયું ઝેર ? મારૂ સુખ તેનાથી દેખી ન ખમાયું, તે થી ભંગાણુ પાડવા આવી; એ બીચારી કયાં સમજે છે, કે વેલી કંઇ કાચી નથી; એ એની કરણીનાં ફળ ભોગવે, તેમાં મ્હારે શું ?

શાંતાએ કહયું, બ્હેન ! તમારૂ કહેવું સત્ય છે. અદે ખાઈ એજ માણસોની જીંદગીઓ ધુળ મળે છે. પણ બ્હેન હવે સ્નાન સમય થયો છે, માટે ચાલો; નાહીને દર્શન કરવા જઈએ, વખત થઇ ગયો છે. વેલીએ કહયું, ભલે ચાલો; એમ કહી સ્નાન કરવા માટે ગયાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

રાજા રાયસીહે એક સીપાઇને કોઇ નવારસીઓ કંગાલ છોકરો વીણાને પરણાવી દેવા માટે રાણીના ઉશ્કેણીથી લેવા મોકલ્યો હતો, તે સીપાઇ ગામ પાસેના જંગલમાં આવી પહોંચ્યો; જંગલ પાસે આવતાં કઠીઆરો કે જે લાકડાં લેવા માટે નીકળ્યો હતો, તે મળ્યો; કંગાલ કઠીઆરાના દેદાર જોઈ સીપાઇએ કહયું. તું કોણ છે ?

કઠીઆરાએ કહયું. હું એક ગરીબ કઠીઆરો છું, સીપાઇએ પુછયું, તું કયાં રહેછે ? કઠીઆરાએ કહયું, આ ધરતી ઉપર; સીપાઇએ પુછયું તારૂ ઘર કયાં છે ? કઠીઆરાએ કહયું, આ આખી ધરતી મારૂ ઘર છે; સીપાઇએ

પુછયું, તારે બાપ છે કે ? કઠીઆરાએ કહયું, બાપને તો જન્મ ધરીને જોયાજ નથી. સીપાઈએ પુછયું, મા ? કઠીઆરાએ કહયું, ભુખ મરે મરી ગઇ; સીપાઈએ કહયું ત્હારૂ સગુ વ્હાલુ ! કઠીઆરાએ કહયું, આખી દુનિયા, સીપાઇએ ચાબુક મારી પુછયુ સાલા મીજાસ કેટલા રખતા હે !

કઠીઆરાએ કહયું, મને મરેલાને શા માટે મારો છો? સીપાઇએ કહયું, સીધા જવાબ કયું દેતા નહી? કઠીઆરાએ કહયું. સાહેબ! જે કહું છું તે ખરૂજ કહુંછું. દુનિયામાં ઇશ્વર શીવાય મારે કોઇજ નથી. મા ભુખ મરે મરી ગઇ, બાપને જન્મ ધરીને જોયાજ નથી. આ લાકડાં વેચી નિર્વાહ કરૂછું.

સીપાઇએ કહયું, તબ ચલ રાજા તેરેકું બુલાતે હે, કઠીઆરાએ કહયું, શું રાજાએ ગરીબો ઉપર પણ વેરો નાંખવો ધાર્યો છે ! સીપાઇએ કહયું, કયું ન નાંખે ? રાજા હે ! કઠીઆરાએ કહયું, શું રાજા એવા મન મોજી છે! સીપાઇ કહયું, હા ! ગામ ધની હે, મરજી ચાહયસો કરે! ધનીકા કોઉ ધની હે ?

કઠીઆરાએ કહયુ, ગામ ધની કો પુછને વાલા રામ ધની હજરા હજુર છે, તે અદલ ન્યાય કરનાર છે; રાજાને શું તેનો ડર નહી હોય ! સીપાઇએ કહયું, ચલવ્હાં આકે પુછના કઠીઆરાએ કહયું જરા સાંભળો તો ખરા !

કઠીઆરો— ગાયન.

દુ:ખીઆંને રીબાવવાં, તેમાં નહી કાંઇ સાર;
સતીઆંને દુભાવવાં, તેમાં પાપ અપાર.
સકળ સંસારમાં એક ધર્મ દયા માની લઇએ;
વળી દાન દિનતા એ ધર્મ સાચો ચીત ચહીએ.સકળ

સાખી.

દયા મુળ છે ધર્મનું પાપ મુળ અભીમાન,

તુલસી દયા ન છાંડીએ જ્યાં સુધી ઘટમાં પ્રાણ.
રાય રંક પ્રાણી માત્ર સરખાં માની લઇએ,
તજી અભીમાન દયા દેવી દીલ રાખી રહીએ;
સુખ દુઃખ પુન્યાઇ કર્મની, પુર્વ સંચીત ભોગવાય,
આગળ માટે ચેતવું, પામર શીદ મલકાય. સકળ.

સીપાઇએ કહયું એતો જાણ્યું તારૂ ટાયલું ! ચાલ્ય આગળ થા ? કઠીઆરાએ કહયું, ભલે ચાલો; એમ કહી કઠીઆરો સીપાઈ સાથે રાજ્ય દરબાર તરફ ગયો.

તેજ દીવશે વેલીનો લગ્ન દીવશ હોવાથી, રાજા રાય-સીંહ દરબાર ભરી બેઠા છે ત્યાં બનાવટી કુમાર વેલી સુંદરી વીણા, સ્ત્રી મંડળ, વીગેરે કચેરીમાં આવ્યાં, અને યોગ્ય આસને બીરાજીત થયાં, સર્વે બીરાજીત થયાં, ત્યાં વેલીને વળાવાની હોવાથી સ્ત્રી મંડળે ગીત ગાવા માંડયું.

સ્ત્રીઓ— ગીત.

રસ વેલી છેલ્લી આ શીક્ષા અવધાર.
રહી તુજ પતી સંગ સુધાર્ય સંસાર,
માતને તાતની લાજ ઉધાર્ય,
જઇને સાસરીયામાં તુજ નામ વધાર.
બ્હેની મારી સાસુ સસરાની આજ્ઞા પાળજેરે,
બ્હેની મારી પતીને પ્રભુ સમ ભાળજેરે
બ્હેની મારી પરનીંદા દુર્ગુણ ટાળજેરે.
બ્હેની મારી વડીલો પુજ્ય ભાવે ન્યાળજેરે.
બ્હેની મારી દુર્ગુણ દુરાચાર ખાળજેરે,
બ્હેની મારી ઈજત આબરૂ સંભાળજેરે;
બ્હેની મારી બન્ને કુળ જઈને ઉજાળજેરે;
રે સૌભાગ્યવંતી મમ બ્હેની સતીઓ જગ પુજાય
જગ પુજાતાં સતીને પગલે મંગળ મય સા થાય.

રાજા રાયસીંહે વીણાને કહ્યું, જોયું કમભાગ્ય છોકરી વેલીને જોધપુરના કુમારની સાથે વરાવી જોધપુરની રાણી બનાવી, કહે તારી શું ઇચ્છા છે? વીણાએ કહ્યુ, પીતાજી! આપ વારે ઘડીએ શા. માટે પુછો છો હું! પ્રથમથીજ જણાવી ચુકી છું કે, હું તો મારે ઉદ્યોગના ભાઇ ભાગ્યની ભગતાણી છું.

રાજાએ કહ્યું, કમભાગ્ય છોકરી! હાથે કરીને દુઃખ હોરવા શા માટે તૈયાર થઇ છુ? સુખી કરનાર પણ હું છું, તેમ દુઃખી કરનાર પણ હું છું; જોયું? વેલીને કેવી સુખી બનાવી? હજુ પણ કાંક વિચાર કર્ય?

વીણાએ કહયું પીતાજી! વિધિએ નિર્મ્યું સુખ ભોગવવાનું છે. તમારૂ કર્યું કાંઇ સુખીએ થતુ નથી તેમ દુઃખી પણ થતુ નથી તમે સુખ આપવા પ્રયત્ન કરશો, પણ કરમમાં દુઃખ લખ્યું હશે તો સુખ કેવી રીતે મળશે? તમે સુખ આપશો, પણ કરમમાં દુઃખ લખ્યું હશે, તો તમારૂ આપેલુ સુખ શું કામમાં આવશે? જુવો સાંભળો.

વીણા — છંદ.

કરમ કરે તે સાચી વાતો, વગર કરમ નહી હોનેકા,
વીધાતાને લેખ લખ્યા તે, નહી મીટાયા મીટનેકા;
રાજા ભરથરી અને ગોપીચંદ, તુરી અઢાર ઘર લખ ઘોડા
કર્મે એવા લેખ લખેલા, રાજ પાટ સબકુ છોડા.
સોલાસો રાણી તરછોડી, ચલે રાજ્ય અંધકાર પડા,
જોગી થઇને ગયા જંગલમાં જુવો દાખલા કર્મોકા;
પાંચે પાંન્ડવ સતના પુરા, કરે રાજ હસના પુરકા.
બાર વરસ વનવાસ વેઠીઓ, જુવો દાખલા કર્મોકા.
સીતાને હરી ઘેરજ લાવ્યા, સેન આયા રામ લછમનકા.
એક પલકમાં રોળિ લંકા, જુવો ભવાડા કરમોકા;
રાવણ રાજે કરી તપસ્યા, મહાદેવકુ પ્રસન્ન કીયા,
દ ચોકડી રાજયને પામી, છેવટ ધુલમેં મીલાદીયા.

ભસ્માસુરને ભસ્મ કર્યો તે લેખ લખેલો કર્મ મેં,
પાર્વતી ઉપર નજર બગાડી. ભસ્મ થયો તે એક પલમે;
રાજા હરીશ્ચંદ્ર તારા રોહીશ્વર, જઈ વેચાયાં કાશીમે,
કરમની શી કહુ હકીકત, પીતાજી ક્યાસ કરો દીલમે.
કરમથી જઈ રાજ્ય કમાવે, કરમ ટુકડા મંગાવે,
કરમે હસ્તીપર જઈ બેસે, છત્રપતિ પણ કહેવરાવે;
કીધો ઉત્તમ ખ્યાલ જગે આ, કરમ વીના નર નહી પાવે
વીધી લખીઆ લેખ મટે નહી, મુરખ હું પદે પસ્તાવે;
મે કીધું હું કરીશ કહેતા, પ્રાણી દીલ વીચાર કરો,
જેઠા કહે બને કર્મ પ્રમાણે. હું પદમાં શીદ કુટાઈ મરો.

માટે પીતાજી! કર્મે લખ્યું બને છે; ભરથરી અને ગોપીચંદ જેવા રાજાઓ જેમની સાહ્યબીની ગણના પણ થઈ શકે નહી, તેવા રાજાઓ રાજ્ય, પાટ, સ્ત્રીઓ વિગેરે છોડી જંગલ વાશી જોગી થયા, તેમને જોગી કરવા કોણ ગયું હતું, કર્મેજ થયા ને! પાંચ પાંન્ડવ કે જે સતીયા હતા ને હસ્તીના પુરના રાજ્ય ધણી હતા, તેમણે જુગાર રમી બાર વરસનો વનવાસ વેઠયો હતો, તે કોણે વેઠાવ્યો હતો? કર્મેજને? રાવણ રાજા કે જે ચૌદ ચોકડી રાજયનો ધણી હતો, વા વાસીદુ કાઢતા, ને પવન પાણી ભરતા; એવો રાજા સીતાને હરી લાવી લંકા રોળાવીને પોતે પણ રોળાણો, તેને તેવી બુદ્ધિ આપવા કોણ ગયું હતું! કર્મેજ બન્યુંને! ભસ્માસુરે શંકરને પ્રસન્ન કરી ભસ્મ કંકણ માગી લીધું હતું, તે પાર્વતી ઉપર મોહીત થતાં જાતેથીજ ભસ્મ થયો, એવી મતી આપવા કોણ ગયું હતું? તે પણ કર્મેજ તેવુ સુજાડયું હતું ને! વળી હરીશ્ચંદ્ર, રાણી તારા મતી, અને રોહીત, કાશીમાં જઈને વેચાણાં તેમને કોણ વેચવા ગયું હતું, એ પણ કર્મેજને? માટે પીતાજી સુખ અને દુઃખ કર્મે લખ્યું હશે. તેવું મળશે; તમે શું કરનાર છો?

રાયસીંહે કહ્યું, કર્મની વાત જવા દઈ કહેકે સુખી કર નાર તમે છો, તેમ દુઃખી કરનાર પણ તમેજ છો; નહીતર પુરી પસ્તાઈશ ? વીણાએ કહ્યું. પીતાજી ! કેળ એકજ વાર ફળે છે, સીંહણ એકજ વાર પ્રસવે છે, તેમજ સત્યવાદી પુરૂશો એકજ વચન બોલે છે. તમો ગમે તેવો કંગાલ રોગીઓ, કોડીઓ, પતીઓ, જેવો પતી સોંપશો, તેને ઈશ્વર સમજી તેની શેવા ચાકરી કરીશ, પણ ખોટી પળશી તો કરનાર નથી, તે નથીજ. પળશી શા માટે કરવી ? શું મારા ભાગ્યને ફેરવનાર હતા ! વીક્રમરાજા ભરથરીના જોગી થઈ ગયા પછી ઉજેની નગ્રીમાં આવી ચઢયા, ત્યારે વીરવૈતાળ કોઈ રાજાને જીવવા દેતો નહોતો, પરંતુ વિક્રમ જેવા પર દુઃખભંજન વીરે કર્માનુસારેજ વૈતાળને વશ કર્યો છે, વીરવૈતાળ જેરો દેવ તે પણ વીધીના આંક ફેરવી શકયો નથી, તો તમારાથી શું બનનાર છે ?

રાયસીંહે કહ્યું, હઠીલી છોકરી ! તારી હઠનુ ફળ હાલજ અહીઆં આપુ છું; એમ કહી સીપાઈ કે જેને નવારસીઓ કંગાલ રખડતો છોકરો ખોળી લાવવા મોકલેલો તેને કહ્યું કયાં છે પેલો કંગાલ? સીપાઈએ કહ્યું, આ રહ્યો; એ પ્રમાણે કહી કઠીઆરાને રાજા પાસે લાવ્યો; રાજાએ વીણાનો હાથ તે કંગાલના હાથમાં આપ્યો, એટલે કે તેને કઠીઆરા સાથે પરણાવી. પરણાવીને કહ્યું, હવે આને સુખે સુનારો બનાવજે ? વીણાએ કહ્યું, હું શું બનાવાની હતી, મારી આસ્તા બનાવશે. રાજાએ કહ્યું. ઠીક છે ? તે વખતે જોઈ લેવાશે. એ પ્રમાણે કહી, વેલીને બનાવટી કુમાર સાથે અને વીણાને કઠીઆરા સાથે વીદાય કરી. વીણાને કંગાલને આપી તેથી રાણી મનમાં ઘણીજ ખુશી થઈ, અને પુત્રીઓને વળાવી સૌ મહેલમાં ગયાં.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

બનાવટી કુમાર વેલી સાથે લગ્ન કરી પોતાને ઉતારે આવ્યો અને પોતાનો બનાવટી રાજકુમારનો રોફ દેખાડવા ઘર તરફ જવાનો વીચાર કરી વેલીને ઉતારામાં મુકી પોતાને ઘર ગયો; ઘેર જઈને ઉભો, ત્યાં તેની ડોશીએ કહ્યું દીકરા ધમા ! આવો રાજા જેવો કયાંથી થયો છું ? આવાં લુગડાં કયાંથી પેહેર્યાં છે ?

ધમે કહ્યું, ડોશી ! એ ડોશી! તને શું ખબર પડે ? હું ધમો નથી, પણ જોધપુરનો રાજકુમાર છું, અને રાજા રાયસીંહનો જમાઈ છું. સમજી ? ડોશીએ કહ્યું દીકરા એવું ન બોલીએ ? રાજા જાણશે તો હેરાન થઈશ ? ધમે કહ્યું ડોશી ! એ ડોશી ! શું હું ખોટું કહું છું ? ખોટું સમજતી નહી; કાલે હું અહીંથી ઉપડી જવાનો છું, તેથી તમને મળવા આવ્યો છું,

ડોશીએ કહ્યું, હાય ! હાય! કયાં જવા ધાર્યું છે ? તેં તો મારા ધોળામાં ધુળ નાંખી; ત્યાં ધમાની વહુએ કહ્યું પીટયાએ રાજકુંવરીનો ભવ બગાડયો રોયા મારો ભવ બગાડયો, એતો ઠીક, કે તારા નામનું હનાન કરી બીજે નાતરે જઈશ, પણ બીચારી રાજકુંવરીનું શું થશે ? ને જો રાજા જાણશે તો તારી શી દશા થશે, તેનો વીચાર કર્યો ! જયાં ટળતો હોય ત્યાં ટળ્ય; મેં તો આ તારા નામનાં ફોડયાં; એમ કહીને હાથની ચુડીઓ ફોડી નાંખી; ધમે કહ્યું રાંડ ફાટી છુ કેમ ? ધમાની વહુએ કહ્યું, હું શેની ફાટી છું ? ફાટયો તો તું છું, કે બીચારી ડોશીના ધોળામાં ધુળ નાંખી, અને રાજકુંવરીનું અપાર બગાડયું.

એ પ્રમાણે ટંટો કરી રહ્યાં છે, ત્યાં પડોશનાં બૈરાં એ

કઠાં થયાં, અને ધમાને શીખામણ આપવા લાગ્યાં. ધમાની વહુએ કહ્યું, મારા રોયાએ. બીચારી દેવ કુમારી જેવી રાજાની કુંવરીનો મનખો બગાડયો, અને આ ડોશીનાં ચોળાંમાં ધુળ નાંખી. સ્ત્રીઓએ કહ્યું, શું કર્યું ? ધમાની વહુએ કહ્યું રાજકુવરી સાથે દગો કરીને પરણ્યો; બધી સ્ત્રીઓએ કહ્યુંહેં!

ડોશી—સ્ત્રીઓ—ધમાની સ્ત્રી—ધમો—

ગાયન.

(વાહરે તારાં નખરાં) એ રાહ

ડોશી—હાયરે ! લુંટાવી લાજ, હાયરે ! ગોઝારા આજ;
      કટકા થાએ આ કાળજાના.
સ્ત્રીઓ—મર્ય પીટયા હાંઢીયા તું કાં લજાના.
ધમાની સ્ત્રી—છાજીઆં લઉ તારાં મઝાનાં.
ધમો—ફક્કડ મુખડુ !
ધમાની સ્ત્રી—શુ હું બાળું ?
ધમો—ના ના જો કેવું રૂપાળુ !
ધમાની સ્ત્રી—ભુત જેવું ભડકામણું ભાળું,
      પાપી કીધું હાથે કાળું.
ધમો—કેમ ?
ધમાની સ્ત્રી—ભવ કુંવરીનો નીચ બગાડયો,
      સંસારમાંથી મુળગો કાઢયો; એમ !
ધમો—જા જા રાંડ ફક્કડથી સુધર્યો સંસાર,
ધમાની સ્ત્રી—લઉ તારાં છાજીઆં. જા મશાણુ મોઝાર;
સ્ત્રીઓ—મર્ય પીટયા હાંઢીયા, તું કાં લજાના
ધમાની સ્ત્રી—છાજીઆં લઉ તારાં મઝાનાં,
      લઉ છાજીઆં છાજીઆં છાજીઆં.

ધમો સ્ત્રીઓથી છુટી પોતાના ઉતારા તરફ ગયો; ઉતારામાં વેલી કુંવરી હવાઇ વીચારોમાં ગુંથાણી હતી; તે તો જાણુતી હતી કે, હવે હુ જોધપુરની રાણી બની છું. પણ બીચારી ક્યાં જાણે છે ! કે મનખો ધુળ થયો છે ? જોધપુરની રાણી બની છે તેથી નવીન નવીન સાહ્યબી ભોગવવાના હવાઇ વીચારમાંજ તલ્લીન બની તેવાજ ઉદગારો સુખેથી કહાડતી હતી.

વેલી— ગાયન

(હું મસ્તાન પ્રેમની) એ રાહ.

અરે રાજય રાણી હું બની, પાર સાહ્યબીનો નહીરે;
કુમારને કળે કરી વશ કરીને રહીરે.
સાહ્યબીની શોખીલી છુ, મળી આપે અહીંરે. આવી.

સાખી.

ભવ્ય મહેલો ભોગવું. ભોગુ ભોગ અપાર;
ઠાકરની ઠાકર બની, દાશી દાસ હજાર.
ખમા ખમા કહેવાવાની હુંતો આપે સહીરે.

પ્રમાણે હવાઇ કીલ્લા બાંધે છે, ત્યાં ધમો આવી પહોંચ્યો. બનાવટી કુમારને વેલીએ સવિનય પ્રણામ કર્યા. ધમાને વેલીએ કહ્યું, નાથ ! હવે આપણે કયારે જોધપુર જઇશું ? ધમે કહ્યું, પ્રિયા ! તેજ તજવીજ ચાલે છે; વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! હવે બનતી ઉતાવળે જોધપુર પહોંચી જઇએ તો ઠીક; ધમે કહ્યું, પ્રિયા ! એટલી બધી અધીરાઇ કેમ આવી છે ?

વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! વૈભવ ભોગવવાની અધીરાઇ, એ બાળાઓમાં ખાસ કરીને રહેલી છે. બનાવટી કુમારે કહ્યું

પ્રીયા ! અધીરાં શામાટે થાઓ છો ? ભવ્ય ભુવનોમાં મહ લાવીશ, હજારો દાસ દાસીઓ સેવામાં હાજર કરીશ, અને હજારો વૈભવો ભોગવાવીશ; કદાપી તેવી સાહ્યબી મારી પ્રી યાને કમતી પડશે, તો તેથી પણ અધિક સાહ્યબી વસાવી તેનો ઉપભોગ મારી પ્રિયાને આપીશ, વેલીએ કહ્યું, નાથ તમારી મને પુર્ણ ખાત્રી છે.

આ પ્રમાણે વાર્તા વિનોદ કરે છે, ત્યાં અરજણીઓ આ વી પહોચ્યો; અરજણીએ કહ્યું, મોહોટા મોહોટા રાજકુમા રની ઝણણુ ! એ પ્રમાણે કહ્યું. ત્યાં ધમાએ તેને કહ્યું, અહીં કેમ આવ્યો છું ? અરજણીએ કહ્યું નખ્ખોદ ! આ શું કરવા બેઠો છુ ! તારી ડોશીનું કેહે વું માનવું નથી ?

વેલીએ કહ્યું નાથ તમે શા માટે મગજમારી કરો છો? સીપાઇઓને કહોને, કે મારી કાઢે; ધમે અરજણીઆને ધ- કકો મારી કાઢી મુકયો, ત્યાં અરજણીએ કહ્યું, હમણાં હું તારી વ્હલે કરૂ, છું કહી તેની ડોશીને તેડવા ગયો. અરજ ણીઆને ધકકો મારી ધમાભાઇએ રોફમાં કહ્યું, ચલુનજા નહીતર ધકકા મારૂન કાઢુન ટાકલા હેલા. આ શબ્દોનો ભાવાર્થ અરજણીઆના ગયા બાદ વેલીએ બનાવટી કુમા રને પુછયો, કે નાથ ! આપ એ શું બોલ્યા ?

બનાવટી કુમારે કહ્યું, એતો અમારી જોધપુરી ભાશામાં તેની સાથે વાત કરી; વેલીએ કહ્યું, નાથ આપે તસ્દી શા માટે લીધી ? સીપાઇઓ કયાં ગુવા ! બનાવટી કુમારે કહ્યું પ્રિયા ! બારોટ મુવો છે, તેથી સીપાઇઓ તેને રોકી શકે નહી, તેથી અહી આવ્યો, અને આપણા લગ્નની ખુશાલી નું ઇનામ માગવા લાગ્યો; મેં તેને એક ગામ આપ્યું, તેણે

કહ્યું એક નહી, પણ બે આપો; મેં કહ્યું જોધપુર જઈને વાત. તેણે કહ્યું બસ અહીંજ આપો, તેથી તેને ધકકો મારી બહાર કાઢવો પડયો.

વેલીએ કહ્યું, નાથ! આ પ્રમાણે લોકોને ગામનાં ગામ ઈનામમાં આપી દેશો, તો આપણી સાહ્યબીમાં ખામી નહી આવે! ધમે કહ્યું મારી સમજુ સુંદરી! આજ સુધી તમારા જેવી સમજુ સુંદરી જોધપુરના દરબારમાં નહોતી; હમારા વડીલોએ કોઇને ઉત્તર, કોઇને બંગાળા, કોઇને ઓઢીઆ કોઈને દીલ્હી, કોઈને, સીંધ, કોઈને કાઠીઆવાડ, કોઈને કચ્છ, કોઇને દક્ષીણ, વિગેરે દેશો ઇનામમાં આપી દીધા છે. તે વખતે જો તમારા જેવી સમજુ સુદરી જોધપુરના દરબારમાં હોત, તો આજની સહ્યબી જુદીજ હોત.

વેલીએ કહ્યું, નાથ! શું એ બધી સાહ્યબી જોધપુરના દરબારમાં હતી! ધમે કહ્યું હા. મારી સમજુ પ્રાણ આધાર, તે કુલ સાહ્યબી જોધપુરના દરબાર તરફથી લોકોને ઈનામમાંજ આપી દેવાણી છે. રાજાઓને સુખ છે, કયાં? જે આવે તે માગતુ ને માગતુજ હવે, તો હું આ સાહ્યબીથીજ કંટાળ્યો છું.

વેલીએ કહ્યું, તમે કંટાળ્યા, તો હું પણ કંટાળી. બનાવટી કુમારે કહ્યું, એ તો મને ખાત્રી છે, કે જેના ઉપર મને કંટાળો તેના ઉપર મારી સુઘડ સુંદરીને કંટાળો આવવાનોજ; ગરીબાઇ સમાન સુખ આ દુયાનીમાં બીજું નથી. વેલીએ કહ્યું, નાથ! તે બરાબર છે. ધમે કહ્યું સાચું છે, મારી સમજુ સુંદરી, સતીઓ કાંઇ સાહ્યબીને વરતી નથી પણ પતીની દેહનેજ વરે છે. ગરીબીના સુખનો જે અનુભવ સતીઓને મળે છે, તેવો સાહ્યબીમાં મળતો નથી.

વેલીએ કહ્યું, નાથ! તે બરાબર છે. ગરીબાઇમાં સતીઓને વિશેશ સુખ છે. ધમે કહ્યું, કદાપી હું માળી હોઉં,

ને ફુલવાડીનો ધણી હોઉ તો ? વેલીએ કહ્યુ, તો શું મધુર મનહર પુષ્પો વીણી લાવી તેનો ઉત્તમ હાર બનાવી મારા નાથની કોટે પહેરાવું.

બનાવટી કુમારે કહ્યું, સાચુ સુખતો માળી અને માળણુમાંજ સમાયેલું છે. વેલીએ કહ્યું તે બરાબર છે; ધમે કહ્યું હું માળી હોઉ, ને ફુલ ઝાડોને પાણી પાતો હોઉ, તો તું ક્યારા બાંધતી આવે ખરીને ? વેલીએ કહ્યું, હાજતો; એ પ્રમાણે વાર્તાવીનોદ કરે છે, ત્યાં ધમાની ડોશીને તેડી અરજણીઓ આવી પહોચ્યો.

ધમાની ડોશીએ કહ્યુ, ધમા ! એ ધમા ! વેલીએ કહ્યું નાથ ! એ કોણ છે ! કોક ગાંડી જેવી લાગે છે ધમે કહ્યું હા ! એતો ગાંડી છે, પેલા ધમલાની મા હશે ? વેલીએ કહ્યુ, નાથ ! તમે તેને ક્યાંથી ઓળખો છો ? ધમે કહ્યું એતો એણે મને જંગલમાં રોટલો આપ્યો હતો, ને મેં તેને ઇનામમાં ગામ આપ્યું હતું.

ડોશીએ આવી રાજકુમારનો હાથ ઝાલ્યો, અને અરજણીએ બાજો હાથ ઝાલી કહ્યુ, નખ્ખોદ ! કેમ ફાટયો છું? ડોશીનું કહેવું કેમ હાંભળતો નથી; વેલીએ રાજકુમારને છોડવવા સીપાઈને બુમ પાડી, ત્યાં ધમલો તેમના હાથમાં થી છુટીને વેલી પાસે આવ્યો, અને કહ્યું મેરૂ બાઇરાંથી સમજે, માટે તમે સમજાવીને કાઢો.

વેલીએ ડોશીને કહ્યું, ડોશીમા ! તમો રાજકુંવરને ઓળખતાં લાગો છો ! ડોશીએ કહ્યું હા ! પુરેપુરો ઓળખું છું. મને લાગે છે કે તુ એને બરોબર ઓળખાતી નથી.

રાજકુંમારે કહ્યું, હાંકી કાઢો, એતો ગાંડી છે, હાંકી કાઢવાનું કહેતાં ડોશી અને અરજણીઓ પાછાં રાજકુમારને વળગ્યાં. રાજકુમારને છોડવવા વેલીએ સીપાઈને બુમ પાડી

સીપાઇને બુમ પાડી, ત્યાં જાલમસીંહ આવી પહોચ્યો, અને રાજકુમારની ગમ્મત જોવા બાજુ ઉપર ઉભો રહ્યો અને ગમ્મત જોવા લાગ્યો.

વેલીએ પાછી બુમો પાડી, ત્યારે બનાવટી કુમારે કહ્યું શું જોધપુરના કુમારને સીપાઈઓ છોડવશે ? એ પ્રમાણે કહી બંને જણુને ધક્કા મારતાં બને પડી ગયાં અને સાથે તે પણ પછડાણો.

વેલીએ પાસે જઇને તેને ખમા ખમા, ના શબ્દોથી વધાવ્યે; ધમો ઉઠીને ઉભો થયો અને કહ્યું, મને કયાંઇ વાગ્યું નથી, અરજણીઓ ને ડેસી પણ ત્યાંથી વીદાય થઇ ગયાં તેઓ ગયાં, ત્યાં જાલમસીંહે કહ્યું હવે ભાડાનો દરેસ ઉતારી ખરા રૂપ ઉપર આવો.

વેલીએ કહ્યું આ શું કહે છે ! અને કેમ આવ્યા છે ? ધમે કહ્યું, સૌ આવે છે તેમ ! માગવા લ્યો તમોને; જોધપુરનું રાજ્ય ઇનામ ! (સંભાળજો, બરાબર સાચવજો જાલમસીંહે કહ્યું, ત્હારા બાપનુંજ છે ને ! હવે હાર અને પોંચીઓ લાવ ! બનાવટી કુમારે હાર કાઢી જાલમસીંહને આપ્યો અને કહ્યું, આ હાર તમોને ઇનામ ? જાલમસીંહે કહ્યું પોંચીઓ, ધમે કહ્યું વજેસીંહના છે. જાલમસીંહે કહ્યું, તને તેની શી પંચાત છે ! બનાવટી કુમારે પોંચીઓ કાઢીને કહ્યુ, લ્યો આ પોચીઓ પણ ઇનામ.

જાલમસીંહ હાર અને પોંચીઓ મુકવા ગયો, ત્યાં વેલીએ કેહ્યું, નાથ ! આ શું કરો છો ? ધમે કહ્યું મારો પરમ પ્રિય પ્રાણધાર ! હું તમને પ્રથમથીજ જણાવી ચુકયો છું કે, હું ગરીબ થવા ઇચ્છું છું. ગરીબાઇ સમાન સુખ બીજા કશમાં નથી.

આ પ્રમાણે વાર્તા વીનોદ ચાલેછે, ત્યાં જાલમસીંહે આવીને કહ્યું, હવે તારા ખરા રૂપમાં પ્રગટ થઇ જા ધમલા

માળી ? વેલીએ કહ્યું આ શું છે ? જાલમસીંહે કહ્યું; મને ધિક્કારી કાઢયો, તેનું આ ફળ; આ જોધપુરનો રાજ્ય કુમાર નથી. પણ ધમલો માળી છે. વેલીએ કહ્યું હેં ! જાલમસીંહે કહ્યું, હેં શું ? હાઃ જાલમસીંહનાં આવાં વેણ સાંભળી વેલી મુરછામાં પડી.

વેલી મુર્છામાં પડી, ત્યાં તાંતોલખાં ગવૈયો આવી પહોંચ્યો. તાંતોલખાંએ આવી ધમાને કહ્યું કયો જીનાબ ? એક પાવસેરકી સુનાઉ ? ધમે કહ્યું, બળી તારી પાવસેરકી. ને અધશેરકી. તાંતોલખાંએ કહ્યું. કયોં ? જાલમસીંહે કહ્યું, તે જોધપુરનો રાજ્યકુમાર નથી, પણ ધમલો માળી છે. ધમલાનું નામ સાંભળી તાંતોલખાંએ તેને એક ટપલી મારીને કહ્યું. સાલેને કયા બેસ ભજાયા !

જાલમસીંહે તાંતોલખાંને કહ્યું, તમો વેલીને લઇ નદીની પેલી બાજુ આવો, ત્યાં હું તમને આવી મળીશ; એમ કહી તે ગયો. તે ગયો તે અરસામાં વેલીને મુર્છા ઉતરી, ને બેઠી થઇ; ત્યાં ધમો વેલી પાસે ગયો, અને કહ્યું, સુદરી ? મારૂં તો જરા સાંભળો ? વેલીએ કહ્યું, શું સાંભળું પસ્તાવાનો ડુંગર ઉલટયો છે.

ધમે કહ્યું કુંવરી, તેમાં મારો બીલકુલ દોશ નથી. અભીમાનેજ તને ચઢાવી, અને તેથીજ ઠાકોરોને ધીક્કારાવી. ઠાકોરોએ મને ખોટો રાજકુમાર બનાવી તારી સાથે જોડાવી કુળના કુવામાં ડુબાવી. છેવટે મને બનાવી તારી આ દશા લવરાવી. સમજ જે કે જયાં જયાં અભીમાન ! ત્યાં ત્યાં પાપનુંજ મુકામ; અને છેવટમાં સમજ જે કે પસ્તાવાનું આમને આમ; ધમો જાય છે.

વેલીએ રૂદન કરતાં કહ્યું, હા ! હા ! હવે પુરૂ સમજાયું; વેલી બ્હેનનાં વચનો હવે પુરેપુરાં યાદ આવ્યાં; પીતાજીના અભીમાનનું ફળ પુરેપુરૂ મળ્યું; હુંજ આંધળી કે અભીમાનમાં તણાણી.

ગાયન.

વેલી— (મુઆણી મધ્ય દરીએ) એ રાહ.

આંધળી માનમહી હું તણાણી, હવે પ્રભુ બેલી તુંહીરે,
મુરખ હુ મનખેથી રોળાણી, હવે પ્રભુ બેલી તુંહીરે;
બ્હેન શીખને નવ ગ્રહી, જાણ્યો દેશી ભાવ,
ધન્ય ધન્ય ! તુજ બેહેનડી, મુરખ હુ રહી સાવ.
હવે કરૂ શું ? હે ! પ્રભુ, સાહ્ય થાઓ એ વિભુ !
મુરખતા છેવટમાં છે જણાણી.................હવે.
મ્હોટા રાજપર મોહી પડી મુરખ માને બાપ,
પતંગ સમ ઝંપલઈ પડયાં દીપકમાં જઇ આપ;
ખરે છે જીંદગી મારી હણાણી ....હવે.

વેલીએ વિચાર કર્યો, હવે ઘેર જઈને શું કરૂ ! આ કાળુ મોહું શું બતાવું ? બ્હેન વિણા ! તારો એક એક બોલ હૃદયમાં ભાલાની માફક ખુંચે છે. તેં તો કહ્યું, કે બ્હેન પસ્તાઈશ ? પણ મેં અભીમાનીએ તારાં વચન નહી માનતાં તને ધિક્કારી; ત્હારૂ કહેવું અક્ષરે અક્ષર સાચું છે. દાટયા ભુલે, પણ લખ્યા ભુલતા નથી. નશીબમાં આવું લખ્યું હશે; તો કોણ મીથ્યા કરે ? મા બાપે તો ઉત્તમ જોધપુરનો રાજકુમાર જાણીને મને પરણાવી, પણ કરમમાં માળી લખેલો, તે રાજય કુમાર કયાંથી મળે ? હવે નશીબ જયાં લઇ જાય ત્યાં જવું, તેમાંજ સાર છે. નશીબ એજ દુનિયામાં મોહોટી વાત છે, કરમવિના નર કોડી ન પાવે, તે કહેવત અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. તાંતોલખાંને જોઇ; કેમ તાંતોલખાનજી ? તમે કયાંથી ? તાંતોલખાંએ કહ્યું, એસેઇ ઇધર આયા, ઓર સબી બાતકા ભેદ પાયા. વેલીએ કહ્યું. નશીબનો દોશ; તાંતોલખાંએ કહ્યું કાયકુ ગભરાતે હો ? ચલો મેરી સાથ, માલીક સબ અછાઇ કરેગા; વેલી એ કહ્યું

ચાલો, જેવી હરીની મરજી ! એ પ્રમાણે કહી તાંતોલખાં સાથે ચાલી નીકળી.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વીણા સુંદરીને મુકી કઠીયારાએ જવા માંડયું. કઠીયારાના જતાં જતાં વીણાએ તેનું નામ ઠામ પુછયું; કઠીયારાએ પોતાનું નામ કઠીયારોજ જણાવ્યું, અને પાસેના જંગલના ઝુપડામાં રહું છું; તેમ જણાવ્યું, અને ચાલ્યો ગયો. કઠીયારો ગયો, ત્યાં વીણાએ વિચાર્યું, નાથ તો ગયા, હવે મારે આ વૈભવ શા કામના છે ? હવે તો નાથની ઝુંપડીનો વૈભવ તેજ મારા કામનો છે.

ભાગ્ય ? ભાગ્ય ? અભાગીયા ભાગ્ય ? તારા કરમમાં તે વૈભવ લખાયો હશે, તો તને આવો વૈભવ શેને મળે ! વિધિ ? વિધિ ? તારી વાત ન્યારીજ છે ? રંકને રાજ્ય ગાદી ઉપર બેસાડનાર તે પણ તું, ને રાયને રંક બનાવી વન વન રખડાવનાર તે પણ તુંજ છે. હું કોણ ! પતિ કોણ ? એ સંજોગ મેળવી આપનાર વિધિ ! તને લાખો ધન્યવાદ છે.

આ સ્વપ્નવત્ત સાહ્યબી શું કરવાની ? રાજ્ય મહેલ શું કરવાના ? ખાનપાન શું કરવાનાં ? વસ્ત્ર શણગાર શું કરવાના ? બધુએ ફક્ત આ ભવને માટેજને ? એમાંનું કાંઈ સાથે આવવાનું નથીજને ?

શી સાહ્યબી ! શેની સાહ્યબી ! રાજ્ય મહેલમાં વસનારનો અને ઝુંપડામાં વસનારનો છેવટનો ઠામતો શ્મશાન ભુમીજ છેને ? રાજ્ય મેહેલવાળાનો છેવટનો ઠામ રાજ્ય મહેલ નથી, તેમ ઝુપડામાં વસનારનો છેવટનો ઠામ ઝુંપડામાં નથી, તો પછી નાહકનું તેમાં લોભાવાથી ફળ શું ?

ખાન પાન ? શેનાં ખાન પાન ? સ્વાદ તો ફક્ત ખાતાં વખતેજને ! કહેવત છે કે ખાધુ ઘાંટીને થયું માટી; તે કહેવત શું ખોટી છે ? ઉત્તમ ખાનપાન, અને સુકો રોટલો તેમાંનું જે મળે તે સંતોશીને તો સમાનજ છે, ખાનપાનથી પણ કાયાને ભાડુ આપવાનું છે, તેમ રોટલાથી પણ કાયાને ભાડુ આપવાનું છે, તો પછી નશીબમાં બંન્નેમાંથી જે મળે, તે સંતોશીને તો સમાનજ છે.

વસ્ત્ર શણુગાર ! શાના વસ્ત્ર સણુગાર ? સતીના સાચા વસ્ત્ર શણગાર તેતો પતીજ છે સોનું રૂપું પહેર્યે શું થયું ? ઉમદા વસ્ત્રો પહેર્યે પણ શું થયું ? શું કાયાને દીપાવનાર તેજ છે ? ના ! સતી ધર્મ રૂપ વસ્ત્રો અને શીયળ શણુગારેજ સતી દીપે છે, ઉત્તમ વસ્ત્ર શણુગાર હોય, ને સતીત્વાન હોય ! તો તે વસ્ત્ર શણુગાર શું કરવાના ? સતીને પતીજ સાચો શણુગાર છે અને તેમની શેવાજ સતીને શોભાવનાર છે. ના સોનુ રૂપુ તેના મોઢા આગળ તુચ્છજ છે.

કુલ સાહ્યબી સ્વપ્નવત્ત છે. આખું જગત, અને તેમાં જન્મ પામેલી આ જીંદગી સ્વપ્નવત્ત છે. તો સાચું શું માનવું ? સાહ્યબી સતીને મોક્ષદાતા નથી, પણ તે સાહ્યબીનો ખોટો મદ સતીને રૌ રૌ નર્કે લઇ જનાર છે. સતીને પતીની શેવા એજ સાચી સાહ્યબી, એજ મોક્ષનો મારગ અને એજ પ્રભુ છે, બીજું બધુએ ખોટું છે.

સતીને પતી એજ પ્રભુ છે, બીજા દેવ દેવીઓ નકામું છે. બીજાં દેવ દેવીઓથી સતીનો ઉદ્ધાર છેજ નહી, કારણુ પ્રથમ પતી અને પછી પ્રભુ; એમ સતીઓએ સમજવાનું છે. પુરૂષોને પ્રથમ માત પીતા, અને પછી પ્રભુ; અને તેમનેજ પ્રભુ સમજવાના છે. તેમને તરછોડી બીજાં ગમે તેટલાં દેવ દર્શન, જપ તપ આદિકરે. તે કેવળ ઢોંગરૂપ અને રૌ રૌ નર્કે જવાની નીશાની છે.

માટે કર્મે મળેલા ભાગ્ય શાળી ભરથાર પાસે પહોંચી જવું તેજ ઉત્તમ છે સતીને પતીનો પળભરનો પણ વિ- યોગ થાય, તો સતીને ચેન પડતુંજ નથી, ને પડે પણ નહિં; તેજ સાચી સતી. ગરીબ પતીને પામી મહીઅરની સાહ્યબી ભોગવવાની ઇચ્છા રાખનાર સતી, તે સતી નહી પણ સાક્ષાત શંખણી સમજવી.

ચાલ્યજીવ તૈયાર થા. આ સ્વપ્નવત સાહ્યબીને છેવટ ને માટે નમસ્કાર કર. નશીબમાં ભોગવવી લખી હતી, ત્યાં સુધી ભોગવી, પાછી કર્મે ભોગવવી લખી હશે, તો આપ થી મળશે; માટે જીવ ! તેવી ખોટી લલોપતા છોડીદે ને પતી ચરણમાં હાજરથા.

આવાં ઉમદાં વસ્ત્ર શણુગાર ને હવે મારે શું કરવાં છે! શું મારા નાથના ઝુંપડાને આતે શોભે ? ના, ના, ઉલટાં લજાવે, અને પતીને સતી ઉપર અંદેશો લવરાવે. માટે આ વાં ઉમદાં વસ્ત્ર શણગાર દુર કરવામાંજ ફાયદો છે. કારણ–

દુહો

માયા શોભે મેહેલમાં, ઝુંપડે નહી સોહાય,
ખાંડ ભળે જઇ ખીરમાં લુણ ભળે નહી ત્યાંય.

માટે જેમ ખાંડ ખીરમાંજ શોભે, તેમ આ વસ્ત્ર શણુ ગાર આ મહેલમાંજ દીપે. માટે તેવી માયા નકામી છે. જીવ ! હવે ખોટી માયા તજી પ્રાણ પ્રભુમાં ચીત્ત લગાડ. એવો વીચાર કરી ઉમદાં વસ્ત્ર શણગાર તજી કઠીયારાને લાયકનો પોશાક એટલે કે સાદી સાડી ધારણ કરી પોને પતી શેવામાં જવા નીકળી.

કઠીયારાનું ઠામ ઠેકાણું પુછી લીધેલું, તેના આધારે

આધારે સતી સુંદરી ખોળ કરતી કરતી કઠીયારાના ઝુંપડા પાસે આવી ઝુંપડામાં કઠીયારો, લાકડાં કાપવાના શ્રમથી નીદ્રાવશ થયેલો હતો, તેને જોઇ વીણા ઘણી ખુશી થઇ, અને કઠીયારાનાં વખાણ કરવા લાગી.

વાહ ! શું સુંદર ગુલાબી મુખ ! શું સુકોમળ કાયા ? શું સુંદર દેદિપ્યમાન દેખાવ ! જો રાજ વંશી પોશાક ધારણ કરે, તો રાજામાં ને આમનામાં બીલકુલ ફેરક નજ પડે. જો કે સુભાગ્યે આ વાસુ કોમળ મળ્યા છે, પરંતુ કદાપિ ગમે તેવા મળ્યા હોય, તો સતીને પ્રભુ સમાનજ છે ને ?

મન ? મન ? તું શા માટે ખોટી ભ્રમણા કરે છે. તને તારા નશીબે જે મળ્યું તેમાં સંતોશ માનીને રહે સમજ ભુડા સમજ,, સંતોશે રહેવામાંજ સાર છે. સંતોશના આમ્રવૃક્ષ ઉપર અમૃતનં આશાફળ બેસેજ બેસે હાય વોયમાં કાંઈજ સાર નથી ભ્રમણા પ્રાણી માત્રને ભરમાવે છે. સાહ્યબીમા સુખ છેજ કયાં ? સંતોષના આમ્રવૃક્ષે બેસનાં આશાનાં અમૃત ફળ ભાગ્યશાળીજ ખાય છે, ને જે ખાય છે તેનો આ ભવને પરભવ આનંદમાં જાય છે. માટે મન ! બધી ભ્રમણા જવાદે.

ગાયન

(મુરખ નર ખાલી ભુલી) એ રાહ

મન ભમરા ભ્રમણે ભુલી (૨) શામાટે તુ ભરમાવે
નાથ સુગટ મણી કર્મે મળીઆ, ગણીલે પ્રભુભાવે
શા માટે અન્ય લલચાવે (૨) ઉર વિચાર શીદ લાવે–અરે
કાળા ગોરા પતી પરમે મળીઆ અખજ શીદ ખાવે
ધર્ય સંતોશ ાચત અતિભાવે (૨) કેમ સતી સત્ય વિસરાવે-અરે
સંતોશ મળે નહી શંખણી ને સંતોશે સતી કહાવે
ધર્ય ભરૂશો એક ભગવતનો (૨) જે ભવ ભય
વીસરાવે–અરે–નાથ.

આહાહા ! નાથતો હજી પુર્ણ નિદ્રામાંજ છે, ચાલ્ય જીવ પતીની શેવામાં તત્પર થઇ જા; હવે તો એજ પ્રભુ અને એજ આ માંથાનાં મુગટ છે; અન્ય લલોપતા નકામી છે; કાષ્ટ કાપી લાવી આ ઢગલો કરી રાખ્યો છે, ને તે શ્રમથીજ નીંદ્રામાં છે. ચાલ્ય જીવ, પતીની ચંપી કરી તેમનો શ્રમ ઉતારૂ. એવો વીચાર કરી પગ ચાંપવા બેઠી. સુકોમળ સતી સુંદરીના હાથનો સ્પર્શ કઠીઆરાને થતાંજ તે ચમકીને એકદમ ઉભો થઇ ગયો.

કઠીઆરો ચમકીને બેઠો થયો, અને વીણા સુંદરીને જોઇ કહ્યું, સુંદરી ! આ શું કરોછો ? વીણાએ કહ્યું, પતીની ચંપી. કઠીઆરાએ કહ્યું અરરર એતે તમોને ઘટે ! વીણાએ કહ્યું, પતીની શેવા ન કરે, તો સતીનું માન ન ઘટે ? કઠીઆરાએ કહ્યું, હું એક બાવળીનું ઠુંઠું તે તમારા જેવી કેતકી કળીનો ભોગી થવાને લાયક છું ? શું ગધેડાપર ચંદેરીની સાડી ઓઢાડવી શોભે ? શું ડુંગળીના દડા સાથે માલતીની કળી દીપે ? શું ગંધાતી ગટરમાં કસ્તુરી મસળવી શોભે ? તમારા બાપે ગુસ્સાના આવેશમાં આવી તમારો હાથ મને સોંપ્યો, તેથી શું થયું ? મુરખ કુંભારે મુલ્યવાન મણી ગધેડાની કોટે બાંધ્યો, તેથી એ શું થયું ? હેવાન-માળીએ માલતીની કળી ડુંગળીના દડા સાથે બાંધી, તેથી એ શું થયું ? ગધેડું મણીને લાયક નથી તે નથીજ ! મુરખ કુંભાર જખમારે છે; ડુંગળીનું દડું માલતીની કળીને લાયક નથી તે નથીજ ! હેવાન માળી ખાણુ ખાય છે.

ભાગ્યવંતી સુંદરી આ હીણુ ભાગી સુધી નજ હોય ? દરજીની ઝુંપડી એ હાથી નજ શોભે; માટે સુંદરી સમજો ! સમજો ! હું તમારે પગે પડું છું. સમજજો કે આતો એક ભટકતો ભુત છે; મારા તરફથી તમોને યોગ્ય પતી મેળવી લેવાની ખાસ છુટ છે.

વીણાએ કહ્યું, નાથ ! ન બોલો ! ન બોલો ! એવાં અઘટીત વેણ ન બોલો ! શું ચંદ્ર તે ચાંદનીને પગે પડતો શોભે ? શું ઠાકરતે ચાકરને પગે પડતો શોભે ? શું દીનકર તે રજનીને વીનવતો દીપે ? નજ દીપે ? તેમજ તમો ગરીબ નથી; પણ મારે મનતો સાક્ષાત કુબેર ભંડારીનો અવતાર છો, સતીનો પાલવ, અને પાલવના પટમાં લપેટાએલો હાથ બીજાને સોંપાવાનો નથી તે નથીજ. જોકે આપ-વિચીક્ષણ અને બુદ્ધિશાળી મળી ગયા છો, ગોખલામાં બેઠે ગોરખ મળી ગયા છો, છતાં કદાપી બહેરો, બોબડો, લુલો, લંગડો, કોઢીઓ, પતીઓ અગર ગમે તેવો પતી મળે, છતાં સીંહની મુછનો વાળ, ભોરીંગ નાગનો મણી જેમ જીવતાં જીવત બીજાના હાથમાં નજ જાય, તેમજ સતીનોપાલવ અને પાલવના પટમાં લપટાયેલો હાથ બીજાના હાથમાં ન જાય તે નજ જાય.

કઠીઆરે કહ્યું, સુંદરી, અહીયાં હઠ શામાટે કરોછો ? હઠ કરવાની હતી. ત્યાં તો તમે જીત્યાં છો, અહીતો તમારો જાહેર અખતીઆર છે; સમજો કે આતો એક તાબેદાર છે.

વીણાએ કહ્યું નાથ ! ન બોલો ! ન બોલો ! એવાં ગંધાતાં વેણ ન બોલો ! કેળ બીજીવાર ફળતીજ નથી, નીચી નમેલી વાદળી પાછી ફરતીજ નથી, સીંહણ બીજી-વાર પ્રસવતીજ નથી, કરોડો મણ ધુળ સુર્ય સામે ઉછાળે, પણ ઝાંખોનજ થાય; ડુંગળીનો પાસ કસ્તુરીને કદાપી નજ લાગે. તેમ સેંકડો સંકટો સતી ઉપર સામટાં આવે, પણ સાચી પતીને ન તજે, ન તજે, તે નજ તજે.

કઠીઆરાએ કહ્યું, કહેતાં શરમાઉછું પુરૂં પેટભરીને ખાવાનું પણ મળશે નહી, વીણાએ કહ્યું પતીના જમતાં એઠું જુઠું જે વધશે, તે ખાઈ સંતોશથી પતી સેવા ઉઠાવોશ.

કઠીઆરાએ કહ્યું, સખત શીયાળાની કડકડતી ટાઢ આ ઝુંપડીમાં કેવી રીતે સહેશો ? વીણાએ કહ્યું. મારા નાથની ચંપી તે મને સુજની ઓઢીને સુવાકરતાં પણ વિશેષ ગરમાવો આપશે. કઠીઆરાએ કહ્યું ગ્રીષ્મનો સખત તાપ કે, જ્યારે બારે સુર્ય સામટા તપી જાણે કે આ દુનિયાને પ્રલય કરવા તપતા હોય, તેવો તાપ, તમો કેવી રીતે સહન કરશો ? વીણાએ કહ્યું બારે સુર્ય સામટા તપે, તોપણ મારા નાથના મુખમાંથી ઝરતુ અમૃત તે તાપને સમાવી દેવા બસ છે.

કઠીઆરાએ કહ્યું મહેલના અમુલ્ય વૈભવો આ કંગાળ કઠીઆરાને ત્યાં કયાંથી મેળવી શકશો ? વીણાએ કહ્યું નાથ ! આપ કઠીઆરા નથી ! આપ ભારો વેચનાર નથી, પણ મારે મનતો કુબેર ભંડારીનો અવતાર છો. પતીની ગમે તેવા તુચ્છ સાહ્યબીને સતીઓ કુબેર ભંડારીની દોલત સમજે છે, અને તેમાં સંતોશ માની રહે છે.

કઠીઆરાએ કહ્યું એતો કહેવાનું, પણ સાહ્યબી કયાં ? વીણાએ કહ્યું, નાથ ! સાહ્યબીમાં છે પણ શું ? જો સાહ્યબીમાંજ સુખ હોત, તો સાહ્યબીવાળા હાય કરતા મરે છે, તે મરેજ કેમ ? જો ગરીબાઇમાં સુખ હોત, તો ગરીબ ટાંટીઆ ઘસતા મરે છે તે મરેજ કેમ ? અને સાહ્યબીમાં છે પણ શું ? જુવો સાંભળો.

ગાયન.

વીણા— (નથી કાંઇ સાધન સુખ ધનમાં) એ રાહ.
ખરે છે વૈભવ દુઃખ દરિઓ, પાપ પ્રપંચ નીરે ભરીઓ,
ચહડયો તે ડુબ્યો નહી તરીઓ ખરે.
વૈભવ શો સંકરને છે, પાર્વતી સદા પ્રસન્ન રહે છે,
મુરખ પ્રાણી તેને ચહે છે, પાપ પોટલા બાંધી રહે છે
સમજયો ઝાંઝવાનાં જળ જે, શીવ પદને વરીઓ. ખરે.

કઠીઆરાએ કહ્યુ પણ હું, વગડાનો બળ્યો ઝળ્યો આવીશ તો બે બોલ બોલી બેશીશ? વીણાએ કહ્યું, તે હું અમૃતસમાન ગણી ઘોળી પીશ કઠીઆરાએ કહ્યું વખતે વગડાનો બળ્યો ઝળ્યો આવીશ, તો માર ઝુડ કરી બેશીશ? વીણાએ કહ્યું, તો તમારા હાથને ઇજા થયેલી સમજી, તે હાથની શેવા કરીશ, કઠીઆરાએ કહ્યું; વખતે ગાળ ભેળ દઇ બેશીશ? વીણાએ કહ્યુ પતીની ગાળો ને ઘીની નાળો સમજવી, તે દરેક સતીની ફરજ છે. પતી સતીને જે કહે તે સતીના સારાનેજ માટે એવુ ખાસ સતીને સમજવાનું છે.

કઠીઆરાએ કહ્યું પોતાની સ્ત્રીને માર ઝુડથી કે ગાળ ભેળથી સતાવનાર, નર નહી પણ ખર છે, માણસ નહી પણ હેવાન છે.

ગાયન.

કઠીઆરો—

ખરેખર મુરખ હ્યો માની–તજે જે પરણી પોતાની
કરે તે સંસાર ધુળધાણી હાથે કરી વ્હોરે નીજ હાની;
અરે કેમ એમ બનેરે અરરરર સ્ત્રી ઘર ધણીઆણી,
સ્ત્રી વીણ ઘરનું ભુશણ શું છે, જુવો શાસ્ત્ર વાણી.
પુરૂશ શોભે સ્ત્રીને લઇને એજ જગત કહાણી,
ડાબુ અંગ પુરૂશનું અબળા, ગ્રહ શીક્ષામાં પુરી સબળા;
અરરરરર ગુણ ખાણી—ખરે
માર ઝુડ કે ગાળભેળ મુળ કંકાસ હ્યો જાણી,
લક્ષ્મીઆને કંકાસે નાસે ગોળી મહીનું પાણી;

સાથે રહેતાં સુખીઆ રહીએ તે વિણુ નિશ્ચે દુખીઆ થઇએ
અરરરરરર સતી શાણી— ખરેખર.

વીણાએ કહ્યું નાથ! આ સુગંધ શેની આવે છે? કઠીઆરાએ કહ્યું; એતો પેલુ લાકડુ બળે છે તેની હશે; વીણાએ કહ્યું, નાથ! આતો બાવના ચંદનની સુગંધી છે! કઠીઆરાએ કહ્યું; ગમે તેની હો; પરંતુ તેજ લાકડાનો સાડા ત્રણ મણનો ભારો રોજ લોભીલાલ શેઠને ઘેર નાખું છું.

વીણાએ કહ્યું કીંમત? કઠીઆરાએ કહ્યું, રોટલો અને મરચું, કદી કદી કેરી કટકો; વીણાએ અચંબો પામી પુછયું, શું આવા લાકડાની આટલીજ કીંમત? કઠીઆરાએ કહ્યું, આ લાકડાંની કીમ્મત નથી, પણ આ કઠીઆરાના નીરભાગી કરમની કીંમત છે.

વીણાએ કહ્યું, ગરીબની મજુરીથી મેળવેલું લુંટી લઇને સાહ્યબીવંત થવું, તે આજ કાલ શ્રીમંતોનો વેપાર છે. વારૂ! તમારા બાપ! કઠીઆરાએ કહ્યું, જન્મ ધરીને તો જોયાજ નથી; વીણાએ કહ્યું, મા! કઠીઆરાએ કહ્યું, અહી આવ્યા પછી ભુખ મરે મરી ગઈ વીણાએ કહ્યું બીજું કોઈ સગુ વ્હાલું? કઠીઆરાએ કહ્યું મને ખબર નથી.

વીણાએ કહ્યું. વારૂ! શેઠ સાથે હીસાબ કર્યો? કઠીઆરાએ કહ્યું, ના ભાગ્યના અંધારામાં તે તો રહી ગયો છે વીણાએ કહ્યુ ચાલો શેઠને ત્યાં હીસાબ સમજવા જઇશું?

કઠીઆરાએ કહ્યું, બુદ્ધિશાળી બાળા! મારૂ ભાગ્યનું પાનું સંભાળનાર સુઘડ સુંદરી! આજે તેં દળદરનો દાબ

એ ઉઘાડી, આકડાની ઉપેર્ક દુર કરી, સંપતીનો ચોપડો સુધાર્યો છે. ચાલો શેઠને ત્યાં હીસાબ સમજવા જઈએ.

કઠીઆરો—વીણા.

ગાયન.

(પધારો સુભાગી નાર) એ રાહ.

કઠીઆરો—સુધાર્યો આ સંસાર.....................
વીણા—..........ભાગ્ય બળે પતિ આપના
કઠીઆરો—પ્રીયા પ્રાણની આધાર.........
વીણા—........ટળ્યા દીવસ સઉ તાપના
કઠીઆરો—સુઘડ સુંદરી સહાયે. ....
વીણા—.... ... ... નાથ પ્રભુજી પસાયે
ભાગ્યશાળી ભરથાર, સતીના હૃદય હાર—ભાગ્ય.
કઠીઆરો—સુભાગ્યે મળી સતી શાણીરે.
વીણા—... ... સઉ ચાતુરી તુમ જાણીરે.
કઠીઆરો—ઘટે સુંદરી આવી ન વાણીરે.
વીણા—વાહ વાહરે આ. ....
કઠીઆરો—મારા ભાગ્યનો આધાર.
વીણા—દાશી છું આ....સતી શીર સરદાર—ભાગ્યે

વીણાએ કહ્યું, નાથ ચાલો શેઠને ઘેર જઇ શું, ? કઠીઆરાએ કહ્યું મારી સુઘડ પ્રાણાધાર; મારા ભાગ્યના ભંડાર, સુખ દુઃખની સુભાગી ! પધારો; વીણાએ કહ્યું નાથ ! તમો નમુનાનો કટકો લઇને મારી પાછળ આવજો. હું પ્રથમ સોદાગરના વેશે તેની વખારો વિગેરે જોઇ શેઠ સાથે વાત ચીત કરૂ છું ત્યાં તમે આવી પહોચો; પછી જે પ્રમાણે યોગ્ય લાગશે, તે પ્રમાણે વર્તી લઈશું; કઠીઆરાએ કહ્યું. પધારો. એ પ્રમાણે મસલત કરી લોભીલાલને ત્યાં હીસાબ સમજવા ગયાં.

પ્રથમ ભાગ સમાપ્ત.

તૈયાર છે. તૈયાર છે. તૈયાર છે.

નરસિંહ મહેતો નોવેલના કર્તાનાં નીચેનાં પુસ્તકો તૈયાર છે.

૨૧ કઠીઆરો નોવેલ—આ નોવેલમાં કર્મબળનો ચિતાર આપેલો હોઇ વાંચવાથી મનને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત મળેછે અને નીશીબ ઉપર આસ્તા બેશી સંતોષનું પરમ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે પુસ્તક ગદ્ય અને પદ્યમાં લખાએલું હોવાથી વાંચનના તેમજ ગાયનોના શોખીનોને એક સરખી રમુજ મળે છે. મુલ્ય **દોઢ રૂપીઓ.**

સતીદ્રૌપદી—આ પુસ્તક ભારત અનુસાર લખાએલું હોવાથી તેમાં વીરરસ, શ્રૃંગાર રસ, અને કરૂણા રસથી ભરપુર છે. નવીન રાહનાં ગાયનો તેમજ ઉત્તમ ભાષણોથી ભરપુર રસીક પુસ્તક છે. આ પુસ્તક વાંચવાથી મનને જ્ઞાન સાથે પુર્ણ ગમ્મત મળે છે મુલ્ય **બાર** આના—

રામલીલા—આ પુસ્તક પુર્વાર્ધ રામાયણનો સાર ગદ્ય પદ્ય અને શયરોમાં લખાએલો હોવાથી પુર્ણ રસીક છે. એક વાર વાંચવા લીધું તો તેને મુકવા મન થતુ નથી મુલ્ય એક રૂપીઓ.

વીજયકુમાર—શ્રી દેશીસમાજમાં ભજવાતું વીજીઆ વીજય નામનું નાટક આબેહુબ છે. ભાષણો ખાસ તે ખેલમાં ભજવાતાંજ છે; ગાયનો જુદાં છે. ધર્મોજય અને પાપો ક્ષય એનો ચિતાર આબેહુબ દર્શાવેલો હોઇ પુર્ણ રસથી ભરપુર છે. મુલ્ય **બાર** આના.

કૃષ્ણસુદામા—શ્રીકૃષ્ણના પરમ ભક્ત અને મિત્રનો ચિતાર આબેહુબ દર્શાવેલો હોઇ ગાયનો અને ભાષણોથી ભરપુર રસમય પુસ્તક છે મુલ્ય **બાર** આના

સતીલીલાવતી—આ પુસ્તકમાં લીલાવતી, અંજના સતી અને પ્રદ્યુમ્ન કુમાર એ ત્રણ આખ્યાનોનો સમાવેશ આવેલો છે. અંજનાસતી અને પ્રદ્યુમ્નકુમાર એ બે આખ્યાનો દ્રષ્ટાંત રૂપમાં આપેલાં છે. પુસ્તક પાકુ બાઇન્ડીંગ ગ્લેજ કાગળ ૩૬૦ પૃષ્ટનું છે. બાઇન્ડીંગ પાકુ છીંટનું ગીલ્ટીંગ છે. પુસ્તક ગદ્ય અને પદ્યમાં લખાએલુ હોવાથી ફરી ફરીને વાંચવાની જીજ્ઞાસા થાય છે. એક વખત વાંચવાથી મનને ત્રપ્તી થતી નથી મુલ્ય દોઢ રૂપીઓ.

ભોજકુમાર—પરમાર કુળદીપક ભોજકુમાર જગ જાહેર છે. ભોજકુમાર તેના કાકા મુંજના કાવતરામાંથી કેવી રીતે બચ્યો અને છેવટે કેવી રીતે વીજઇ થયો તે તથા તેનું બુરૂ કરનાર મુંજની શી દશા થઇ તે ચિતાર આબેહુબ આપેલો છે. ગદ્ય અને પદ્યમાં લખાએલું હોઇ વાંચનારને જ્ઞાન સાથે ગમ્મત મળે છે. મુલ્ય બાર આના

જહરિસાંપ—ઉરદુ જબાનમાં પારસી કંપનીમાં ભજવાતો ખેલ આબેહુબ છે. જબાનની મીઠાશને લઇને વાંચનારને પુર્ણ ગમ્મત મળે છે. જહરી સાંપનો ખેલ મુંબાઇની પ્રજામાં માનવંતો ને માનીતો હોવાથી વીશેષ વીવેચન કરવા જરૂર નથી મુલ્ય આઠ આના

નરસિંહ મહેતો—જુનાગઢવાશી નાગર ઇશ્વરનો પરમ ભકત નરસિંહ મહેતો જગત્ર મશહુર છે. આ પુસ્તકમાં ભકિતરસ પુર્ણ હોવાથી હજારો નકલો ખપી છે અને ખપે છે આ પુસ્તકની પાંચમી આવૃતી સુધારા વધારા સાથે તથા સુંદર ચિત્રો સાથે બહાર પડશે મુલ્ય એક રૂપીયો.

મીરાંબાઇ મીરાંબાઇ ગીરધરલાલજીનાં પરમ ભકત સાક્ષાત લક્ષ્મીજીનો અવતાર જગમશહુર છે. મીરાંબાઇની પ્રેમલક્ષણા ભકિત ન્યારી છે આ પુસ્તક પ્રથમ નરસિંહમહેતો નોવેલના કર્તાએ પોતાની કસાએલી કલમથી લખી છપાવીને બહાર પાડયું, જે લોક પ્રિય થવાથી અને હજારો નકલો ખપવાથી બીજાઓએ લખાણના ગોટા વાળી નામ મીરાંબાઇ આપી બહાર પાડયું, જેથી બહાર ગામના ગ્રાહકો બીચારા છેતરાય છે. તો જો અસલ પુસ્તક વાચવું હોય તો જે જગોએથી પુસ્તક મંગાવો ત્યાં ચોખ્ખુ લખવું કે દલાલ જેઠાલાલ વાડીલાલના ફોટાવાળુ પુસ્તક મોકલવું જેથી ભંગતુ પુસ્તક મોકલી આપે નહિ. હમારા પુસ્તક ઉપર ખાસ હમારો ફોટો મુકેલો છે. મુલ્ય બાર આના

રતીરમણ યાને જાદુમ પ્રેમ—આ પુસ્તક વિદ્વાન વર્ગમાં પસાર થયેલું છે. અને ઘણા સારા મત મળ્યા છે. પુસ્તક ખાસ વાંચવા જેવું છે. એક વખત વાંચવાથી ખાત્રી થશે. મુલ્ય બાર આના

મહીલા મર્યાદા આ પુસ્તકમાં સાત આખ્યાનો. વૃંદા. રૂક્ષ્મણી, દક્ષયજ્ઞ, શિવા સ્વયંવર, સતીદમયંતી, સતી સુકન્યા, સતી ઉષાયાને અનીરૂદ્ધ હરણ એ પ્રમાણેના સાત આખ્યાનો સતીઓના આવેલા હોઇ જ્ઞાન અને ભકિતરસથી ભરપુર પુસ્તક છે મુલ્ય ફકત એક રૂપીઓ